

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ'NİN DEMOGRAFİK YAPISI

YASEMİN GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. FAHRİ TÜRK

EDİRNE 2011

ÖNSÖZ

Orta Asya Cumhuriyetleri'nin demografik yapısı ve Rus göçünün Orta Asya Cumhuriyetleri'ne bıraktığı etki bu tezin ana konusudur. Bu çerçevede Orta Asya Cumhuriyetleri'nin nüfus analizleri yapılarak, yaşanan göçler ve bu göçlerin etkileri üzerinde durulmuştur.

Söz konusu bu tez Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (TÜBAP) Kapsamında değerlendirilmiştir. Tezimin başlangıcından tamamlanmasına kadar her aşamasında çalışmama yön veren ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen en başta değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Fahri TÜRK, bana olan güveniyle çalışmama her daim ışık tutan, bilgilerini paylaşmaktan çekinmeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sibel TURAN ve başarmak için istemek gerek yaklaşımıyla çalışmamı tamamlamada çok büyük etkisi olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ olmak üzere emeği geçen tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamı hazırlarken desteğini ve yardımlarını gördüğüm sevgili arkadaşım Dilek AKBAŞ' a teşekkür ederim. Yabancı kaynakları çevirmede vermiş olduğu desteklerinden dolayı sevgili arkadaşım Songül BOZKURT' a teşekkür ederim. Bu zorlu dönem boyunca hayatımın her döneminde hep yanımda olan, sevgi ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen canım aileme ve Ömer AYCANOĞLU' na sonsuz teşekkür ederim.

Tezin Adı: Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Demografik Yapısı**Hazırlayan: Yasemin GÜNEŞ****ÖZET**

Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte daha fazla ilgi çekmeye başlamıştır. Afganistan'ın işgal edilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ' küresel terörle mücadele' kampanyası Orta Asya'nın Ortadoğu bölgesinin bir uzantısı olduğu izlenimini arttırmıştır. Günümüzde Orta Asya daha önceleri Sovyetlerin parçası olan beş cumhuriyette oluşur, bunlar, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan' dır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sonrasında Rusya daha önce rastlanmamış bir demografik kriz içerisine girmiş ve Rusya' da nüfus 1992 yılından itibaren hızla azalmaya başlamıştır. Fakat nüfusun genelinde görülen azalışı eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rusya'ya olan göçler dengelemiştir. En çok Kazakistan, Ukrayna ve Özbekistan' da yaşayan Ruslar arasında Rusya'ya göç gerçekleşmiştir. Göçler sonrasında ülkelerin nüfus analizlerinin incelendiği çalışmada bugünkü yapıyla karşılaştırmalar yapılarak, etnik yapı ve göçün yarattığı sorunlar ve çözüm yolları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya Cumhuriyetleri, Demografik, Rus Göçü.

Name of Thesis: Demographic Structure of the Central Asian Republics

Prepared by: Yasemin GÜNEŞ

ABSTRACT

Central Asia has started to be more interesting for the others due to Central Asia Republics gained independence after The Soviet Unions broke up..Hold down of Afghanistan and the campaign of USA for “Counter for Global Terrorism” increased the impression that Central Asia is extend of Central East Region. Today Middle Asia comes into being with 5 Republics which were part of Soviet Union before, These countries are Kazakhstan,Kyrgyzstan,Tajikistan,Turkmenistan and Uzbekistan. After the Soviet Union broke up,Russia had a demographic crisis that was never experienced before and the population of Russia had been started to decrease quickly , particularly since 1992. But the decreasing of population were compensated by immigrations from old Soviet Republics. Mostly the Russians ,who lives in Kazakhstan Uzbekistan and Ukraine, moved to Russia..Ethnic Structure, the issues that grew out of immigration and its solution methods were discussed via the analysis ,that include countries’ populations, by comparing today’s structure

Key Words: Central Asia Republics, Demographi, Russian Immigration.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar LİSTESİ	VI
1. GİRİŞ	1
1. 1. Çalışmanın Analitik Yapısı	1
1.2. Literatürde Orta Asya	8
1. 3. Teorik Çerçeve	10
2. ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN TARİHİ	16
2. 1. Tarihsel Arka Plan	16
2. 2. Orta Asya'nın Konumu	18
2. 3. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Tarihi	22
2. 4. Bölüm Özeti	38
3. DEMOGRAFİK YAPI VE ETKİLERİ	40
3. 1. Demografik Yapı	40
3. 2. Orta Asya'nın Demografik Yapısı ve Rusya Faktörü	40
3. 3. Sovyetler Birliği Dönemi Orta Asya Ülkelerinin Nüfus Analizleri	43
3. 3. 1. Kazakistan'ın Nüfus Yapısı	46
3. 3. 2. Özbekistan'ın Nüfus Yapısı	51
3. 3. 3. Kırgızistan'ın Nüfus Yapısı	61
3. 3. 4. Türkmenistan'ın Nüfus Yapısı	64

3. 3. 5. Tacikistan'ın Nüfus Yapısı	66
3. 4. Bölüm Özeti	67
4. ORTA ASYA ÜLKELERİNİN 1991 SONRASI NÜFUS YAPILARI	68
4. 1. Ülkelerin 1991 Sonrası Nüfus Yapısı ve Bugünkü Durum	68
4.2. Kırgızistan'da Yaşanan Etnik Sorunlar	80
4. 3. Göç Faktörü	86
4. 4. Rusya'nın Orta Asya Politikası	91
4. 5. Yoğun Göç Sonrası Yaşananlar	95
4. 6. Rus Göçünün Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Yolları	97
4. 7. Bölge Ekonomileri Üzerindeki Göç Faktörü	98
4. 8. Bölüm Özeti	100
5. SONUÇ	101
6. KAYNAKÇA	103

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 2004 Yılı Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Nüfus ve Yüzölçümü	19
Tablo 2. Nüfus Sayımları Sonuçlarına Göre Rusya'daki Nüfus Değişimi Tablosu	42
Tablo 3. Rusya'daki Nüfus Değişiminin Sebep ve Yıllara Göre Dağılımı	43
Tablo 4. 19'uncu Yüzyılın Son Çeyreğinde Özbeklerin Bölgelere Göre Nüfusu	52
Tablo 5. Özbekistan'da Yerleşim Yerleri ve Yıllara Göre Nüfus Dağılımı	58
Tablo 6. SSCB' de Özerk Cumhuriyetlerdeki 1989 Yılına Ait Nüfus Oranları	70

A. Problem

Demografik Yapı; bugünkü geniş anlamıyla demografi; dünyada veya bir ülkedeki nüfus durumunu, nüfusun yapısını, dinamik özelliklerini inceleyen bir bilim dalı olup nüfusun coğrafyası olarak tanımlanmaktadır. Mevcut olan nüfusun; yaş, cinsiyet, evlilik durumu, geçim durumu, tahsil durumu gibi çeşitli sosyal ve ekonomik yönlerini inceleyen demografi; bölgelere ve ülkelere göre nüfusun dağılımını ve doğum, ölüm, göç hareketi gibi gelişmeleri inceler.

Orta Asya Cumhuriyetlerinin demografik yapısının değişmesi Rus Çarlığı döneminde başlamış olup günümüzdeki karmaşık yapısına Stalin döneminde II. Dünya Savaşı sırasında yaptırılan zorunlu göçlerle ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde Orta Asya'ya sürülmeler gerçekleşmiş olup Sovyetler Birliği döneminde yüksek iş gücü olarak Orta Asya'ya göç büyük oranda artış göstermiştir. Daha sonra Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte bölgeyi terk etmesi önemli sorunlara sebep olmuştur.

B. Amaç

Orta Asya Cumhuriyetlerinin nüfus yapıları, hangi evrelerden geçtiği ayrıntısıyla irdelenecektir. Bu çalışma; Orta Asya Cumhuriyetlerini ve yapılarını inceleyerek, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rus göçünün Orta Asya Cumhuriyetlerinin etnik yapısını ne ölçüde etkilediğine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

C. Önem

Göç, sosyal ve ekonomik durumların etkisiyle etnik yapının büyük ölçüde değiştiği ve etkilendiği Orta Asya Cumhuriyetlerinde bağımsızlık öncesi ve sonrasındaki nüfus yapısı incelenerek, bugünkü etnik yapıyla etkileşimi değerlendirilecektir.

D. Sınırlamalar

Bu araştırmada ilk olarak tarihsel arka plan üzerinde durulup Orta Asya'nın konumundan bahsedilecek ve Orta Asya cumhuriyetlerinin tarihi üzerinde yoğunlaşılacaktır. Demografik yapı ve etkilerine değinilerek; Orta Asya Cumhuriyetlerinin demografik yapıları incelenecektir. Rusya faktörü de göz önünde bulundurularak Orta Asya Cumhuriyetleri'nin nüfus yapıları üzerinde yoğunlaşılarak süreç içerisindeki etkileşimleri ilişkilendirilecektir.

Bu çalışma konusu itibarıyla oldukça geniştir. Ancak çalışmanın sınırlandırılması gerekliliği sebebiyle önce Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tarihsel yapılarına değinilerek demografik yapı ve Rusya faktöründen bahsedilecektir. Daha sonra Orta Asya Cumhuriyetleri'nin nüfus yapıları incelenecek ve göç kavramı ele alınarak Rusya'nın Orta Asya politikası üzerinde durularak göç faktörünün etkileri değerlendirilecektir. Son olarak, yaşanan göçler sonrası Orta Asya ülkelerinin durumu ve etnik yapısına değinilecektir.

E. Tanımlar

Çalışma sonucunda ortaya çıkan ana tema ve bulgular tespit edilerek , tanımlar ile kavramlar araştırmanın içerisinde alana uygun terimlerle açıklanacaktır.

D. Araştırma Modeli

Çalışmanın temelini ana kaynakların taranması oluşturacaktır. İlk olarak elde edilen veriler ile ilgili ana tema ve bulgular tespit edilerek sosyal çıkarımlarda bulunulacak ve eleştiriler analitik bir çerçeveye oturtularak karşılaştırmalar yapılacaktır.

E. Veriler ve Toplanması

Konu üzerine çeşitli kuruluşların yayınları, literatürdeki bilimsel içerikli kitap ve makaleler, internet siteleri ve arşivlerden yararlanılacaktır.

F. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Literatür taramasından sonra elde edilen veriler analitik ve eleştirel bir yaklaşımla ele alınarak soruna ilişkin saptamaların doğrulanıp doğrulanmadığı araştırılacaktır. Bu çerçevede bağımsızlık sonrası Orta Asya etnik yapısının durumu ve göçlerin etkisi eleştirel bir gözle irdelenmelidir. Tüm bunlar ele alınırken konjonktürel anlamda meydana gelebilecek değişimlerin probleme etkileri değerlendirilerek çözüm önerileri irdelenecektir. Konunun sosyal ve yapısal boyutuna özel bir önem verilecektir.

1. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı

Tarih boyunca Türkistan adıyla bir devlet veya hanlık kurulmamış olmasına rağmen, Orta Asya'nın büyük bir bölümünü oluşturan ve eski çağlardan beri Türklerin anayurdu olarak kabul edilen ülkeye Türkistan adı verilmiştir. Türkistan; Orta Asya' da batıda Hazar Denizi ve Aşağı Volga' dan başlamak üzere doğuda Moğolistan'daki Altay Dağlarına, güneyde Kopet Hindukuş dağlarına, kuzeyde Aral ve Balkaş göllerinin ötesinde Kırgız bozkırına kadar uzanan bir bölge olup Batı Türkistan ve Doğu Türkistan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Batı Türkistan; bugünkü Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan' ın tamamı ile Kazakistan'ın büyük bir bölümü ve Afganistan'ın büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Doğu Türkistan ise; bugün Batı Çin olarak bilinmektedir. Genellikle farklı isimler altında kurulan çok sayıda Türk, İslam ve Moğol devletlerinin sınırları değiştikçe, Türkistan'ın akıllardaki sınırları da değişmiştir. Bununla birlikte ilk çağlardan bugünlere kadar geçerli olan belli bir Türkistan sınırlarını tarif etmek mümkündür¹. Tarif edilen bu sınırların birçok düşünür tarafından değişik anlatımlarla aktarılmasına rağmen, kaplanılan alan bakımından aynı noktada buluştukları görülmektedir. Uzmanlık sahası, Çin kaynaklarında ve Çin'in tarih, kültür ve felsefesinde Türkistan'ın Türkçe konuşan halklarının tarihi ve etnografyası olan ve en eski Türkologlardan biri olarak kabul edilen Biçurin, Türkistan'ı; *“Hazar Denizi ile Kuh-ı Nur Dağları arasında bir millet yaşar. Bunlar Türkçe konuşurlar ve İslam dinine inanırlar. Bu insanlar kendilerini Türk olarak takdim ederler ve onların ülkesi Türkistan diye anılır”*² şeklinde ifade etmektedir.

Barthold ise daha açık ve net bir ifadeyle Türkistan'ı; *“Türkistan, Avrupa-Asya kıtasının batı-merkezi kısmında, büyük bir alanı işgal eden, eskiden beri Turan veya Türkistan denilen memlekettir ki, bu da Türklerin Yurdu demektir. Bu ülke, batıda Ural nehri ve Hazar*

¹ Alaeddin Yalçınkaya, Sömürgecilik ve Panislamizm Işığında Türkistan (1856'dan Günümüze), Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27.

² Nikita İakoclevich Biçurin, Opisanie Cungariy I vostochnogo Turkestan v drevhem i nineşnem sostaynaniy, Prevedono s Kitaykogo, Petersburg, 1829, s. 10-11. alıntılayan Yalçınkaya, a.g.e., s.2.

*denizi, doğuda Altay dağı ve Çin hududu yani Doğu Türkistan veya Kaşgar'ın doğu sınırları, güneyde İran ve Afganistan, kuzeyde Tobol, Tomsk vilayetleri (Sibirya) arasındadır..."*³ olarak belirtmektedir.

Türkistan bölgesinin anlatımında belirtildiği gibi, belirlenen sınırların farklı tanımı yanında, yüz ölçüm konusunda hemen hemen birliktelik göze çarpmaktadır. Türkistan, 5.497.963 kilometrekare büyüklüğündedir. Onun, dünya edebiyatında yalnızca Türkistan adı ile tanınan batı kısmı (Batı Türkistan) bugünkü Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan; doğu kısmı (Doğu Türkistan), Çin Halk Cumhuriyeti hakimiyeti altındaki bugünkü adıyla Sincan-Uygur Muhtar Bölgesi; Güney Türkistan ise Afgan Türkistan'ı adı altında Afganistan devleti hudutları içinde bulunmaktadır⁴. Günümüzde, Türklerin azınlıkta olduğu Afganistan ile genel kabule göre Fars kökenli oldukları değerlendirilen Tacikistan⁵ Türkistan sınırları dışında tutulduğunda, Taklamakan çölünün böldüğü⁶ Doğu ve Batı Türkistan, Türkistan tanımlamasının en uygun şekli olarak belirtilmesine rağmen, Orta Asya tabiri ile Türkistan tabiri kavram kargaşasına sebep olacak şekilde birbirinin yerine kullanılmakta, bölgenin coğrafi tanımı ise bölgeyi isimlendiren ülkelere ve düşünürlere göre farklılık arz etmektedir.

Orta Asya'yı müstakil bir bölge olarak ilk defa ele alan, Alexander von Humboldt (1843)'dan bugüne kadar yapılan tanımlamalarda Rusya; Çarlık döneminde Rusya'nın Asya'da kalan bölgelerini anlatmak amacıyla kullanırken, Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı kapsayan fakat Kazakistan'ı dışarıda

³ Wilhelm Barthold, "Türkistan", *Entsiklopedičeskiy Slovar*, Petersburg, 1902, s. 174-204. alıntılanan Yalçınkaya, a.g.e., s. 30.

⁴ Erol Mütercimler, *21.Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 34.

⁵ Günümüzde Farsça konuşmalarına dayanarak, Farsi (İran kökenli) oldukları iddialarına rağmen Taciklerin, İpek Yolu boyunca Karadeniz'e kadar ticaret kolonileri kuran ve Arapların Türkistan'ı fethi öncesinde "Kervan Yollarının Fenikelileri" olarak tanımlanan Sogd Devleti'nin etnik mirasçıları şeklinde değerlendirilmeleri konusunda Türkistan tarihçileri görüş birliği içindedirler. Taciklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: İrfan ÜLKÜ, Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002, s. 218-220.

⁶ Soucek'e göre Batı ve Doğu Türkistan'ı Fergana vadisinin kuzey, güney ve doğusunda bulunan Tianşan ve Pamir dağ silsileleri ayırmaktadır. Svat SOUCEK, *History of Inner Asia*, Cambridge University Pres, West Nyack, NY, ABD, 2000. s. 14. alıntılanan Taner GÜL, Çin'in Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Politikaları, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, 2007, s. 5.

birakan tanımlamalarda bulunmuş, günümüzde ise Kazakistan'ın da dahil edildiği Orta Asya tanımlamasını kabul etmiştir⁷. Coğrafi olmasından ziyade politik endişeler taşıması muhtemel ve daha çok Batı Türkistan'ı işaret eden Rusya'nın Orta Asya tanımlaması, Çarlık dönemi itibarıyla uygulanmakta olan, bölgenin Türk kimliği ile özdeşleştirilmesinin engellenmesi politikasının devamı niteliğinde olarak görülmektedir. Benzer şekilde, "Doğu Türkistan" tabiri Çin tarafından kesinlikle kullanılmamakta, bunun yerine bölge "Sinkiang"⁸ olarak isimlendirilmektedir.

Günümüzde dar anlamda eski SSCB cumhuriyetleri; Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ı kapsayan Orta Asya (Zentralasien (Alm.), Central Asia (ing), Asie Centrale (Fr.), Zentralnaya Aziya (Rus.) kavramı tarihsel süreç içinde farklı kültürlerde birbirinden farklı ve değişik anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bugün Türkiye Türkçesi'nde dar anlamda Orta Asya'yı ifade etmek için yaygın olarak "Orta Asya Cumhuriyetleri" veya "Türki Cumhuriyetler" gibi sıfatlar kullanılsa da aslında bu iki kavram yanlış kullanılmaktadır. Söz konusu bu devletleri nitelendirmek için "Türkistan Cumhuriyetleri" tabirini kullanmak çok daha uygundur⁹. Orta Asya geniş anlamda söz konusu beş ülkeye ilaveten Otonom Sincan Uygur Bölgesi (Çin), Moğolistan ve Afganistan'ı da kapsamaktadır. Orta Asya 19. yüzyılın sonlarında Batı Türkistan (Rus hakimiyetinde) ve Doğu Türkistan (Çin hakimiyetinde) ayrımına tabi tutulmuştur. Türkistan kavramı Türkçe kaynaklarda yukarıda anılan beş Orta Asya devletinin günümüzdeki toprakları, Kuzey Afganistan ve Doğu Türkistan bölgesini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Rusça kaynaklarda ise Orta Asya denilen bölge tarihsel nedenlerden dolayı daha farklı ve özel bir ayrıma tabi tutularak Merkezi Asya (Zentralnaya Aziya) ve Orta Asya (Srednyaya Aziya) diye adlandırılmıştır. Birincisi Orta Asya'yı geniş anlamda ve genellikle Sovyet toprakları haricindeki Orta Asya devletlerini tarif etmek için kullanırken ikincisi, dar anlamda SSCB'nin Kazakistan hariç dört cumhuriyetini (Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan)

⁷ Bölgeyi tanımlamak için kullanılan ve Amerikan tarzını andıran bir başka terim de "İç Asya" şeklinde ifade edilmektedir. Avrupa'da ve bölgenin kendi içindeki genel kullanım ise Orta Asya şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şatlık Amanov, Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

⁸ Çinlilerin kendi yazılı metinlerine göre Sincan (Xinciang, Sinkiang, Sincian), "Yeni Hudut, Yeni İşgal Edilen Toprak, Yeni Kazanılan Yer" anlamına gelmektedir. Michael DILLON, Çev. Hayati Aktaş, Sinkiang (Doğu Türkistan): Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2001, s. 7.

⁹ Fahri Türk, 'Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007), Güz 2009, Sayı 51.

içerecek şekilde kullanılmıştır. Bu bölgeye Batı literatüründe Sovyet Orta Asya'sı (Soviet Central Asia) adı verilmiştir. Türkistan kelimesi Güney Kazakistan'da bulunan Türkistan (Yesi) şehrinin adından gelmektedir. Türkistan kavramı 1867'den itibaren Rusya'nın Orta Asya'da ele geçirdiği toprakları ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır.

Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını güçlendirmek için çaba harcamaktalar. Bu ülkelerde egemen olan otoriter rejimler, bir açıdan bu ülkelerin yararına olmaktadır. Çünkü bu bölgede otoriterlik hakim olmazsa kökten dinci terör hareketleri, uyuşturuculuk, etnik gerginlikler hızla baş gösterebilir. Bunun sonucu olarak bu bölgede demokrasinin yerleşmesi uzun bir sürecin sonunda gerçekleştirilebilecektir. Rusya'nın bölge üzerindeki etkisini azaltmak istememesindeki nedenlerin altında da bu yatmaktadır. Rusya eğer kontrolünü azaltırsa bu bölgede kökten dincilik ve milliyetçilik temelli etnik çatışmalarının çoğalarak bölgede istikrarsızlık ortamı oluşturacağını ve bunun er ya da geç mutlaka kendi topraklarına sıçrayabileceğini düşünmektedir ve bunun önüne geçebilmek için her türlü çareye başvurmaktadır.

1917 Bolşevik Ekim ihtilalinden sonra yeni rejimin oturmasını takiben derhal insanlara sosyal orijinlerine göre zulmetmeye, karşıtlarını imha etmeye başlayan Sovyet rejimi 1930'ların sonunda kendi vatandaşlarını silah zoruyla baskı altına alarak temizlik adı altında daha önce görülmemiş bir katliamı uygulamışlardır. Bu soykırımların en belirgin örneği yurtlarından sürülerek özellikle Orta Asya ve Kazakistan'a sürgün edilen milletlerin varlıklarını sürdürme mücadelesidir. Gürcistan toprakları içerisinde Kafkasya Bölgesi'nin güneybatısında yer alan Ahıska'da yaşayan ve II. Dünya Savaşı yıllarında Stalin'in "tehlikeli halklardan gördüğü Ahıska Türkleri 1944 Kasım ayında Orta Asya'ya sürülmüş ve Sovyetler Birliği'nin son yıllarına kadar bu bölgede yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Ancak, Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Ahıska Türkleri Özbekistan'dan da kovulmuşlardır. Bu dönemde Ahıska Türklerine Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan devletleri göçmenlik hakkı tanıyarak kucak açmışlardır. Böylece, günümüze kadar 600.000 dolayındaki Ahıska Türkleri ana yurtlarından sürgün edilmiştir. Ahıska Türkleri bugün göçmen olarak 15'e yakın ülkede yaşamaktadırlar. En kalabalık oldukları ülkeler ise Türkiye, Kazakistan, Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Kırgızistan'dır.

Bu doğrultuda ele aldığım; Orta Asya Cumhuriyetlerinin Demografik Yapısı adlı tezde ülkelerin etnik yapılarının karmaşıklığı diğer büyük bir sorun olup; bu sorun; Rus Çarlığı döneminde Orta Asya cumhuriyetlerinin demografik yapısı değişmeye başlaması ve Stalin döneminde II. Dünya Savaşı sırasında yaptırılan zorunlu göçlerle karmaşık bir yapıya ulaşmasıyla baş göstermiştir. Bu dönem içerisinde Orta Asya'ya mecburi sürülmeler gerçekleşmiş olup, Sovyetler Birliği döneminde yüksek iş gücü olarak Orta Asya'ya göç büyük artış göstermiştir. Daha sonra Orta Asya cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanarak bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Bağımsızlıklarının ardından Kazakistan'ın yüzde 39' u Kazaklardan ve yüzde 38' i Ruslardan oluşmaktayken; Kırgızistan'ın yüzde 52'si Kırgız, yüzde 22'si Rus, yüzde 13' ü Özbek; Tacikistan'ın yüzde 62'si Tacik, yüzde 24'ü Özbek ve yüzde 7'si Rus; Türkmenistan'ın yüzde 71'i Türkmen, yüzde 9'u Özbek, yüzde 9'u Rus; Özbekistan'ın ise yüzde 71'i Özbek yüzde 8'i Rus ve yüzde 5'i Taciklerden oluşmaktaydı. Ülkelerde çoğunlukta olan etnik grubun diğer gruplar üzerinde baskı kurmaya çalışması iç karışıklığa neden olmanın yanı sıra diğer ülkelerin de olaylara müdahale etmesine neden olmaktadır. Bir ülkeye ismini veren millet anlamına gelen Titular milletler de etnik sorunlar çerçevesinde kendi içlerinde azınlıkta kalmışlardır.

Bu çalışmada kavramsal bütünlüğü sağlamak amacıyla 'Orta Asya Cumhuriyetleri' kavramı kullanılacaktır. Coğrafi anlamda Asya'nın kıtayı çevreleyen okyanus ve deniz havzalarından en uzak bölgesi için kullanılan Orta Asya tabiri, kuzey güney istikametinde Sibirya'dan Hint alt kıtasını steplerden ayıran Himalayalara kadar olan bölgeyi, doğu batı istikametinde Ural ile Hazar hattından Moğolistan ve Geleneksel Çin bölgesine kadar uzanan alanı kapsamaktadır.

Aslında Orta Asya'nın kesin bir sınırı bulunmamakla birlikte St. Petersburg'daki Doğu Bilimleri Enstitüsünce hazırlanan ansiklopedik sözlükte Orta Asya, Hazar kıyılarından Mançurya'ya kadar uzanan topraklar olarak tanımlanmaktadır ¹⁰. 1993 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan devlet başkanları birlikte bir açıklama yaparak Sovyet dönemindeki tanımlamanın yanlış olduğu, bölgenin bir bütün olarak

¹⁰ Nadir Devlet , 'Çağdaş Türk Dünyası', İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989, s 136-137

Orta Asya olarak adlandırılması gerektiğini bildirmişlerdir. 1960 lı yıllarda Orta Asya ülkelerinin sınırları sömürgeci devlet tarafından çizilmiş yapay sınırlardır. ‘Böl ve Yönet’ anlayışına dayalı Sovyet politikasının ürünü olarak Türk toplulukları parçalanarak etnik cumhuriyetler ortaya çıkmış ve 1936 Anayasası ile Orta Asya’ da 5 Sovyet Cumhuriyeti oluşturulmuştur¹¹.

Bu tezde Orta Asya Cumhuriyetleri’nin demografik yapısı; Stalin dönemi, Brejnev bakir topraklar düşüncesi ve Slav asılların da Orta Asya’ya gelmesi gibi etkenlerce karşılaşılan değişimler çerçevesinde incelenecektir. Stalin’in söz sahibi olmasıyla Sovyet sistemin tek ve mutlak bir liderin hakimiyeti altına girmiş olması; II. Dünya Savaşı sone erince Kazakistan Komünist Partisinin Birinci Sekreterliğine getirilen Kazak’ın ve diğer yöneticilerin Krusçev’in 1950’deki “Bakir Topraklar Projesi”ne karşı çıkmasıyla, Birinci Sekreter Şahahmedov’un 1954 yılında görevinden alınarak yerine Leonid Brejnev atanmasıyla yeni bir projenin uygulanması ve uygulanan proje ile 25 milyon hektar otlak arazisinin tarım alanına dönüştürülmesi de etkenler arasında sayılmaktadır.

Bu çalışmanın konusu Orta Asya Cumhuriyetleri’nin demografik yapısıdır. Bu çalışmada cevap aranacak soru; Orta Asya Cumhuriyetleri’nin demografik yapılarının neden ve nasıl değiştiği ve bu değişimin sonuçlarının Orta Asya ülkelerini ne derece etkilediğini karşılaştırmalı olarak ortaya koyacağız. Çalışmanın tezi ise; Orta Asya Cumhuriyetlerinin demografik yapılarının cumhuriyetlerin konumuna ve siyasal yapısına göre değişiklik gösterdiği ,etkilenme oranlarının farklılık gösterdiği yönündedir.

‘Orta Asya Cumhuriyetleri’ nin Demografik Yapısı’ başlıklı çalışmada, Orta Asya’ yı oluşturan beş cumhuriyet olan , Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ ın nüfus yapıları, nüfus yapıları üzerindeki Rusya faktörü ve 1991 yılı sonrası Orta Asya ülkelerinin nüfus yapıları incelenmiştir.

Bir ülkenin sosyoekonomik verilerini anlamlandırabilmek ve ülkenin potansiyel gelişimini öngörebilmek o ülkenin demografik özelliklerinin göze alınmasını gerektirir. Söz konusu ülkenin demografik yapısında zaman içinde görülen değişim aynı zamanda etnik dağılımdaki bir farklılaşmayı da beraberinde getiriyorsa sürecin politik yansımaları daha da

¹¹ Oliver Roy, ‘Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi’, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s.104

belirginlik kazanır. Bu açıdan çok etnik yapıya sahip olan Kazakistan nüfus azalışında ana etken, bağımsızlık sonrası ülkeden dışa yönelik göç oldu. Dış göçün gerçekleşmesinde bağımsızlık sonrasında ilk yıllarında yaşanan ekonomik kriz, Kazaklığı ön plana alan ulusal politikalar ve etno kültürel nedenler başat rol oynadı. Dış göçten kaynaklanan nüfus azalışının en belirgin görüldüğü bölge, nüfusunun büyük çoğunluğunu Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'dan gelenlerin oluşturduğu Kuzey Kazakistan'dır. 1999 sonrası dönemde ise genel olarak dış göçlerin azalması buna karşılık ülkeye olan göçün artmasında, ekonomik reformlar yoluyla işsizliğin azalması, farklı iş imkanlarının çoğalması, iş piyasasının gelişmesi ve yüksek ücretler sonucu Kazakistan'ın bölgenin en cazip ülkesi konumuna yükselmesi ana etken olmuştur. Özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'da yaşanan ekonomik kriz ve Tacikistan'daki iç savaş sonrası ortaya çıkan tablo bu ülkelerden Kazakistan'a yönelik göçü tetiklemiştir. Kırgızistan'da ise yerli halk olarak belli olan Kırgızlardır. Diğer etnik gruplar içinde en büyük Özbekler ve Ruslar oluşturur. Küçük gruplar ise Tatarlar, Uygurlar, Kazaklar ve Ukraynalılardır. Orta Asya cumhuriyetleri arasında en fakiri olan Tacikistan'da nüfus artışı çok yüksektir. Tacikistan nüfusunun % 62'sini Tacikler, % 24'ünü Özbekler, % 8'ini Ruslar, % 6'sını diğer milletler meydana getirir. Tacikistan'da ekonominin kötü durumu huzursuzluklara sebep olmakla beraber eğitim parasız olup 7 ve 17 yaş arasında mecburidir. Türkmenlerin ise Rus hakimiyetine girmesiyle nüfustaki en büyük düşüş kendisini göstermiştir. Nüfustaki bu büyük düşüş 1917 ihtilalinin sonrasında Rusya'da ortaya çıkan iç savaş ile 1930'larda Rusların uygulamış olduğu mecburi iskan politikası sırasında olmuştur. Özbekistan, varolan nüfusu ile bölgenin en kalabalık ülkesidir. Eski SSCB içinde de Rus ve Ukraynalılardan sonra en büyük üçüncü "millet" Özbekler olmuştur. Özbekistan'da 60'tan fazla etnik grup yaşamakla beraber Rus azınlık nüfusu, diğer Türk Cumhuriyeti'ne oranla Özbekistan'da daha azdır.

Bu çalışmada, Orta Asya Cumhuriyetleri demografik yapısı adlı konunun daha iyi anlaşılması için ilkin çalışmanın analitik yapısına (1.1.) değinilip literatürde Orta Asya (1.2.) üzerinde durulup teorik çerçeveden (1.3.) bahsedilmiştir. Bu amaçla; ikinci bölümde Orta Asya hakkında bilgi verilerek; Orta Asya Cumhuriyetleri' nin tarihsel arka planı (2.1.) , Orta Asya'nın konumu (2.2.) , Orta Asya Cumhuriyetleri' nin tarihleri (2.3.) ele alınarak, bölüm özeti (2.4.) ile konunun özetine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Demografik Yapı ve Etkileri başlığı altında demografik yapıdan (3.1.) bahsedilerek Orta Asya'nın demografik yapısı ve Rusya faktörü (3.2.) üzerinde durulmuştur. Sovyetler Birliği Dönemi Orta Asya

ülkelerinin nüfus analizleri (3.3.) başlığı altında ise; Kazakistan'ın nüfus yapısı (3.3.1.), Özbekistan'ın nüfus yapısı (3.3.2.), Kırgızistan'ın nüfus yapısı (3.3.3.) ile Türkmenistan'ın nüfus yapısı (3.3.4.) ve Tacikistan'ın nüfus yapısından (3.3.5.) bahsedilerek bölüm özeti (3.3.6.) ile bölüm sonlandırılmıştır. Dördüncü bölümde; Orta Asya ülkelerinin 1991 sonrası nüfus yapıları başlığı altında; 1991 sonrası Orta Asya nüfus yapıları bugünkü durumla analiz edilmiştir (4.1.) . Kırgızistan'daki etnik sorunlardan bahsedilip (4. 2.) ; göç faktörü (4.3.) ele alınarak Rusya'nın Orta Asya politikasından (4.4.) bahsedilmiştir. Bir sonraki aşamada ise yoğun göç sonrası yaşananlara (4.5.) değinilerek Rus göçünün yarattığı sorunlar ve çözüm yollarından (4.6.) bahsedilmiştir. Son olarak kısaca bölge ekonomileri üzerindeki göç faktörüne değinilip (4.7.) bölüm özeti (4.8.) ile konu sona ermiştir.

1.2. Literatürde Orta Asya

Orta Asya ülkelerinin demografik yapısı ile ilgili çalışmalar henüz yeterli ölçüde değildir. Türkçe kaynak sıkıntısı vardır ancak İngilizce makaleler daha çoktur. Türkçe kaynaklardan biri olan Tayyar Arı' nın “ Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine” adlı kitabı Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanan ve çoğunluğunu Türk devletlerinin oluşturduğu Orta Asya ve Kafkasya'yı mümkün olan bütün boyutlarıyla tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle bölge ülkelerinin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıları ve dış politikaları hakkında bilgi verilmiş, daha sonraki bölümlerde ise bölgedeki sorunlar ve bölge dışı güçlerin politikaları analiz edilmiştir. Erhan Büyükakıncı “Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna” adlı çalışmasında Rusya'da iç politika aktörleri ve temel sorunlarına değinerek Sovyet sonrası göç hareketlerinin oluşumundaki etnik ve mesleki etmenlerin varlığına dikkat çekmiştir. M. Seyfettin Erol “Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri” adlı kitabında; Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki entegrasyonu, SSCB' nin uyguladığı politikaları ve bunların günümüzdeki ve gelecekteki etkilerini her bir Orta Asya cumhuriyetinin tarihini ve demografik yapısını ele alarak açıklamaya çalışmıştır. Saadettin Gömeç “ Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi” adlı çalışmasında dünyanın bir yandan globalleştiği bir yandan da yeni iktisadi ve siyasi birliklerin ortaya çıktığı görüşünü savunmaktadır. Bunların yapılarına bakıldığında da genellikle din,dil ve ırk olarak birbirine yakın insanlardan oluştuğunu dile getirmiştir.Ancak bunun genellikle Avrupa Birliği, Arap Ülkeleri Birliği, İngiliz Devletler Topluluğu ve Latin soylu memleketler arasında olduğunu gözlemlemiş olup

dünyada o kadar çok Türk yaşamasına rağmen ekonomik ve siyasi bir dayanışmadan bahsedilemediği görüşünden yola çıkmıştır.

A. Kayyum Kesici ise “ Dün,Bugün ve Hedefteki Kazakistan” adlı kitabında Sovyetlerin, Kazakistan’daki keyfi yönetimi "Bakir Toprak" kampanyasından sonra da sürdüğünü ve Moskova hükümetinin , Kazakistan’ı etnik temele dayanan idari bölgelere ayırmak için yeni bir girişimde bulunduğunu belirterek;1979 yılında yapılan toplantıda, Kazakistan’da bir Alman Otonom Oblastının kurulması kararı alındığına değinmiştir. Kazakların; Sovyetlerin, Kazakistan topraklarını endüstriyel amaçlar olduğu kadar askeri amaçlar içinde suistimal etmesine son vermesini istemeye başlamasına değinip bu gelişmeler sonucunda, bir antinükleer halk hareketi kurulduğunu kaleme almıştır. Erol Kurubaş’ın “SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmasında Sovyetler sonrası Türk cumhuriyetlerinde “Sovyetik ulustan modern ulusa geçiş” süreci bağlamında Sovyet mirasının “ulusu yeniden kurma”daki etkileri değerlendirilerek, bu sürecin iç ve dış nedenlerden kaynaklanan temel sorunları üzerinde durulmuş ve sorunların günümüz şartlarında nasıl aşılabileceği tartışılmıştır.

Bu tezde kitaplar, dergi ve gazete kaynaklı makaleler, gazete haberleri ve Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Dünya Bankası, TÜRKSAM, ASAM, USAK, Ulusal İstatistik Komitesi gibi çeşitli kurum ve kuruluşların istatistiki verilerinden faydalanılmıştır.

1. 3. Teorik Çerçeve

Göç insanın fiziksel çevresindeki istemli veya zorunlu, geçici veya kalıcı bir değişimdir. Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik birtakım değişikliklere yol açabileceği gibi aynı zamanda bu tür değişikliklerden de kaynak alabilir. Zorunlu göç ise insanların genellikle devletlerin ekonomik, sosyal veya siyasal bazı yaptırımları nedeniyle çevrelerini terk etmek zorunda kalmaları sonucu olur. Zorunlu göçün istemli göçten farklı özellik ve sebepleri vardır¹². Zorunlu göçmenlik ve mültecilik günümüzde önemli bir insan hakları sorunu olarak da öne çıkmaktadır. Dünyada yaşanan hızlı değişiklikler, mültecilik ve göçmenlik tanımlarını da etkilemektedir. Gerek zorunlu iç göçmenler gerekse mülteciler benzer nedenlerle göçe zorlanmalarına karşın, mülteciler daha fazla uluslararası destek görmektedir. Oysa, varolan tanımlamalarda iki grubu birbirinden farklı kılan tek önemli vurgu uluslararası sınırların geçilmesidir. Stresli yaşam olayları, önemli sosyal değişiklikler ve kişinin sahiplendiği kültürün tehdit altında olması çeşitli sonuçlara ve ruhsal hastalıklara yol açabilmektedir¹³. Zorunlu iç göç, bu tür yaşam olaylarını kapsamakla birlikte, temel travmatik olaylardan birisidir. Göçün kendisinin, göçmenlerin subklinik patolojilerinin ve psikolojik sorunları artıran olayların varlığı, göçe ilişkin ruhsal sorunları açıklamakta kullanılmaktadır. Dünyada göç ve göçün ruhsal sonuçları üzerine yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

Göç teorilerine değinecek olursak; ekonomik ve sosyal göçün makro ve mikro belirleyicileri olduğu bir gerçektir¹⁴. Makro belirleyicileri gelir düzeyi, işgücü arz ve talebi, yaşam koşulları ve siyasi özgürlük oluştururken, mikro belirleyiciler iletişim, medeni durum, yaş, eğitim ve göç masraflarından oluşmaktadır. Doğal olarak, bir bölge veya ülkedeki yüksek ücretler, işgücü azlığı, iyi yaşam koşulları ve özgürlük ortamı göç çeken unsurlar olarak ortaya çıkarken, düşük ücret, işsizlik, kötü yaşam koşulları, siyasi baskılar o bölgeden göç edilmesine sebep olmaktadır. Göç edilen ülkelerdeki iletişim ağı göç kararlarını

¹² Esmâ Durugönül, Sosyal değişim, göç ve sosyal hareketler. Toplum ve Göç. Sosyoloji Derneği II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara, 1997, s. 95-100.

¹³ Robert Baker: Psychological consequences for tortured refugees seeking asylum and refugees status in Europe. Torture and Its Consequences, 1992.

¹⁴ "Migration Potential in Central and Eastern Europe", Geneva, International Organisation for Migration, IOM, 1999, s. 27-28.

etkilerken, yapılan araştırmalara göre, genç ve bekar nüfus daha çok g etmeye yatkındır. G ederken ve daha sonrasında ortaya çıkacak masraflar yine bireylerin g kararını etkilemektedir.

G teorilerini sınıflandırmak istersek; en temel güç teorisi olan neo-klasik g teorisi ekonomik koşullar temelinde iten ve çeken faktörlere göre g olgusunu açıklamaktadır. Bu teoriye göre, bireyler akılcı kararlar vererek daha yüksek gelir ve daha iyi yasama koşullarının bulunduğu yerlere g etmektedirler. Ucuz işgücü ihtiyaı olan devletler ya da yurtdışında çalışan işçilerin kendi ülkelerine kazandıracakları dövize ihtiyaı olan devletler g etmeyi özendirmektedir.

eken-itent faktörlerin g olgusunu açıklamakta yetersiz kaldığı durumlarda iletişim ağı teorisi de değerlendirilmektedir. Bu teoriye göre, daha önceden göç etmiş olanlar ile yeni g edecekler arasındaki iletişim, sosyal ve kültürel bağlar göç etme kararlarını etkilemektedir. Göçmen iletişim ağı sadece g edilecek ülke ve o ülkedeki işgücü piyasası hakkında bilgi sağlamakla kalmamak da aynı zamanda g edeceklere ekonomik, sosyal ve psikolojik destek vermektedir. Teknolojik gelişmeler de iletişim ve taşınma masraflarını azaltmaktadır. Öte yandan, g alan ve g veren ülkeler arasındaki ticari ilişkiler de bir ağ oluşurmaktadır. G kararının alınmasında beklentilerin önemi oldukça fazladır. G çözümlerinde kişilerin akılcı yada razı olucu karar modeline göre davrandıkları varsayılmaktadır. Akılcı karar verme sürecinde g kararını veren kişinin kendi yeteneklerine uygun olan tüm alternatifleri ve fırsatları bildiği ve buna göre kendisi için en uygun olanı seçerken fayda-maliyet karşılaştırması yaptığı düşünülmektedir. Göç eden kişi kendisi için en iyi içe giremezse daha önceden yaptığı karşılaştırmalar sonucunda ikinci en iyi içe girecektir. Akılcı karar verme yaklaşımını benimseyen ekonomistler, salt göç eden kişinin değil işverenin de bu yaklaşımda olması nedeniyle toplumda emeğin etkin dağılımının sağlanacağını varsaymaktadırlar. Razı olucu karar verme sürecine göre ise, kişinin bir beklenti düzeyinin olduğu ve buna uyanları aradığı varsayılmaktadır. Kişi bu arama sürecinde beklediğinden fazla alternatif ve fırsatlarla karşılaşırsa zaten beklenti düzeyi yükselecek ve akılcı bir seçim yapacaktır. Ancak, farklı fırsatlarla karşılaşmama ve ilk beklenti düzeyine koşut bir içe bulabilme olasılığı da mevcuttur.

Neo-klasik g teorisi ve iletişim ağı teorisi dışında g kararlarının ertelenmesini temel alan, bekleme teorisi de vardır. Bekleme teorisinin asıl amacı, g edilen ve g veren

lkeler arasında yüksek gelir farklılıklarının olmasına rağmen gerçek g rakamlarının tahmin edilenden düşük kalmasını açıklamaktır. Bu teoriye göre, bireyler g planlarını gelecekteki belirsizliklerden dolayı yada g edilecek ülkenin geleceği hakkında olumsuz bilgilere sahiplerse erteleyebilirler¹⁵.

Bu kuramsal çerçeveler ışığında g nedenlerine bakıldığında karşımıza birçok neden çıkmaktadır, ancak bu nedenler birlikte düşünüldüğünde yada birbirleriyle ilişkilendirildiğinde daha dar bir çerçeveye oturtulabilmektedir. Nüfus sorunları,ekonomik nedenler, siyasi nedenler, savaşlar, güvenlik nedenleri, doğal ve çevresel nedenler olarak sıralayabileceğimiz g gerekçeleri temel anlamda ekonomik ve siyasi nedenlere dayandırılabilir. Diğer bir deyişle, gelir dağılımındaki dengesizlikler, işsizlik ve yoksulluk gibi nedenlerden dolayı sürekli bir yer değiştirme ve g yaşanmaktadır. G araştırmalarında, en genel g nedeni olarak, g veren birimin iticiliği ve g alan birimin çekiciliğine vurgu yapılmaktadır. Bu ikiliğin sonucunda, nüfusu kente iten etkenler olarak; kırsal alanda hızla artan nüfus, yetersiz toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, toprağın miras yoluyla parçalanması ve belli ellerde yoğunlaşması, tarımda makineleşme sonucu ortaya çıkan açık işsizlik, toplumsal ve siyasi çatışmalardan dolayı ortaya çıkan can güvenliği gibi sorunlar sıralanmaktadır. Diğer yandan, nüfusu kente çeken etkenlere örnek olarak, kır-kent gelir farklılığı, daha iyi eğitim ve sağlık sistemi, kentin çekiciliği, ulaşım ve iletişim olanakları, iş bulma ümidi, daha yüksek yaşam standardı, kentlerdeki toplumsal ve kültürel olanaklardan yararlanma beklentileri verilmektedir

Sovyet Rusya siyasi ve ekonomik krize uğramış ve içinde barındırdığı diğer cumhuriyetleri de uzun sürecek olan istikrarsızlığa sürüklemiştir. Milliyetçiliğin g alması, etnik çatışmalar ve siyasi boşluktan istifade iktidar çekişmeleri ile ekonominin büyük bir hızla dşste olmasından kaynaklanan kıtlıklar, dağılma sürecini daha da olumsuz etkileyen önemli faktörlerden bazılarıdır. Yapılan değişim çabalarına rağmen dönemin petrol fiyatlarının düşüklüğü, Soğuk Savaş için harcanan büyük miktarda askeri masraflar ve en önemlisi etkili yönetim eksikliği SSCB'nin çöküşüyle sonuçlanarak dünya tarihinin yeni bir devre girmesini sağlamıştır.1980'li yıllarda Sovyet cumhuriyetlerinde siyasi liberalizmin baş göstermesiyle

¹⁵ Rudiger Dornbusch , "Comment on Barry Eichengreen, "Thinking about Migration", in Siebert, H., Migration: A Challenge for Europe, Kiel Week Conference 1993, Tübingen, 1994, s. 24.

birlikte kendini arayış ve kendini yeniden tanımlama ya da kimlik sorunu ortaya çıktı. Siyasi diktatörlüğün yumuşamasıyla ve 1989'da Sovyetlerin tamamen çözülmesiyle kimlik sorunu daha keskin biçimde şekillendi.

Sovyetler Birliği'nin geç döneminde görülen olayları kimlik sorununun belirtileri olarak değerlendirmek mümkündür. 1986 yılında Kazakistan'daki Komünist Partisi Başkanı Kunayev'in görevden alınıp yerine bir Rus'un getirilmesi sebebiyle gerçekleşen halk protestoları, 1988'de başlayan ve bir çözüm bulunamamış olan Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan Karabağ davası ve 1989'da Doğu Türkistan'daki Uygur katliamı bölgedeki manzarayı tamamlamaktadır. Sovyetlerin dağılmasının hemen ardından 1991'in Haziran ayında patlak veren ve Kırgızistan'ın güneyinde cereyan eden Kırgız-Özbek etnik gerilimi, komşu Tacikistan'da 1992'de başlayan iç savaş, bu kez yıllardır süregelen sınır anlaşmazlıklarını ve yurttaşlık meselesini ortaya çıkardı. Kırgızistan'da 2010'da yeniden alevlenen Kırgız-Özbek gerilimi aradan 20 sene geçmesine rağmen kimlik ve yurttaşlık meselelerinin güncelliğini kaybetmediğini göstermektedir.

Vatandaşlık kriterlerinin seneden seneye değişmesi; dominant etnik gruptan olmayanlar için milli dil bilme zorunluluğu, hatta post-Sovyet Doğu Avrupa'da yurttaşlık hakkı kazanmak için milli tarih sınavı gibi girişimler post-Sovyet ülkelerde etnik gerilimin artmasına sebep olarak büyük oranlarda göç akınlarını ortaya koymaktadır. Orta Asya bölgesindeki ekonomik istikrarsızlık ve işsizlik göç oranının seneden seneye artmasına neden olmaktadır.

Orta Asya cumhuriyetlerini ele aldığımızda bu ülkelerin çok kültürlü olma özelliği eski zamanlardan beri bu topraklarda birçok etnik unsurun hep beraber yaşamasını sağlamıştı. Çarlık Rusya'nın XIX. yüzyılda Hive, Buhara ve Hokand Hanlıkları'nı işgal etmesi ve istilanın daha sonra Bolşevikler tarafından devam ettirilmesi sonucu Orta Asya coğrafyasında kalabalık Slav nüfusunun yerleşmesi söz konusu olmuştur. Hem istilacı hem de sürgün statüsünde gelen Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar en büyük milli azınlıkları oluşturdular. Batı Türkistan hanlıkları Çarlık Rusya'sına dahil edilip 1918 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği içerisinde birer Sovyet Sosyalist Cumhuriyet kimliğiyle ortaya çıktılar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Asya cumhuriyetlerinin çok etnikliliği Çeklerle, Slovaklarla, Almanlarla, Yahudilerle, Korelilerle ve Finlerle daha da çeşitlilik kazanmıştır. Stalin rejimi

süresi içinde Sovyetlerin öbür ucundan sürgün edilen Ahıska Türkleri, Kırım Tatarları, Azeriler, Balkarlar, İnguşlar, Darginler ve Lezginler de Kırgızistan'a, Kazakistan'a, Özbekistan'a ve diğer cumhuriyetlere yerleştirildi. Görüldüğü gibi Sovyet Orta Asya ülkelerinde göç 1980'lerden sonra ortaya çıkan bir hareket değildi. 1920'lerde Orta Asya Sovyet Sosyalist cumhuriyetlerinin oluşması sürecinde ihtiyaç duyulan askerler ve diğer kadro başta Rusya olmak üzere diğer cumhuriyetlerden getirilmişti. Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle sosyal ve ekonomik problemleriyle yüz yüze kalan ülkeler en başta insan kaynaklarını kaybetmeye başladılar.

Aslında daha 1980'lerde başlayan bu göç hareketleri 1989'dan sonra çarpıcı hale geldi ve hatta Kırgızistan ve Kazakistan cumhuriyetlerinin başbakanları dominant etniden olmayan azınlıklara yani Ruslara, Ukraynalılara ve Beyaz Ruslara sosyal güvence sağlayacaklarını ve ülkeyi terk etmemelerini rica eden çağrılarda bulundular. Kaderin cilvesiyle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Orta Asya'ya akın eden Slavlar 130 yıl sonra işgal ettikleri toprakları terk etmek için acele ettiler.

Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte ağır ekonomik krize uğrayan Kırgızistan'dan 1989 senesinden 2002 senesine değin 360 000 kişi yurt dışına göç etmiştir¹⁶. Başka kaynaklara göre ülkeden 700 000 kişi göç etmiştir¹⁷ ve bu sayı 2005 ve 2010'daki devrimleri takip eden siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle artmaktadır. UNDP'nin verilerine göre Orta Asya'daki diğer ülkelerle karşılaştığımızda Kırgızistan göç edenlerin sayısı ile en son sıradadır. 1989–2002 arasında Kazakistan'dan 3 milyon 365 000 kişi, Özbekistan'dan 1 milyon 71 000 kişi, Türkmenistan'dan 863 000 kişi, Tacikistan'dan 694 000 kişi göç etmiştir.

1991'den sonra başlayan bu göç kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: etnik kimliğe dayalı olup tarihi anavatanına göç ve ekonomik gelişmemişlik sebebiyle iş ve beyin göçleridir. Eğer bu sürecin başlangıcını etnik azınlıkların göçü olarak nitelendirirsek zamanla göç oranının önemli çoğunluğunu yerli halkın oluşturmaya başladığını görürüz. İşte sonraki göç dalgalarını iş ve beyin göçü olarak değerlendirebiliriz. Orta Asya'da gerçekleşen göçlerde en önemli ülke Rusya'dır. Çok sayıda resmi ve daha çok gayri resmi göçmenlerin Rusya'ya çalışma amacıyla

¹⁶ UNDP, Doklad O Čelovečeskom Razvitii v Tsentralnoy Azii 2005, Slovakya, tablo 6.1, s.160.

¹⁷ Turar Koyçuyev, Ekonomika Kırgızskoy Respubliki, Bişkek 2005, s.55.

gitmesi, durumu kontrolsüz hale getirerek Rusya'da göçmenlerle ilgili kurumların ortaya çıkmasını ve göç yasalarının gelişmesini sağlamıştır.

Halen Rusya'nın gündeminde olan Orta Asyalı göçmenler sorununa artık Orta Asya cumhuriyetlerine her yıl belirli bir göçmen limiti getirilerek çare bulmaya çalışılmaktadır. 2006 yılında V. Putin'in Rusya vatandaşı olmayanlara açık pazarlarda, mağazalarda ve diğer benzer yerlerde çalışmayı yasaklaması göçmenleri sıkıştırmışsa da diğer taraftan resmi yollarla gelen yada göç kurumlarında kayıt olanlar için oturma izni vererek gelenlere resmi çalışma hakkı vermeye başladılar. Böylece Rusya son yıllarda problematik olmaya başlayan göç sürecini denetlemeye çalışmaktadır. 2007 yılının resmi verilerine göre sadece Tacikistan cumhuriyetinden 700 000 kişi Rusya'ya çalışmaya gelmiştir. Kırgızistan nüfusunun %25'i yurt dışında çalışmaktadır ve bunun yaklaşık %20'si Rusya Federasyonu'nda çalışmaktadır.

Orta Asya'nın yükselen yıldızı Kazakistan'ın son yıllarda ekonomik durumunun iyiye gitmesiyle göç oranı azalarak yerel halk kendi ülkesinde çalışmayı tercih etmektedir. Kazakistan'ın 2000'den sonraki kayda değer ekonomik istikrarı diğer Orta Asya cumhuriyetleri için alternatif bir iş piyasası oluşturmakta olup belki de Rusya'ya olan iş akınını hafifletmeye başlamıştır.

2. BÖLÜM: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ' NİN TARİHİ

2.1. Tarihsel Arka Plan

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber, Orta Asya' daki Türk Cumhuriyetleri ilk defa dünya politikasına bağımsız birer katılımcı olmuşlardır. Bu durum günümüzde; 'kolonilikten ayrılma' olarak da ifade edilmektedir¹⁸. 1991 yılında Sovyetler Birliği' nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni Orta Asya; toplumun yeniden şekillendirdiği biçimden oldukça farklı bir görünüm sergilemekteydi. Tarih içerisinde Türk kökenli halkların Ruslar' la olan ilişkileri, Cengiz Han'ın 13' üncü yüzyılda Rus topraklarına girmesiyle başlamıştır. Bölgedeki Moğol- Türk egemenliği, Moskova beyliğinin Kazak Hanlığına isyan ettiği ve yendiği 1552-1556 tarihine kadar devam eder¹⁹. Bu dönemin sona ermesiyle birlikte bölgede Rus baskısı ve yayılcılığı ile Hıristiyanlaştırma faaliyetleri baş gösterir. Yayılma, Petro ve İkinci Katerina zamanında da sürer. Ancak Rusya' nın Orta Asya' ya yönelişi ve buradaki Müslüman- Türk halklarını hakimiyeti altına alışı, 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bunda 1855 yılındaki Kırım Savaşı' nda Rusların Osmanlı Devleti'ne ve Batılı müttefiklerine karşı mağlubiyetinin etkisi oldukça fazla olmuştur. Bu sayede Ruslar; Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu' ya doğru genişleyerek, Akdeniz' e çıkma hedefi önünde, Batılı devletlerin büyük engel teşkil ettiğini görür. Böylece batı ve güney yerine , doğuya doğru genişleme yolunu tercih eder. Kafkasya' da Şeyh Şamil ayaklanmasını bastırdıktan sonra istilalarında büyük ilerlemeler kaydeden Ruslar, Orta Asya' ya doğru yönelirler²⁰. Ruslar Orta Asya' da Hokand Devleti' nin önemli kalelerinden olan Çimkent ve Taşkent'i işgal ettikten ve yerli halkın direnişini kırdıktan sonra, bu hanlığın işgalini tamamlar ve bir süre sonra Hive ve Buhara

¹⁸Jonathan Grant, ' Decolonization by Default:Independence in Soviet Central Asia', Central Asian Survey,v.3,no.1,(1994),s.51.

¹⁹Nimet Kurat Akdes, ' Rusya Tarihi,Başlangıçtan 1917' ye kadar' , 3. Baskı ,(Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), s. 65, 154; ayrıca Türklerin Orta Asya' da Ruslarla olan münasebetlerimizin başlangıcından Gorbaçov dönemine kadar olan süreç hakkında genel bilgi için bkz. Erol Mütercimler, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslar arası Sistem ve Türkiye –Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli (Araştırma-İnceleme), (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi,1993)ss.33-88.

²⁰Aydın Yalçın , ' Türk Halklarında Milli Uyanış', Avrasya Etüdüleri, cilt 1, sayı 4 ,(Kış-1995), ss 7-8; ayrıca Kuzey Kafkasya' da Bağımsızlık Mücadeleri için bkz. Abdullah Saydam, ' Kuzey Kafkasya' daki Bağımsızlık Hareketleri', Avrasya Etüdüleri, cilt 2, sayı 1 (İlkbahar-1995), ss.88-122.

Hanlıklarını da himayesi altına alarak Türkmenistan' a yönelir. Şiddetli direnişe rağmen 1873- 1884 tarihleri arasında Türkmenistan' ı da işgal ederek Orta Asya' nın işgalini tamamlamış olur.

Orta Asya'ya daha önceki adı olan Türkistan' ı veren geniş Türk kültür ve dili de 1000 yıldan fazla doğudan Orta Asya' ya göç eden asıl göçebe Türkler ve bunları izleyen Arap, Farsi ve Moğol akıncıları tarafından tamamlanmıştır.Sovyetler Birliği öncesi buralar feodal ya da göçebe emirliklerin toprağı durumundaydı. Sovyetler Birliği hükmettiğı yerlerdeki geleneksel İslami toplumları kendi amaçları ve ideolojileri doğrultusunda yeniden yapılandırmak için buralarda Avrupalı sömürgecilerden daha fazla çalışmıştır.Moskova' nın yaptığı değişikliklerden birçoğı bugün hala Orta Asya' nın politikasını oldukça fazla etkilemektedir²¹ . En önemli Sovyet politikası, Orta Asya' yı bölme yönünde olmuştur. Sovyet öncesi Türkistan' da, bölgede birleşik bir politika devrimine sebep olabilecek kimlik olarak insanlar kendilerini Türk veya Tacik Müslümanları olarak tanıtlardı. Sovyetler bu bölünmeyi beş ayrı Orta Asya Cumhuriyeti kurarak ve her birini farklı milli bir dile ve kültüre baskı yaparak sağlamanın yollarını aramıştır. Bu strateji oldukça başarılı olmuştur ki bugün bu cumhuriyetlerde etnik ayırım, dil ve bölgencilik ulusal kimliğin temelini oluşturmaktadır. Oysa Sovyet dönemine kadar Orta Asya, asla bir ' milletler' kavramını taşımamıştı. Çarlık Rusya' sının işgallerinden önce bölge uzun süre güçlü bir yönetici kontrolü altında , bazı bölgelerde göçebe özellikli diğerlerinde ise şehir merkezlerinde kurulmuş zayıf ve değişiklik gösteren 'boy' gruplarından oluşmuştu. Sınırlar net bir şekilde belli olmadığı gibi, geçici devletlerin sınırları ve etnik içeriğı Hanların hükmettikleri kesin etkinlik ile de bağlantılı değildi. Bu bölge, bölgede yaşayanlar ve Ruslar tarafından ' Türkistan' olarak biliniyordu²² .

Sonuçta; Sovyet hakimiyeti altında Orta Asya toprakları üzerinde 5 ayrı cumhuriyet oluşturuldu. Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan olarak adlandırılan bu cumhuriyetlere verilen isimler başlıca Türk boylarının isimlerinden alınmıştır.

²¹ Mehmet Seyfettin,Erol , 'Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri', İrfan Yayınevi, Nisan 1999,s.62.

²² İstanbul: Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, 1978.

2.2. Orta Asya'nın Konumu

Coğrafi anlamda Asya'nın kıtayı çevreleyen okyanus ve deniz havzalarından en uzak bölgesi için kullanılan Orta Asya tabiri, kuzey-güney istikametinde Sibiry'a'dan Hint altkıtasını steplerden ayıran Himalayalara kadar olan bölgeyi, doğu-batı istikametinde Ural-Hazar hattından Moğolistan ve Geleneksel Çin bölgesine kadar uzanan alanı kapsamaktadır. Kimi yazarlara göre aslında akademik dünyada genel kabul görmüş bir Orta Asya tanımı yoktur. Buna göre, Rusça'da ve Rusça'dan etkilenen dillerde özellikle Sovyet döneminde bölgenin daha kesin bir tanımlaması olmuştur. Srednyaya Aziya (Middle Asia- Orta Asya) Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan bahsedilirken kullanılmıştır. Kazakistan ise tamamen ayrı bir bölge olarak nitelendirilmiştir. Tsentralnaya Aziya (Central Asia-Merkezi Asya) terimi ise daha doğudaki Moğolistan, Sinkiang (Sincan) ve Tibet bölgelerini tanımlamakta kullanılmıştır. Ocak 1993'te Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan devlet başkanları bir araya gelerek kendilerine toplu olarak Tsentralnaya Aziya denilmesini istemişlerdir. Bu uluslararası alanda da genellikle kabul görmüştür. Bu çalışmada kullanılan Orta Asya kavramı, Batılılar tarafından da Central Asia olarak ifade edilen, bu beş ülkeyi kapsamaktadır.

Bölge genelde çöllerle kaplıdır ve nüfus genel olarak Fergana Vadisi ile Amu Derya ve Siri Derya arasında yoğunlaşmıştır. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden en geniş nüfusa sahip olanı 25 milyonu aşan nüfusu ile Özbekistan olup en geniş yüzölçümüne sahip ülke 2,7 milyon km² ile Kazakistan'dır²³. Bu bölge de genellikle çöllerle kaplıdır ve karasal iklime sahiptir.

²³ Jane Falkingham, (1999) Welfare in Transition: Trends in Poverty and Well-being in Central Asia, London: Centre for Analysis of Social Exclusion London School of Economics, s. 1.

Tablo 1: 2004 Yılı Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Nüfus ve Yüzölçümü

	NÜFUS (Milyon)	NÜFUS YOĞUNLUĞU	YÜZÖLÇÜMÜ
KAZAKİSTAN	14.9	6	2.725
KIRGIZİSTAN	5.1	26	200
TACİKİSTAN	6.3	45	143
TÜRKMENİSTAN	4.9	10	488
ÖZBEKİSTAN	25.6	61	447

Kaynak: United Nations. (2005) The Human Development Index in Central Asia and Russia. New York: UNDP.

Orta Asya’da Özbekistan’dan sonra en fazla nüfusa sahip ülke Kazakistan’dır. Fakat bu ülkede de nüfus yoğunluğu km² de sadece 6 dır. Nüfus yoğunluğu bakımından ise Özbekistan’ı km²’de 45 kişi ile Tacikistan takip etmektedir. Aynı zamanda Tacikistan, Orta Asya ülkeleri arasında en küçük yüzölçümüne sahiptir. Orta Asya; dünyada okyanuslardan en uzak alanlardan birini oluşturması nedeniyle kara özellikleri belirgin olan bir bölgedir. Bu bölgenin oluşturduğu jeopolitik havza, Avrasya kara imparatorluklarının yayılma alanlarına merkezlik etmiştir. Cengiz ve Timur imparatorlukları bu jeopolitik özelliğin tarihi örnekleridir.

Jeopolitiğin kurucusu sayılan Profesör Friedrich Ratzel (1844-1904) ‘bu küçük gezegende, sadece bir büyük devlet için gerekli yer mevcuttur’ diyerek yayılmacı ve sömürgecilik ruhunu gözler önüne sermiştir. Bu görüş ilk olarak Almanya’da benimsenmiş, ve daha sonra bütün Avrupa ülkelerinde kabul görmüştür. Ratzel’in fikirleri, kendisinden sonra gelenleri de etkilemiş ve çeşitli jeopolitik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan devletin konum alanını, en önemli güç unsuru olarak gören Karl Haushofer, 2. Dünya Savaşında Hitler’in politikasında etkili olmuştur. Yine Haushofer’ın çağdaşı Halford Mackinder (1861-1947) Kara Hakimiyet Teorisini ortaya atmıştır. Mackinder’ın görüşüne göre, ‘Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın Heartland’i (Kalp Sahası)’nı oluşturur, Orta Asya havzası Doğu Avrupa’ya kadar uzanan steplerle birlikte Heartland’in içindedir. Kara jeopolitiğinin temel varsayımları arasına giren bu yaklaşım biçimi, Avrasya’ya dönük stratejik rekabetin seyri ile daha da belirlemiştir. 19. yüzyılda Rusya ve İngiltere arasında süren Büyük

Oyun rekabetinin ayırım hattının da, 20. yüzyılın ikinci yarısına egemen olan ABD-SSCB Soğuk Savaş rekabetinin ayırım hattının da temelinde bu bölgenin güney kuşağı üzerinde oluşmuş olması bölgenin coğrafi özelliklerinden kaynaklanan jeopolitik önemini sürekli gündemde tutmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte veya varolan dengenin çözülmesi ile birlikte, Orta Asya Jeopolitiğindeki en önemli değişim, bu bölgede bir jeopolitik boşluk alanı oluşmuş olmasıdır. Bu jeopolitik boşluk alanı, Avrasya politikasındaki bölgesel aktörler ile bölge içi aktörlere önemli bir manevra alanı açmıştır ve bölgede jeopolitik yeniden yapılanma söz konusudur. Dolayısıyla aktörlerin bu bölge üzerinde gelecekte sahip olacakları etki, bu jeopolitik yeniden yapılanma sürecinde oynayacakları role bağlı olacaktır²⁴.

Orta Asya siyasi ve kültürel olarak, dinamik bir süreç geçirmiştir. Hareketli Orta Asya kültürü, yerleşik Hint, İran ve Çin medeniyetleri ve daha sonra Rus etkisinde kalacak olan step kültürü ile doğrudan ve çok yönlü bir etkileşim ve değişim içinde olagelmıştır. Orta Asya merkezli insan hareketliliklerinden kaynaklanan yoğun göçler kimi zaman bu yerleşik medeniyetleri harmanlayarak yeni sentezler oluşturmuş, kimi zaman da bu bölgelerden gelen etkiler Orta Asya'nın kültürel siyasi ve ekonomik yapısını değişime uğratmıştır. Selçukluların İran'da Gaznelilerin ve Babürlerin Hindistan'da, Moğollar ve Kubilay'ın Çin'de, Timur'un Moskova Prensiğinde ortaya çıkardıkları siyasi ve kültürel hakimiyet alanları Orta Asya merkezli etkileşimin ürünleri olmuştur. Ancak Orta Asya 19. yüzyıldan itibaren Rusların güneye, İngilizlerin Hindistan üzerinden kuzeye ilerleyişleri ile birlikte sömürgeciliğin kısıkağı altına girmiştir. Rusya ve Çin'in komünist idarelerine geçmesi Orta Asya doğudan ve batıdan tam anlamıyla sömürgeleştirilmiş ve en kötü dönemlerini yaşamışlardır. Soğuk Savaş sonrası ise tekrar özgürlüklerine kavuşan bölge ülkeleri çelişkili ve karmaşık bir dönüşüm sürecine girmişlerdir. Türkiye bu dönüşüm sürecinde, ancak bölge halkalarını ortak kader anlayışına yönelten tarihi ve jeokültürel temelini güçlendiren ve gözetten bir strateji izlemesi halinde bu bölgede etkili olabilecektir. Aksi takdirde jeokültürel derinliği devamlı vurgulamak, diğer aktörlerde endişe uyandırarak tedirgin edecek, bu derinliği göz ardı etmesi ise bölge halklarını ortak bir stratejik paydaya yöneltebilme kabiliyetinde zaafa uğratacaktır.

²⁴ <http://www.caspianweekly.org/turkce-makale/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-politkasi-eksklkler-ve-oenerler.html>,15.10.2010

Orta Asya'daki beş ülkede, başta hafif sanayi olmak üzere, sanayinin gelişmişlik düzeyi oldukça düşük seviyededir. Bu nedenden dolayı, toplam nüfusu 55 milyonu aşan Orta Asya, Avrupa Birliği için geniş bir pazar oluşturmaktadır. Bununla ilgili olarak; iyi yönetim, hukuk devleti, insan hakları, demokratikleşme ve eğitim, Avrupa Birliği'nin Orta Asya ülkeleriyle tecrübelerini paylaşmak istediği temel önem taşıyan alanlardır. Avrupa Birliği, siyasi istikrar ve refahın sağlanmasına hizmet edecek bölgesel bütünleşme için de tecrübelerini sunabilecektir. Bu konuda özellikle Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik dönüşüm süreçlerinden kazanılan deneyimler aktarılabilir. Buna karşılık, Orta Asya ülkeleri ise Afganistan'daki terörle mücadele, Afganistan kaynaklı uyuşturucu ticaretinin önlenmesi, bölgedeki radikal güçler ve örgütlü suç faaliyetleriyle mücadele alanlarında Avrupa Birliği'yle işbirliğini yoğunlaştırmayı istemektedirler²⁵.

Orta Asya ülkeleri, kendilerini çevreleyen bölgelere oranla son derece az bir nüfus yoğunluğuna sahip olmasına rağmen, doğal kaynaklar açısından içinde bulundurduğu insan potansiyelini aşan geniş bir kapasiteye sahiptir. Orta Asya doğalgaz ve petrol kaynakları dışında stratejik açıdan önemli olan diğer başka kaynaklara da sahiptir. Kazakistan, 2008 sonu itibariyle 39.8 milyar varil ham petrol rezervi ile Avrupa-Asya'da ikinci konumda bulunmaktadır. Ayrıca 1.82 trilyon metreküp doğalgaz rezervi yanında, kömür, bakır, çinko, talyum, cardamom, bizmut ve altın kaynaklarına sahiptir. Elektronik mühendisliğinde, roket yapımında ve nükleer güç istasyonlarında kullanılan talyum, bizmut ve cardamom stratejik mineraller açısından Kazakistan'ı önemli bir konuma getirmektedir²⁶. 2008 yılı sonu itibariyle 7.94 trilyon metreküp doğalgaz rezervi ile Asya ve Avrupa'da ikinci konumda bulunan Türkmenistan, 100 milyon ton civarında ham petrol rezervine sahip olmakla birlikte; bunların yanında altın, kömür, platin, kalsiyum klorid, sülfür, potasyum, magnezyum vb. minerallere sahiptir.

Orta Asya'da göreceli olarak daha yoğun bir nüfus barındıran Özbekistan, bu zengin jeoekonomik kuşağın önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Güney Afrika'dan sonra dünyanın en önemli altın üreticileri arasında yer alan Özbekistan aynı zamanda doğalgaz ve petrol

²⁵Hakan Taşdemir, 'Orta Asya, Avrupa Birliği ve Türkiye', 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, s.698.

²⁶Ramazan Özdamar, 'Türkiye'nin Orta Asya Politikası Eksiklikler ve Öneriler', Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 22.04.2010

ihracatçısıdır. Bunun yanısıra gümüş üretiminde de ön sıralarda yer alan Özbekistan'da ayrıca kömür, bakır, çinko ve uranyum kaynakları da bulunmaktadır.

Diğer Orta Asya cumhuriyetleri olan Kırgızistan ve Tacikistan ise doğalgaz ve petrol bakımından fakir olmakla birlikte, altın, civa ve bakır madenlerine sahiptirler. Böyle zengin doğal kaynaklara sahip olan Orta Asya'nın bu kaynaklarının uluslararası ekonomiye sevk edilmesi konusu, stratejik kaynak aktarımı ve ticareti meselesini de beraberinde getirmektedir. Bu problem aslında tarihi arka plana da sahiptir. Ekonomik tarihin en önemli ticaret yolu olan İpek Yolu klasik dönemlerde böyle bir aktarım hattını oluşturuyordu. O nedenle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra tarihi İpek Yolunun tekrar canlandırılması tartışmalarını bu çerçevede değerlendirmek gerekir²⁷.

2.3. Orta Asya Cumhuriyetleri' nin Tarihi

Türk kökenli halkların Ruslarla olan ilişkileri, Cengiz Han' ın 13' üncü yüzyılda Rus topraklarına girmesiyle başlamıştır. Bölgedeki Türk Moğol egemenliği, Moskova beyliğinin Kazan Hanlığına isyan ettiği ve yendiği 1552- 1556 tarihine kadar sürmüştür²⁸. Bu dönemin ardından bölgede bir Rus yayılcılığı, bir Rus baskısı ve Hıristiyanlaşma kendini gösterir. Rusya' nın Orta Asya' ya yönelişi ve buradaki Müslüman- Türk halklarını himayesi altına alışı, 19 uncu yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. 1855 tarihli Kırım Savaşında Rusların, Osmanlı Devletine ve Batılı müttefiklerine karşılık mağlubiyetinin bunda etkisi oldukça büyüktür. Böylelikle Ruslar; Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu' ya doğru genişleyerek Akdeniz' e çıkma hedefi önünde Batılı devletlerin büyük engel teşkil ettiğini görür. Sonuç olarak güney veya batı yerine doğuya doğru genişleme tercihini yapar ve Kafkasya' da Şeyh Şamil ayaklanmasını bastırarak istilalardan büyük aşamalar kaydedip Orta Asya' ya doğru yönelirler²⁹. Ruslar Orta Asya' da Hokand Devleti' nin önemli kalelerinden olan Çimkent ve Taşkent'i işgal edip yerli halkın baskın direnişini kırdıktan sonra , bu hanlığın işgalini tamamlayarak Türkmenistan' a yönelir. Oldukça şiddetli direnişe rağmen 1873- 1884 yılları arasında Türkmenistan' ı işgal ederek Orta Asya' nın işgalini tamamlamış olur³⁰.

²⁷ <http://www.caspianweekly.org/turkce-makale/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-poltkasi-eksklkler-ve-oenerler.html>,17.10.2010

²⁸ Nimet Kurat Akdes, 'Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar',3. Baskı,Ankara Atatürk Kültür ,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları,1993, s.65,114.

²⁹ Aydın Yalçın, ' Türk Halklarında Milli Uyanış', Avrasya Etüdleri, Cilt 1,Sayı 4,Kış 1995,s.7-8.

³⁰ M. Seyfettin Erol, 'Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri', İrfan Yayınevi, Nisan 1999,s. 62.

Etnik olarak Farsi olan Tacikler haricinde eski Sovyetlerin İslami kuşağı ; Azeriler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Özbekler ve diğerleri olmak üzere Türk topluluklarından oluşmuştu. Sovyetler Birliği öncesinde feodal ve göçebe emirliklerin toprağı durumunda olan yerleri yeniden yapılandırmak için Sovyetler Birliği , Avrupalı sömürgecilerden daha çok çalışmıştır. Ve politikaları; Orta Asya' yı bölme amacıyla olmuştur ve bu amacı 5 ayrı Orta Asya cumhuriyeti kurup ve kurduğu her cumhuriyetin farklı bir milli dile ve kültüre zorlayarak sağlamanın yollarını aramıştır. Ve tüm bunların neticesinde sonuç olarak bugün bu cumhuriyetlerde etnik ayırım, dil ve bölgecilik ulusal kimliğin temelini oluşturmaktadır.

Kazaklar eski devirlerden beri Orta Asya'nın geniş bozkırlarında yaşamakta olan çeşitli Türk boylarının birleşmesi ve gelişmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Kazaklar; yerli Türk boyları ile göçebe Moğolların karışımından gelen bir soydur. İdil Vadisinden Altay Dağlarına kadar uzanan geniş steplere sahip olan Kazaklar uzun bir süre buralarda bağımsız olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir³¹ . X. ve XVI. yüzyıllar arasında isimlerini muhafaza etmekte olan Sak, Üysün, Alan, Kıpçak, Kanglı, Dulat, Argın, Nayman ve Kerey gibi kadim Türk boyları zaman içerisinde Kazakları oluşturmuşlardır. Kazak kelimesine, eski devirlerde Kazaklarla ilişki kurmuş milletlerin çoğunun tarihî kaynaklarında tesadüf edilmektedir. Bu meyanda Çin, Arap, Fars, Bizans, Rus, Moğol ve Türk tarihlerini örnek gösterebiliriz. Bu kaynaklarda Kazak sözünün "asa, khaysak, kasak, kösek, gasug, gasag, hasık" olarak yazıldığını görüyoruz. Kazak kelimesinin ortaya çıkışı ve manası hakkında çok çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan en yaygın görüşe göre, Kazak hür, bağımsız, kimseye boyun eğmeden başına buyruk yaşayan topluluk manasına gelmektedir. Kazak Hanlığı Tarih sahnesine Kazak Hanlığı ilk olarak XV. asırda ortaya çıktı. Ak Orda'nın son hanı Barak'ın oğulları Janibek ve Kerey Sultanlar 1456'da Ebu'l Hayr'ın yönetiminden kendilerine tabi urug ve boyları yanlarına alarak Deşt-i Kıpçak'ın doğusundan Magulistan'a göç etmesi, Kazak Hanlığının kurulması yolundaki ilk adım oldu. Başlangıçta Kazak Hanlığı'nın toprakları batı Yedisu havalisi, Çu ve Talas nehirlerinin olduğu bölgeleri kapsıyordu. Tarihi kaynaklarda ise Kazakistan kelimesi ilk defa XVI. asırda bu bölgeler için kullanıldı . 1480'de Janibek Han'ın ölümünden sonra sırayla tahta çıkan halefleri Murunduk Han (1480- 1511) ve Kasım Han (1511-1523) zamanlarında Kazak Hanlığının gücü artarak, Orta Asya bozkırlarının kuvvetli

³¹ Mehmet Saray , 'Kazak Türkleri Tarihi', Altın Nesil Matbaacılık veYayıncılık,İstanbul,1993,s.17.

devleti haline geldi. Kazak Hanlığının merkezi başlangıçta Sirderya nehri boyundaki Sıgnak şehriydi. Daha sonra Ahmet Yesevî Hazretlerinin türbesinin bulunduğu Türkistan şehri ele geçtikten sonra, bu şehir başkent oldu ve Kazak Hanları ülkeyi buradaki Ak Saray'da oturarak idare ettiler . Kazakların dirayetli hanı Kasım'dan sonra yerine gelen Mamaş (1523), Tahir (1523-1533) ve Buydaş (1533-1538) hanlığın gücünü korumakta başarı sağlayamadılar. Hanlık "ulu cüz", "orta cüz" ve "küçük cüz" olarak üçe bölündü. Cüzlerin bölünmesi coğrafi bölge ve boylara göre gerçekleşti. Buydaş Han'dan sonra tahta çıkan Kasım Han'ın oğlu Haknazar Han (1538-1580) Kazak Devletinde babasının ölümünden sonra ortaya çıkan 15 yıllık fetret devrinin zararlı sonuçlarını düzeltmekte büyük başarı sağladı. 42 yıllık saltanatıyla Kazak Hanlığı tahtında en uzun süre oturan han sıfatını alacak olan Haknazar, evvela Cüzler arasında bir birlik tesis etti. Böylece Tahir ve Buydaş Hanlar devrinde Hanlığın parçalanmış siyasi otoritesini yeniden eski haline getirdi. Hatta Kırgızları da idaresi altına alarak, Kazak ve Kırgızların Hanı ünvanına da sahip oldu . Haknazar'dan sonra tahta çıkan Tahir Han'ın torunu Şıgay Han (1580-1582) ve Tauekel Han (1586-1598) devirlerinde Kazak Hanlığı gücünü muhafaza etti³².

Fakat XVII. yüzyılda Hanlık gücünden kaybetmeye başladı. Bu yüzyılın sonlarından itibaren Kazaklara zaman zaman saldırılar düzenleyen Cungarlar XVIII. yüzyılın başında hücumlarını arttırdılar. Cungarlar 1723'te bir kaç yıl sürecektir büyük bir saldırı gerçekleştirerek, Kazakların asırlarca izi silinmeyecek derecede ağır kayıplar vermesini sağladılar. Sağ kalanlar yurtlarından aç-sefil başka yerlere göçmek zorunda kaldı. Bu felaket "Aqtaban Şubrındı" (ayak tabanları şişti) deyişimiyle Kazakların hafızasında derin izler bıraktı. Abılay ve Ebu'l Hayr hanların idaresinde Kazak güçleri, 1728 ve 1729 yıllarında Cungar saldırılarını durdurarak geri püskürttü. Ancak bu, Cungar tehlikesini tamamen ortadan kaldırmıyordu. Buna çözüm yolu arayan Küçük Cüz hanı Ebu'l Hayr, Çarlık Rusya'nın himayesine sığınmayı uygun gördü. Çariçe Anna İvanovna 19 Şubat 1731'de imzaladığı fermanla, Küçük Cüz'ü himayesi altına aldığını bildiriyordu . Bunu 1740'ta Orta Cüz'ün, 1742'da Büyük Cüz'ün Rusya'nın himayesine girmeyi kabul etmesi takip etti. Çarlık Rusya İdaresinde Kazaklar Rus Çarları, Kazak cüzlerini himayeleri altına aldıklarını ilan ettikten sonra, tahta çıkan Kazak Hanlarını tasdik etmeye veya bizzat kendileri tayin etmeye başladı. Himayesi altındaki hanların faaliyetlerini, bölgedeki Rus görevlileri vasıtasıyla kontrol etti. Böylece Kazak

³² SARAY, Mehmet, 'Kazak Türkleri Tarihi', Altın Nesil Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.18.

Hanlarının halk içinde itibarı kalmadığı gibi Hanlık da yıkılmaya yüz tuttu. Ancak Kazak Hanları ve beyleri Rus idaresine karşı zaman zaman isyan etmekten de geri durmadı. Fırsat buldukça Rus kalelerine hücum ettiler.

Kazak milleti bugünkü modern Kazakistan'ın bulunduğu bölgelerde yaşayan Moğollardan ve Türkçe konuşan Müslümanlar arasından XV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyıl itibarıyla ise Ruslar ve diğer milletler tarafından geniş bozkırlar işgal edilmeye başlanır³³. Çarlık Rusya idaresine karşı yapılan isyanların en önemlisi ise Sırım Batur ve Kenesarı Kasımoğlu isyanlarıdır. 1917 Şubat İhtilali ile Petersburg'daki Çarlık yönetimi devrildi. Çar II. Nikola' nın tahtından indirilmesiyle Kazak aydınları kendi milli devletlerini kurabilecekleri ümidine kapıldılar. Bu amaçla Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakub Dulat gibi aydınlar Alaş Partisi ve Alaş Orda hükümetini kurdular ve milli devlet kurmak için mücadele verdiler. Fakat Rusya'da Ekim İhtilali ile yönetimi eline geçiren Bolşevikler karşısında başarılı olamadılar. Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Kazak Milli Hükümeti Alaş Orda 1920'de Bolşeviklere yenik düşerek, Sosyalist hükümete tabi olmak zorunda kaldı. Kazakistan topraklarında, önce 20 Ağustos 1920'de Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Sonra 1924 Nisan ayında Çarlık Rusya'sı devrinden beri Kazaklar için kullanılan Kırgız kelimesinin yanlış olduğu kabul edilip, ülke adı Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 5 Aralık 1936'da kabul edilen Sovyetler Birliği'nin yeni anayasasında Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin statüsü yükseltilerek, birlik cumhuriyeti olmuştur. Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni L. Brejnev, I. D. Yakovlev N. I. Belyaev ve I. Yusupov gibi isimler yönetti. Sosyalist dönemde uzun süre Komünist Partisi I. Sekreteri olarak görev yapan Dinmuhammed Ahmedoviç Konayev (1959-1962 ve 1964-1986) etkili oldu. 1971'den beri SSCB Politbüro üyesi de olan Konayev'in 16 Aralık 1986'da emekliye sevk edilerek yerine Kazakistan dışından Gennadi Kolbin'in Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreterliğine seçilmesi Kazak gençlerinin protesto gösterilerine sebep oldu. Gorbaçov'un Perestroyka ve Glasnost politikalarının uygulandığı dönemde meydana gelen bu gösteriler, Sovyetler Birliği tarihinde demokratik taleplerini açıkça ortaya koyan ilk kitlesel hareket olarak yerini aldı. Kazak aydın ve siyasetçilerinin buna paralel çalışmaları sonucunda 1989'da Moskova Kolbin'i merkeze almak ve yerine Kazakistan'ın kendi içinden çıkan doğal lideri Nursultan Nazarbayev'i

³³ İrfan Ülkü, 'Orta Asya', Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002, s.281.

seçmek zorunda kaldı. 1 Aralık 1991’de referandum yapılarak, Kazakistan’da başkanlık sistemine geçildi ve ilk devlet başkanı olarak Nursultan Nazarbayev seçildi. Kazakistan Parlamentosunun 10 Aralık 1991’de yapılan toplantısında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan isminin Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi kabul edildi. 16 Aralık 1991’de de Kazakistan bağımsızlığını ilan etti³⁴.

Özbek halkının tarihinin ilk dönemlerine ait bilgi yoktur. Özbeklere bu isim, ilk olarak 1313-1340 yılları arasında hüküm süren Altınordu Hükümdarı Gıyaseddin Muhammed Özbek tarafından verildi. Timur Hanın ölümü üzerine zayıflayan Timur İmparatorluğu topraklarının Aral Gölü ve Seyhun Irmağının kuzeyindeki bölgede dağınık olarak yaşayan Özbekler, Ebü'l-Hayr'ın idaresinde toplanarak, 1428’de onu kendilerine han ilan ettiler. Timurlu prenslerin taht kavgalarını fırsat bilen Ebü'l-Hayr, Ebu Sa'id 'e yardım ederek 1451 yılına kadar Türkistan'ın yarısı üzerinde hakimiyet kurmayı başarmıştır. Özbeklerin bu başarısı,diğer güçlü Moğol kabilelerinden Kalmuklar ve Oyratları kıskançlığa itmiştir. 1456 yılında Kalmukların ve bir yıl sonra da Oyratların hücumları başlamış ve Özbek Türkleri büyük zayıflıklar vermiştir. 1468 yılında Moğollarla yapılan savaşı kaybeden Ebü'l-Hayr öldükten sonra yerine oğlu Şah Budak geçmiştir. Şah Budak'ın tüm çabalarına rağmen içinde buldukları durumdan kurtulamayan Özbeklerin kaderi Şah Budak'ın Buhara'dan dönen oğlu Muhammed Şeybani ile değişmiştir. Komşularının bir ara iç mücadelelerle meşgul olmalarından yararlanan Muhammed Şeybani, Özbekleri yeniden toparlayarak Maverâünnehir'in kuzey kesimini kontrol altına alarak başarıyı yakalamıştır.Bir süre sonra Timurlular'dan Babür Şah'ın kuvvetlerini de yenen Muhammed Şeybani 1500 yılında hükümdarlığını da ilan etmiştir. Özbek Türklerinin XVI. yüzyılın başlarında Timurluların hakimiyetini ortadan kaldırarak Türkistan'a egemen olmaları , Türk tarihinde yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Özbekler çok kısa bir zaman içerisinde hakimiyetlerini tüm Orta Asya'ya yayarak büyük bir kuvvet haline gelmişlerdir³⁵.

Bugün Özbekistan'ın bulunduğu toprakların büyük bir kısmı XIX. yüzyılda Hive, Buhara ve Hokand hanlıklarının idaresi altında bulunuyordu. 1917 Sovyet Devrimi ardından, bölgede Özbeklerin ve diğer Müslümanların hemen hiç söz sahibi olmadığı bir geçici hükümet kuruldu. Aralık 1917’de Hokand’da bir milli kongre toplayan Müslümanların

³⁴ <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=135>, 19.09.2010

³⁵ Mehmet Saray, 'Özbek Türkleri Tarihi', Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.14.

Mustafa Çokayev başkanlığında kurdukları hükümet 1918'de gönderilen Rus askerleri tarafından devrildi. Darbeden sonra yeni yönetime karşı Basmacı ayaklanması olarak bilinen bir direniş hareketi başladı. Harezmi ve Buhara Sovyet Halk Cumhuriyetlerinin kurulması Basmacı Ayaklanmasının yayılmasına sebep oldu. Türkistan Komisyonunun 1922'de başlattığı reformlar sonucunda ayaklanma etkisini kaybetti. 1924'te Orta Asya ve Kazakistan'da sınırları etnik temellerde tekrar belirleyen düzenleme ile Harezmi, Buhara ve Türkistan cumhuriyetleri dağıtılarak bölge toprakları Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan arasında paylaştırıldı. Sovyetler Birliğinde 1989'da başlayan yenileşme hareketleri neticesinde, Özbekistan 1991 Ağustosunda bağımsızlığını ilan etti. Daha sonra kurulan Bağımsız Devletler Topluluğuna bağlandı³⁶.

Kırgızların ise Türk tarihinde oldukça farklı bir yeri vardır. Türklerin anayurdu olarak bilinen Tanrı ve Altay dağları dolaylarında göçebe olarak yaşayan Kırgızlar kendilerini en saf Türkler olarak görürler. Milattan önceki isimlerini günümüze kadar koruyabilen nadir Türk boylarından olup, Kırgızların adının Orta Asya'da yaşayan halklarla yakın ilişkilerinden dolayı '40 Kabile' anlamına geldiği de söylenir³⁷. Rusların Orta Asya'ya girmesiyle yeni bir dönem başlamış ve Kırgızlar da diğer Türk boyları gibi Rus egemenliğine girmiştir. Bu süreç yaşanırken Kırgızların süregelen direniş hareketleri Stalin'in yönetimi ele geçirmesiyle son bulmuş olur. Çin ve Rusya arasında kalan bütün Türkistan bağımsızlığını yitirirken, Orta Asya hanlıklarından Hokand Hanı bu zor durumdan kurtulmak için Rus ve Çin saldırılarına karşı Osmanlı İmparatorluğundan yardım istemiş ancak Osmanlılar buna razı olmayınca Türkistan Rusların egemenliğine girmiştir. Türkistan Genel Valiliğini kuran Ruslar, Kırgızistan'ı da buraya bağlamışlardır³⁸.

1905-1907 arasında ihtilalci fikirlerin Türkistan'a sıçraması üzerine, Rus Hükümeti en büyük soruşturma komisyonunu Türkistan'a gönderdi. Bugün 19 cilt halinde bulunan bu raporlar, o devirde Türkistan tarihi için en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Rusya'nın işgaliyle birlikte zengin hasadı ve yumuşak bir iklimi olan Yedi-Su'nun bereketli toprakları, Ukrayna'dan ve Rusya'dan gelen sömürgecileri petrol gibi cezbedi. Kazaklar arasında olduğu gibi, Kırgızlar da mera topraklarının azalması sonucu hayvan besleyemediklerinden fakirleşmişlerdi. 1916 da 11 milyon Türkistanlının katıldığı büyük bir

³⁶ <http://www.msxlab.org/forum/ozbekistan/12181-ozbekistan-tarihi.html>, 07.11.2011

³⁷ AVŞAR, Zakir ve SOLAK, Ferruh; 'Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri', Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 139.

³⁸ GÖMEÇ, Saadetin, 'Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi', Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2003, s.131-133, Anıl Çeçen, 'Türk Devletleri', Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2003, s.487.

ayaklanma oldu. 6 Ağustos 1916'da Kırgızlar da Bişkek'te isyan hareketini başlattılar. İsyanın sebepleri olarak Rusların Türkistan'ı ağır askeri tedbirlerle idare etmeleri, Rus memurların rüşvet almaları, halkı soymaları, hakir görmeleri, Ruslara karşı olan milli düşmanlık, dini hisler, topraklarının ellerinden alınarak hayat haklarının kısıtlanması, en önemli ürünlerinin harp yıllarında son derece düşük ücretlerle ellerinden alınması, halkın açlık ve yokluk çekmesi, yüksek vergiler ile mal müsaderesi olarak gösterilmektedir. İsyanın çıkmasında en etkin faktör, çarın emriyle Rus genelkurmayının cephe gerisinde çalıştırmak için Türkleri istediği gibi kullanmak istemesi olmuştur. Kırgız isyanının teşkilatlanmamış olduğu göze çarpmaktadır. Hareketin başında son Kırgız Manap'ı yer almıştır. Diğer begler de onun hareketini desteklediler. Rus generaller emirleri altındaki askerlere "kurşunlara acımayın" talimatını verdiler. Türkistan'a iskan edilen bütün Rus göçmenler silahlandırılarak Kırgızlar üzerine saldırıldı. Bizzat Rus general Kuropatkin tarafından 347 kişinin kurşuna dizildiği söylenmektedir. Kırgız Türklerinin bu isyanda 673.000 şehit verdiği bilinmektedir. 200.000'e yakın Türk de Sibiryaya sürüldü. Ayaklanmadan sonra Çin'e 300.000 Kırgız Türkü'nün kaçtığı resmi kayıtlarda mevcuttur. İsyan sırasında ele geçirilen ihtiyar Kırgız liderlerinden Kanat, Rusları "kendisine ve halkına dayanacak bile yer bırakmamakla" suçlamış ve kendisi de başını hücresinin duvarlarına vura vura intihar etmiştir³⁹.

Ruslar 1916 isyanından bir yıl sonra, 15-22 Kasım 1917'de bir kongre tertip ederek Türkistan Sovyet Komiserliğini kurmuşlardır. 1917 ihtilali zamanında, Kırgızistan'da, milliyetçi Kırgız komiteleri, Şuray-ı İslamiye gibi kuruluşlar, Kırgızistan'ın bağımsızlığı için mücadele ediyorlar; bu arada Başkurtistan ve Kazakistan gibi yerlerde milli cumhuriyetler kurulmaya çalışılıyordu. Böyle bir hükümetin Hokand'da da kurulmasından endişelenen Ruslar, Taşkent'teki Sovyet Komiserliği vasıtasıyla Ermenilerle takviyeli bir orduyu Kırgızların üzerine yolladılar 11 Şubattan 22 Şubat 1918'e kadar süren savaşı Hokandlılar kaybetmiş ve 10.000 kişi katledilmiştir. 1 Mayıs 1918 tarihinde ise Ruslar, bütün Türkistan'ı Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti şeklinde birleştirdiler.

Ruslar Türkistan'ı tam bir sömürge haline getirmek amacıyla Türkistan Komünist Partisi'ni kurdurdular. Buhara'nın ve onunla birlikte Hive'nin tamamıyla istiklallerini kaybederek ortadan kaldırılmaları ve Sovyetler Birliği'ne ilhakı işi, Türklerin yaşadığı

³⁹ <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=135>, 05.12.2010

Türkistan adının ve birliğinin ortadan kaldırılarak, her kabile için birbirleriyle alakası olmayan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kuruluşu şeklinde teşekkül etti. Türkistan'ın bir tarihten gelen devlet yapısı değiştirilerek oluşturulan Sovyetleri parçalama planı; Sultan Galiyev Hareketi adı altında tanınan ve Rusya boyunduruğundaki Türk ülkeleri komünistlerinin 1919 ve 1920 yılları arasındaki bazı toplantılarından sonra, Sovyet Türkistan Cumhuriyeti'nin genişleterek Rusya idaresindeki bütün Türkleri birleştirmek için yapılan başarısız hareketti. Bu ittifaktan sonra ortaya çıkan cumhuriyetin adı Sovyet-Türk Cumhuriyeti olacaktı. 17 Ocak 1920'de Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Müslümanlar Bürosu Turar Rıskulov'un başkanlığında toplandı. Burada alınan karar ile Türkistan'da Türklerden meydana gelen bir Kızıl-Ordu, Dışişleri Bakanlığı, Demiryolu ve Posta İşleri İdaresi kurulacaktı. Ancak Rusya'nın adamı ve Türkistan Cephesi kumandanı olan W.Frunze bu tezin kabul edilemez olduğunu ilan etti. Bunun üzerine bütün kötü ve olumsuz şartları değerlendirmesini bilen Türk milliyetçileri Komünist Parti'ye bağlı Müslümanlar Bürosu vasıtasıyla halkın isteklerine ulaşmaya gayret ettiler. Daha sonra bu büro gelişti ve Komünist Parti'ye rakip oldu. Ancak Ruslar harekete geçmede çabuk davrandılar ve bütün Komünist Partilerinin merkeze bağlanmasını sağladılar. 1924'te Taşkent'te tertip edilen kongreyi Ruslar sabote ederek tam bir çıkmaza sokmuşlardı. Türkistan'da mutlaka birliğin tesis edilmesini isteyen Türkistan önde gelenlerinden Sultan Hoca, "Türkistan'ın ayrı cumhuriyetlere bölünmek istendiğini, Türklerin Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen diye bölündüğünü, bunlara karşı dikkatli olunmak gerektiğini" söylemişse de etkili olmamıştır. Bu Türk boylarının hepsi Rusların telkiniyle ayrı cumhuriyetler halinde yaşamak istediklerini söylediler. 1924 yılında muhtar bir bölge olan Kırgızistan'a 1926'da Sovyet Sosyalist Birlik Cumhuriyeti statüsü tanındı. Kırgızlar ülkelerine hizmet etmek için Komünist Partisi'nin idaresinde de olsa her zaman fırsatları değerlendirmişlerdir. Hatta 1925 yılında Kırgızistan Komünist Partisi başkanı Abdulkerim Sıddıkoğlu bu yüzden sürgüne gönderilmiş, 1926'da ise, K.Kudaykuloğlu ve D.Babakhanov'un önderliğini yaptığı komünistler yönetimden Kırgızların uzaklaştırılmasını tenkit ettikleri için hapsedilmişlerdir⁴⁰.

Rus kaynaklarına göre "Kırgızlar, Rusya ile birleşmeden önce Hokand Hanlığının hakimiyetinde olup, güçlerinin üzerinde bir vergiye bağlanmışlar ve bu yüzden de birçok kez ayaklanmışlardı . Bunun için de kuzeydeki Kırgızlar kölelikten kurtulmak arzusuyla gönüllü olarak Rusya ile birleşmişlerdir. Bu müspet bir olaydır. Zira neticede Kırgızlar kölelikten

⁴⁰ Ramiz Meşedihasanlı , 'Özbekistan-Kırgızistan Tarihi', makaleler, 14.06.2010.

kurtulmuşlar ve feodal kabile ihtilaflarına son verilmiştir. Rus propagandasına bakılacak olursa, Kırgızların Rusya ile birleşmelerinin ileri bir sonucu da Rus aydınlarının önderlik yaptığı Rus kültürüne yaklaşmış olmalarıdır”. Ruslar bu propagandaları sadece Kırgız tarihi kitaplarında yapmamışlardır. İşgal ettikleri her Türk ülkesi ve topluluğu için aynı şeyleri söyledikleri bir gerçektir.

Kırgızistan’da baskılar ve kanlı savaşlar dönemi bittikten sonra ekonomi ve endüstri yönünden kalkındırmak amacıyla yüzlerce Türk yerinden-yurdundan edilmiştir. 1927-1928’den itibaren Stalin devrinde kurulan toplama kampları ve kolhozlaştırma programlarına halk büyük bir tepki göstermiştir. Kollektivize siyaseti, Bolşeviklere beklenmedik bir insan gücü kaynağı daha kazandırmıştı. Şöyle ki; köy ağalarını ortadan kaldırmak bahanesiyle milyonlarca köylü tutuklanarak toplama kamplarına gönderilmişti. Sürülen bu köylüler, kamplarda diğer mahkumlarla birlikte muazzam bir köle kitlesi teşkil etmiş ve sosyalist devlet tarafından, ormanlarda ağaç kesme, kanal kazma, altın çıkarma vs. gibi en ağır işlerde çalışmaya zorlanmışlardı. Bu şekilde Rus baskısına dayanamayan Kırgız Türklerinin 1926’da başlatmış oldukları Narın isyanı bunlardan birisidir. Tüm malları-mülkleri ellerinden alınmak istenen halkın bir bölümü bu faaliyetler sırasında öldürüldüğü gibi, bir bölümü de Çin idaresindeki Doğu Türkistan’a kaçmayı tercih etmiştir. Buna kültürel asimilasyon politikası da eklenerek, Kırgız Türkleri kendi benliklerinden uzaklaştırılıp, yeni bir kimliğe büründürülmek istenmiştir. Bağımsızlık için çalışmalar ise 1929 yılına kadar devam etmiştir⁴¹.

Türkmenistan Cumhuriyeti, 488.100 km² (195.000 mil²) yüzölçümü olan uzunluğu batıdan doğuya 1.100 km., kuzeyden güneye 650 km. olan bir İç Asya ülkesidir. Toplam sınır uzunluğu 5.522 km.'dir. Kuzeyinde Kazakistan ve Özbekistan, batısında Hazar Denizi, güneyinde İran,Afganistan bulunmaktadır.

XIX. yy.'lın ikinci yarısına kadar Çarlık Rusyası Türkistan ile ticaretini Astrahan merkez olmak üzere iki güzergahtan yapmıştır: 1) Astrahan'dan kalkan ticaret kervanları Aral'ın kuzeyindeki Kazak topraklarından geçerek Orta asya kentlerine ulaşıyorlardı. Fakat XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Ruslar tarafından Kazak topraklarının işgali başlayınca Kazakların kervanlara saldırması nedeniyle bu güzergah tehlike oluşturmaya başlamıştır.

⁴¹ <http://www.ahiskapress.com/?p=1592>,17.11.2010

2) Astrahan'dan kalkan ticaret kervanları kayıklarla Hazar'ın kuzey kısmını geçerek Mangışlak'a ulaşır, buradan Hive'ye ve oradan da diğer kentlere ulaşıyorlardı. Çarlık Rusyası, Kafkasya'yı Hazar üstünden Orta Asya'ya ve İran'a bağlayan stratejik, ticari yolun Türkmen topraklarından geçmesi ve bağımsız Türkmenistan'ın diğer Türkistan Hanlıkları'nın bağımsızlık isteklerini kamçıladığı düşüncesiyle Türkmenistan'ın hakimiyetleri altına alınmasını planlamıştır. Böylece 1858-1860 yılları arasında ordusunu reforme eden Çarlık Rusyası, Orta Asya'yı 1864-1873 yılları arasında parça parça işgal etmiştir.

İran sınırına ulaşmaya çalışan Çarlık Rusyası'nın Türkmenistan ve Türkmenlerin ne durumda olduğu hakkındaki çalışmaları Kırım Savaşı'ndan önce 1820 ve 1830'lu yıllarda başlamıştır. Yüzbaşı Muravyev, Türkmenistan ve Hive'yi 1858'de Kont İgnatiev Orta Asya'yı gezerek ayrıntılı raporlar vermişlerdir. 1859'da Türkmenistan'a gelen Binbaşı Dandaville'de Kızılsu'nun Çarlık Rusyası'nın Türkmenistan'a girişini sağlayacak askeri ve ticari bir kale olarak kullanılması gerektiği üzerine rapor vermiştir. Çarlık Rusyası hükümeti topladığı raporlar üzerine Kızılsu'nun işgal edilerek bir askeri üs olarak kullanılmasına karar vermiş, Türkmenlere de burasının ticaret merkezi olarak kullanılacağı şeklinde haber verilmesini istemiştir. Rusların asıl amacı Hazar'ın doğusundaki Kızılsu'ya askeri yığınak yaparak Hokand ve Buhara'dan sonra işgal etmeyi planladıkları Hive'yi ele geçirmektir. Çarlık Rusyası kuvvetleri Kızılsu'ya çıktıktan sonra stratejik bir konumda olan Kopetdağı'na uzanan yoldaki Daş-Avrat ve Molla Kara'yı işgal etti. 1871 baharında Yamud Türkmenlerinin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Hazar'ın güneydoğu kısmısındaki Çekişler de Albay Stoletov'un komutasındaki Rus kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Albay Stoletov bir müddet sonra Kafkasya'ya çağrılarak yerine sert mizaçlı Albay Markozov tayin edilmiştir. 1871 Eylülünde başlatılan bir dizi seferle Kızılsu-Hive arasındaki bütün Türkmen köyleri, kaleleri ve önemli yerleşim yerlerinden Gözlü-Ata, Çağil, Kam Şebşen, Uzun Kuyu, Sarıkamış ele geçirilmiştir⁴².

Çarlık Rusya'nın Hokand ve Buhara'yı ele geçirdikten sonra Hazar'ın doğu kıyısından hızla içeri bölgelere doğru gösterdikleri ilerleme Türkmen lideri Nur Verdi Han'ın Hive Hanı Seyyid Muhammed Rahim ile Hive'de görüşmesine yol açmıştır. Bu görüşmeden sonra Hive Hanı Orenburg ve Tiflis'deki Rus karargahlarına dostluk mesajlarını içeren birer elçi göndermiştir. Rus yetkililer elçilere Çar'ın kardeşi Grand Duke Michail'in ultiptonunu iletmişlerdir: 1) Hive Hanı bir ferman ile Rus Hükümeti ile dost olduğunu ilan edecektir, 2)

⁴² <http://turktarih.net/tarih/8/turkmenistan-cumhuriyeti,15.09.2010>

Bütün Rus rehineler serbest bırakılacaktır, 3) Türkistan Genel Valisi General Kaufman'ın daha önce yazdığı mektuba niçin cevap verilmediği açıklanacak ve özür dilenecektir. Söz konusu bu gelişmelerden sonra Albay Markozov, Tiflis'de Grand Duke Michail'den yeni direktifler aldıktan sonra Haziran 1872'de Çekişlere geri dönmüştür. Aldığı emirlere göre, 1872 yazında ve sonbaharında Hazar'ın doğusunda Rus nüfuzunu, yayılmasını tamamlayacak ve böylece Hive Hanlığı üzerindeki baskıyı arttıracaktı. Böylece ahalisini Türkmen ve Özbeklerin oluşturduğu Hive Hanlığı 1873 Nisan ve Mayıs'ında Çarlık Rusyası kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen kuşatmaya dayanamamış ve teslim olmuştur. Hivelilerin bir kısmı Rusya'nın egemenliğini kabul ederken bir kısmı da Karakum çölünü aşarak diğer Türkmen kabilelerin arasına katılmışlardır.

Çarlık Rusyası 1874 yılında Kafkasya Askeri Valiliği'ne bağlı olarak Hazar Ötesi Bölgesi Valiliği'ni kurmuştur. Böylece açık olarak Türkmenistan'ın işgal edileceği gösterilmiştir. Nitekim sözkonusu Valilik Türkmenlerin iç işlerine karışmaya başlayınca 1874 Haziran sonlarında Nur Verdi Han başkanlığında toplanan geleneksel Türkmen Meclisi Ruslara karşı takip edilecek siyaset konusunda genel bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı sonucu Ruslara karşı bağımsızlığın savunulması genel olarak kabul görmüştür. Toplantı sonrası Türkmenler, İngiliz şemsiyesinin korumasına girmek için Büyük Britanya egemenliğindeki Afganistan Emirliği'ne bir heyet göndererek Afgan hakimiyetine girmeye hazır olduklarını bildirdiler. Ancak Ruslarla aralarındaki ilişkilerin bozulmasını uygun bulmayan İngilizler Türkmenlerin bu talebini olumsuz karşılamışlardır. İngilizlerin olumsuz yaklaşımları nedeniyle 1876 baharında bir Türkmen heyeti Tahran'a giderek İran'dan yardım talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Çarlık Rusyası Büyükelçisi Zinovyev İran'a bir nota vererek yapılacak bir anlaşmanın hükümeti tarafından tanınmayacağını bildirmiş, Türkmen köylerine de baskınlar bu devirde arttırılmıştır. Tüm bu gelişmeler Asya'da İngilizlerle Rusların rekabete girmesine neden olmuş ve Ruslar Türkmenistan'ı ele geçirmek istemişlerdir⁴³.

Çarlık Rusyası Türkmenleri egemenlikleri altına almak için 1877 yılının bahar ayında General Lomakin komutasında büyük bir askeri harekate giriştiler. Rus kuvvetlerin hareketlenmesini zamanında haber alan Türkmenler Bami, Burma, Kızıl-Arvat gibi sınır kasabalarını boşaltarak Gök-Tepe müstahkem kalesine çekildiler. Rus kuvvetleri 7 Mayıs 1877 tarihinde Kızıl-Arvat'a girdi, 12 Mayıs 1877 tarihinde de Nur Verdi

⁴³Abdullah Demir, ' Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler', Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s.179.

Han komutasındaki Türmenlerle Kızıl-Arvat'da ilk ciddi çatışma oldu ve Türkmenler üstün ateş gücü karşısında yenilgiye uğradı. Ancak Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında başlayan 1877-78 Savaşı (93 Harbi) nedeniyle Haziran 1877'de Türkmen topraklarındaki Rus birliklerinin önemli bir kısmı ve General Lomakin Kafkasya'ya geri çağrıldı.

Rus birliklerinin geri çekilmesi Türkmenleri biraz olsun rahatlatırsa da bu birlikler 1878 sonlarında Hazar'ın doğu kıyısına tekrar dönmeye başladılar. Osmanlı Devleti'ne karşı kazanılan zaferinde etkisiyle Çarlık Rusyası 2 Şubat 1879 tarihinde Türkmenistan'ın işgaline karar verdi. 1879 baharında yapılacak olan seferin komutanlığına Osmanlı Devleti'ne ve İmam Şamil'e karşı sürdürdüğü savaşlardaki sertliği ile tanınan Kafkasya Ordusu I. Kolordu Komutanı General Lazaryev getirildi. Lazaryev, General Kont Broch'u piyade birlikleri komutanlığına, General Prens Witgenstein'i süvari birlikleri komutanlığına, Albay Dolgorukov'u öncü birlikleri komutanlığına, Hazar Ötesi Askeri Valisi General Prens Lomakin'i danışman olarak tayin edip 1879 Mart başlarında hazırlıklara başladı ve Türkmen kuvvetlerini ikiye bölmek için Türkistan Genel Valisi General Kaufman'a telgraf çekilerek Amu-Derya tarafından Merv'e hücum edilecek gibi davranılmasını istedi. Merv'de toplanan geleneksel Türkmen Meclisi, Rusları doğuda Merv kalesinde Nur Verdi Han'ın; batıda Gök-Tepe kalesinde ise oğlu Berdi Murad Han'ın karşılamasına karar verdi. General Lazaryev'in 26 Ağustos 1879 tarihinde kan zehirlenmesi sonucu hayatını kaybetmesinden sonra komutayı General Lomakin aldı. Rus kuvvetlerinin 9 Eylül 1879'da Gök-Tepe kalesine karşı giriştiği saldırı top, mitralyöz ve modern tüfeklerden oluşan üstün ateş gücüne rağmen Türkmenler tarafından -Rusların 185 kaybına karşılık içlerinde Berdi Murad Han'ın da olduğu yaklaşık 4000 can verilerek geri püskürtülmüştür.

Gök-Tepe'nin ele geçirilmemesi karşısında General Lomakin görevden alınarak yerine 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Plevne'de Osman Paşa'ya karşı savaşan ünlü General M. D. Skobelev komutan olarak tayin edilmiştir⁴⁴.

General M. D. Skobelev, 1880 yılında maneviyatı bozulan birlikleri yenileri ile değiştirmiş, Hazar'ın doğusundan Gök Tepe'ye doğru uzanan bir demiryolu hattının yapımına başlamıştır ve Nisan 1880'de hazırlıklarını tamamlayarak Türkmen topraklarına girmiştir. Nur Verdi Han'ın 5 Mayıs 1880 tarihinde aniden hastalanarak yaşamını yitirmesi üzerine

⁴⁴ <http://www.hilalulkukurt.tr.gg/14.10.2010>

Türkmenler Han'ın küçük oğlu Mahdum Kulu'yu Han seçip, Tıkma Serdar ile birlikte üç kişilik bir danışmanlar heyeti tayin ederek Rus kuvvetlerine karşı savunma hazırlıklarına devam etmişlerdir. Ancak General M. D. Skobelev, top ve mitralyöze dayanan üstün ateş gücü, mayınlama ve disiplinli ordusu ile Gök-Tepe kalesini 1 Ocak 1881'de başlayan ve 25 Ocak'da biten Ruslardan 289, Türkmenlerden ise kadın ve çocuklarında bulunduğu 34.500 canın verildiği savaş sonucunda ele geçirmiştir. Başlatılan hareket devam ettirilerek 30 Ocak 1881 tarihine kadar Aşgabat'a kadar olan Türkmen toprakları da ele geçirilmiş, Nisan 1881'de Tıkma Serdar ve birkaç ay sonra Mahdum Kulu Han Ruslara teslim olmuştur. İngilizlerden umutsuzca yardım isteyen ve Büyük Britanya'nın Tahran Büyükelçisi tarafından yardım talepleri geri çevrilen Merv bölgesi Türkmenleri de Rus ordusunda yüzbaşı olan Alihanov'un çalışmaları sonucunda Nur Verdi Han'ın dul eşi Gülcemal Hanım'ın başkanlığında Ocak 1884 tarihinde Ruslara teslim olmuşlardır. Böylece 1860'da başlatılan Türkmenistan'ın işgali 1884'de tamamlanmıştır.

Çarlık Rusyası devrinde yönetim kademesi, bürokrasi Ruslardan oluşturulmuş, suistimal ve yolsuzluklarla dolu bir baskı dönemi hüküm sürmüştür. Nitekim 1905 Rus-Japon savaşı sonrası Türkistan'a gönderilen Alman asıllı Kont K. K. Pahlen başkanlığındaki heyet Türkistan'daki en büyük yolsuzlukların Türkmenistan'da olduğunu tespit ederek bu ülkede görevli subay ve bürokratların üçte ikisinin hırsızlık, rüşvet, sahtekarlık, cinayet suçlarından mahkeme önüne çıkmasına sebep olmuştur.

Sovyetlere ve onların maşası durumundaki Hive Hanlığı'na karşı ilk ayaklanma Cüneyd Han önderliğinde Yamud Türkmenleri tarafından başlatılmış, fakat başarılı olunamamıştır. Cüneyd Han bağımsızlık mücadelesini 1927 yılında Türkmenistan'ı terk etmek zorunda kalmasından sonra 1938 yılında ölümüne kadar Afganistan'da sürdürmüştür. Türkmenlerin 1917 yılındaki Sovyet Devrimi iç savaşında politik belirsizlik süreci başlamıştır. Rus işgaline karşı Türkmenistan'da ciddi muhalefet kendini göstermiştir. 1926 yılında başlayan Türkistan Milli Ayaklanması, Bolşevik İhtilalinden sonra da sürmüş ve Enver Paşa öncülüğünde yürütülen bu hareket; birlikten ve dış yardımdan yoksun kaldığı için başarılı olamamıştır⁴⁵.

⁴⁵Abdullah Demir , ' Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler', Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s.179

Türkistan Genel Valiliği yerine, 30 Nisan 1918 tarihinde Rusya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC)'ne bağlı Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti TÖSSC kurulmuştur. 14 Ekim 1924 tarihinde Özbek ve Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkmen SSC. Hazar kıyılarından Merv bölgesine kadar uzanan Türkmen topraklarını, Buhara Cumhuriyeti'nin Türkmenlerin bölgeleri olan Kerki, Çarcev'i, Harezim Cumhuriyeti'nin Türkmenlerin bölgeleri olan Daşhovuz, İlyali, Parsu, Köneurgenç, Mangıt, Ambar-Mamak, Sadavar, Dargan-Ata ve Hoceli'nin bir bölümünü kapsamıştır.

Türkmen SSC.'nin kuruluşundan hemen hemen yedi ay sonra 13 Mayıs 1925 tarihinde Türkmen Komünist Partisi (TKP) kurulmuştur. TKP'nin tamamen Moskova güdümünde olmaması parti liderlerinin milliyetçilik ile suçlanmalarına neden olmuş ve 1937-38 yıllarında Türkmen Yüksek Sovyeti'nin Başkanı Nedirbay Aykatov, Devlet Başkanı Gaygısız Atabay ile birlikte birçok Türkmen aydını sürgüne gönderilmiştir. Türkmenlerin Sovyetleşmeye ve Türkmen köylülerinin, göçebelerinin kolхозlarda toplanmaya karşı direnmelerinin 1948 yılında hala devam ettiği TKP Birinci Sekteteri Batırov tarafından da açıkça ifade edilmiştir. 1950'li yıllarda TKP Birinci Sekreteri Suhan Babayev, Merkez Komitesi Kültür ve İdeoloji Bölümü Başkanı Nurcemal Burdiyeva ile arkadaşları "Burjuva milliyetçiliği yapmak" suçlaması ile partiden atılmışlardır.

Türkmen SSC.'yi Sovyetleştirme kılıfı içerisinde Ruslaştırma hareketleri 1960 ve 1970'li yıllarda bütün hızıyla devam etmiştir. Bu yıllarda TKP'nin başına Mahammednazar Gapurov gibi Moskova'ya sadık, milliyetçi hareketlere ve aydın çevrelere baskı uygulayan yöneticiler gelmiştir.

Türkmenistan'da 1917'de yaklaşık 500 camii bulunurken SSCB döneminde ülkedeki camiler kapatılmış, sünnet ve cenazelerin kaldırılmasında bile islami tören yapılması yasaklanmıştır. II. Dünya Savaşı sıralarından itibaren SSCB geneline tamamen egemen olan Rus şovenizminden çekinilmesinden dolayı Türkmenistan SSC'de birçok kentli Türkmen aydın ve bürokrat çocuklarına resmi ad olarak bir Rus adı takmak zorunda kalmıştır. Ancak her çocuğun aile ve akraba çevresinde kullanılan Türkmen Türkçesi veya islam kökenli adı da bulunuyordu. Türkmenistan'ın bağımsızlığı sonrası resmi Rus adlar hızla terk edilmiş ve aile içi kullanılan Türkmen veya islam kökenli adlar resmi ad olmuştur. Türkmenistan SSC döneminde Rus şovenizminin etkileri evliliklere de yansımıştı. Türkmen bürokratlar arasında Türkmenistan Komünist Partisi'nde veya Türkmenistan SSC bürokrasisinde hızlı yükselmek, başkent Aşgabat'da beklemeden lojman bulabilmek gibi nedenlerle Slavlarla

(Rus, Ukraynalı, Beyazrus, Kossak) evliliği tercih edenler veya çocuklarını evlendirenler azımsanmayacak kadar çoktu.

1985 yılında M. Gorbaçov'un Açıklık (Glasnost) ve Yeniden Yapılanma (Perestroyka) politikası sonucu SSCB'de düzenin yüksek sesle eleştirilmeye başlanması sonrasında TKP'nin Moskova yönetimini küstürmeden halka daha yumuşak davrandığı görülmüştür. Bu yumuşama içinde 1989 yılında Türkmenistan hükümeti aldığı kararla Türkmen dilini Rusça ile birlikte cumhuriyetin resmi dili haline getirmiştir. Bu karar Türkmen Türkçesinin devlet dili olması için atılan ilk adım olmasından dolayı büyük önem taşımaktadır. Türkmenistan'ın bağımsızlık yıllarına damgasını vuracak olan Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı) da Parti içinde 1980-1984 yıllar arasında Aşgabat Kenti Komitesi Birinci Sekreterliği'ne, 1985 yılında Bakanlar Komitesi Başkanlığı'na ve aynı yılın Aralık ayında Türkmenistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği'ne, 13 Ocak 1990 tarihinde de Türkmenistan SSC'nin Devlet Başkanlığı'na seçilmiştir.

Türkmenistan SSC, 22 Ağustos 1990 tarihinde Türkmenistan Meclisi Türkmenistan Devleti'nin egemenliğini ilan etmiş ve 27 Ekim 1990 tarihinde yapılan açık oy esasına dayalı genel seçim ile oyların %98,3'ünü alan Saparmurat Niyazov Türkmenistan SSC'nin seçimle başa gelen ilk Devlet Başkanı olmuştur. Türkmenistan SSC, 27 Ekim 1991 tarihinde yapılan referandum sonucu bağımsızlığını ilan etmiştir⁴⁶.

Tacikistan Orta Asya'da yer alan bir devlet olup doğuda Çin, güneyde Afganistan, batı ve kuzeyde Özbekistan ve Kırgızistan'la çevrili Tacikistan toprakları Asya'nın dağlık iç kesimlerinde bulunmaktadır. İran kökenli bir halk olan Tacikler, milattan önce sırasıyla Perslerin, Büyük İskender'in ve onun ardından kurulan devletlerin hakimiyetleri altında kalmışlardır. Yedi ve sekizinci asırlar arasında Müslüman Araplar Taciklerin yaşadığı bölgeyi işgal ettiler ve buralara Maverünnehr ismini verdiler. Kısa zamanda Müslümanlığı kabul eden Tacikler, bölgeye hakim olan Türklerin kültür ve dillerinden büyük ölçüde etkilendiler. Tacikler 15. asırdan 18. asrın ortalarına kadar Buhara Hanlığının hakimiyeti altında yaşadılar. Daha sonra Ceyhun Irmağının güneyinde ve güneybatısındaki toprakları ele geçiren Afganlar, Taciklere hakimiyetlerini kabul ettirdiler.

⁴⁶ <http://hunturk.net/i/93/turkmenistan>, 07.09.2010

Tacik topraklarının büyük bölümü 1860'lı yıllarda Rusların eline geçti. Buhara Hanlığı ise 1868'de Rusya'nın hakimiyetini kabul etti.

Rusya'daki 1917 Ekim Devriminden sonra Taciklerin yaşadığı toprakların bir bölümü 1918 Nisan'ında kurulan Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlandı. Bugünkü Tacikistan topraklarının çok büyük bölümünü içine alan Buhara Hanlığında 23 Ağustos 1920'de yönetime el koyan devrimciler, Ekim ayında Buhara Sovyet Halk Cumhuriyetini kurdular. Devrimciler 1921 başlarında Duşanbe ve Kulyab'ı ele geçirdiler. Yeni yönetime karşı ayaklanıp isyan çıkaran halk, kanlı bir şekilde bastırılmış olsa da ayaklanmacılar İbrahim Bek idaresinde mücadelelerine 1931'e kadar Doğu Buhara'da devam ettiler. Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti ile 1924'te Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı Tacik toprakları birleştirilip bir bütün oluşturularak Tacikistan Özerk Cumhuriyeti kuruldu. İdari olarak Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı olan Tacikistan; 1929'da Sovyetler Birliğini meydana getiren 15 cumhuriyetten biri haline getirildi.

Sovyetler Birliğinde 1989'da başlayan reformlar Tacikistan'da da köklü değişikliklere sebep oldu. İlk çok partili seçimler yapıldı. Ülke yeni bir siyasi ve ekonomik döneme girdi. Tacikistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etti ve aynı sene Bağımsız Devletler Topluluğuna katıldı. Kısa adı BDT olan Bağımsız Devletler Topluluğu, 8 Aralık 1991'de Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'de bir araya gelen Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravçuk ve Beyaz Rusya Devlet Başkanı Stanislav Shuskevich tarafından Sovyetler Birliği'nin dağıldığını kararlaştıran ve devletlerin egemen eşitliğine dayanan yeni ortaklığın kurulmasına imkan sağlayan bir anlaşmayla kurulmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 9 Eylül 1991 tarihinde Tacikistan'ın, bağımsızlığını elde etmesinin sonrasında, 1992–1997 yılları arasında yaşadığı iç savaş, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, süreç sona erdiğinde ülkenin altyapısı ve üstyapısı tahrip olmuştur. Binlerce insanın yerlerinden edilmesi nedeniyle pamuk üretimi azalmış ve Rus kökenli Tacik vatandaşlarının ülkeden kaçmaları sebebiyle önemli bir kalifiye işgücü kaybı meydana gelmiştir⁴⁷.

⁴⁷ Konya Ticaret Odası, 'Tacikistan Ülke Raporu', Etüd Araştırma Servisi, Nisan 2009.

Tacikistan bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, ülkedeki belli başlı üç muhalif grup başta bulunan yöneticilerle mücadeleye başladı. Bunlar batı taraftarı Demokratik Parti, Tacikistan'a İslami idareyi yeniden getirmek isteyen Rastohen Milli Cephesi ve kurulur kurulmaz yasaklanan İslami Yenilik Partisiydi. Yapılan protesto gösterileri neticesinde muhalefetin birçok istekleri kabul edildi. Komünist Partisi yasaklandı ve İslami Yenilik Partisi kanuni statüye kavuştu. Seçimler sırasında Nabiyeve cumhurbaşkanlığı görevinden ayrıldı. Fakat 24 Kasım 1991'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Nabiyeve kazandı. Üç muhalif partinin desteklediği Eski Sinema İşçileri Sendikası başkanı Davlat Hudonazaov seçimlere hile karıştığı iddiasında bulundu. Orta Asya cumhuriyetleri arasında en fakiri olan Tacikistan'da ekonominin kötü durumu ve gidişatının da kötü olması huzursuzluklara sebep olmaktadır⁴⁸.

2.4. BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tarihi üzerinde durulup Orta Asya'nın konumuna değinilerek geçmişten günümüze Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tarihsel süreç içerisindeki gelişmeleri ele alınmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından dünya politikasında bağımsız birer katılımcı olan Orta Asya cumhuriyetleri, Rus baskısı ve yayılmacılığı ile Hıristiyanlaşmanın baş göstermesiyle birlikte Rusya'nın hakimiyetine girme eğilimi göstermişlerdir.

Tarih içerisinde en önemli Sovyet politikasının Orta Asya'yı bölmek olduğu gerçeği her zaman kendini hissettirmiştir. Sovyet öncesi Türkistan' da kimlik bölünmeleri olmaktadır; bazı insanlar kendilerini Türk veya Tacik Müslümanları olarak tanıtırlandı. Sovyetler de bu bölünmeyi beş ayrı Orta Asya cumhuriyeti kurarak ve her birini farklı milli bir dile ve kültüre baskı yaparak elde etmenin yollarını aramıştır.

Akademik dünyada genel kabul görmüş bir Orta Asya tanımının olmadığını savunan birçok yazara rağmen; coğrafi anlamda Orta Asya tabiri ile kuzey- güney istikametinde Sibiryadan Hint alt kıtasını steplerden ayıran Himalayalara kadar olan bölgeyi doğu-batı

⁴⁸ <http://www.turkcebilgi.com/tacikistan/ansiklopedi>,12.09.2010

yönünde Ural Hazar hattından Moğolistan ve Geleneksel Çin bölgesine kadar uzanan bölüm anlatılmak istenmektedir.

Orta Asya' da en fazla nüfusa sahip olan ülke Özbekistan olup,onun ardından Kazakistan gelmektedir. Ülkelerde yaşanan göçler ile nüfus yoğunlu her geçen yıl farklılık göstermiştir. Orta Asya ülkeleri, kendilerini çevreleyen bölgelere oranla oldukça az bir nüfus yoğunluğuna sahip olmasına rağmen, doğal kaynaklar açısından içinde bulundurduğu insan potansiyelini aşan geniş bir kapasiteye sahiptir.

Türk kökenli halkların Ruslarla olan ilişkileri ilk olarak Cengiz Han'ın 13. yüzyılda Rus topraklarına girmesiyle başlamıştır.Bölgedeki Türk Moğol egemenliği, Moskova beyliğinin Kazan Hanlığına isyan ettiği ve yendiği 1556 tarihine kadar sürmüş ve bu dönemin sonrasında da bölgede bir Rus yayılcılığı , bir Rus baskısı ve Hıristiyanlaşmanın kendisini göstermesiyle Rusya'nın Orta Asya'ya yönelişi ve buradaki Müslüman-Türk halklarını himayesi altına alışı 19. yüzyılın ikinci yarısıyla başlamıştır.

3. BÖLÜM: DEMOGRAFİK YAPI VE ETKİLERİ

3.1. Demografik Yapı

Demografi; dünyada veya bir ülkedeki nüfusun yapısını, durumunu, dinamik özelliklerini inceleyen bir bilim dalı olup nüfusun coğrafyası olarak tanımlanabilir. Mevcut nüfusun; yaş, cinsiyet, evlilik durumu, geçim durumu, tahsil durumu gibi çeşitli sosyal ve ekonomik yönlerini inceleyen demografi; ülkelere ve bölgelere göre nüfusun dağılımını ve doğum, ölüm, göç hareketi gibi gelişmeleri inceler⁴⁹. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de bu gibi çeşitli sebeplerle demografik yapı yönünden tarih boyunca değişikliklere uğramıştır.

Rus Çarlığı döneminde Orta Asya Cumhuriyetlerinin demografik yapısı değişmeye başlamış başlamış olup günümüzdeki karmaşık yapısına ise Stalin döneminde II. Dünya Savaşı sırasında yaptırılan zorunlu göçlerle ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde Orta Asya'ya mecburi sürülmeler gerçekleşmiş olup, Sovyetler Birliği döneminde yüksek iş gücü olarak Orta Asya'ya göç büyük oranda artış göstermiştir. Daha sonra Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte bölgeyi terk etmesi önemli sorunlara sebep olmuştur.

3.2. Orta Asya'nın Demografik Yapısı ve Rusya Faktörü

Çarlık Rusyası Ekim 1917 devrimiyle tahtını Bolşeviklere devrederken onlara ulus politikasını da miras olarak bırakmıştır. Ancak Bolşevikler nihai amaçlarını 'ortodokslaşırma' yerine 'Sovyetleştirme' olarak belirlemişlerdir. Bunun sonucunda Bolşevikler, ulusal politikalarını 'Sovyet halkını oluşturmak' altyapısı üzerine kurdular.

Sovyetler Birliği rejimini yerleştirdikten sonra ve Rus olmayan diğer uluslar üzerindeki hakimiyetini sağlamasının ardından Ruslar dışındaki diğer halkların ulus

⁴⁹ <http://www.turkcebilgi.com/demografi/ansiklopedi#ansiklopedi>,12.08.2010.

duygularını yok etmek ve Ruslaştırmak politikasının da bir uzantısı olarak tehcir ve nüfus mübadelesi yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda Stalin hiçbir gerekçe göstermeden on binlerce Türkü kendi vatanlarından zorla aldırıp insani olmayan yollarla değişik memleketlere dağıtmıştır. Bir yandan da Sovyetler ekonomik kalkınmayı sağlamak amacını güderek yüz binlerce Türk işçisini yurtlarından alıp Sovyetlerin diğer bölgelerine , yine aynı şekilde yüz binlerce Rus ve Rus olmayan başka milletleri Türkistan' a ekonomik ve endüstri yönünden ilerleyip kalkınmasını sağlamak bahanesiyle uzman işçiler sıfatıyla göndermiştir.

Yıllarca devam ettirilen bu göç hareketinin asıl amacı ekonomik olmaktan çok siyasiydi. İzlenen bu politikayla Rus olmayan milletleri bir potada kaynaştırarak onların milliyet duyguları yok edilmek istenmiştir. Çünkü bu şekilde oluşturulan yapay kozmopolit bölgelerde farklı dil ve kültürlerle karşılaşan insanların kullanabilecekleri ortak iletişim ve eğitim dili Rusçaydı. Böylelikle anayurdundan sürülen, ana dilindeki okulunu ve milli çevresini yitiren bu insanlar kendilerine yabancı bu kültürün etkisiyle milliyetini kaybedip Sovyetleştirilmektedir⁵⁰. Bu politikanın bir ürünü olarak halen Türk Cumhuriyetlerinde kendi dilini unutan ve kendini Rus milliyetiyle özdeşleştiren binlerce Türk' e rastlanmaktadır. Yine bu politikanın bir ürünü olarak Orta Asya'ya dağıtılmış bulunan Tatar Türklerine Rus gözüyle bakılmaktadır.

Rusya Federasyonu yüzölçümü itibariyle dünyanın en büyük ülkesidir. Rusya Federasyonu nüfusunun büyüklüğü ve nitelikleri ile göze çarpan bir ülkedir. Sovyetler Birliği' nin dağılmasının ardından Rusya, tarih boyunca hiçbir dönemde olmadığı kadar bir büyüklükte ve homojenlikte bir Rus nüfusu ile ortaya çıkmıştır. 150 milyonluk Rusya nüfusunun 120 milyonu Ruslardan oluşurken yaklaşık 25 milyon Rus ise çevredeki eski Sovyet cumhuriyetlerinde kalmıştır. Rus yöneticiler Rusya' nın dışında kalan Rusların haklarını güvence altına alma gerekçesiyle ' yakın çevre politikasını' başlatmışlar ve eski Sovyet topraklarını ' hayat sahası' olarak ilan etmişlerdir⁵¹. Rusya, tarih boyunca çok uluslu bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür⁵². Rusya' da ilk genel nüfus sayımı 1897 yılında

⁵⁰ Mehmet Saray, 'Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği', 2004, İstanbul, s. 117.

⁵¹ Necdet Öztürk, Ali Satan, ' Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri' , 2007, s.99.

⁵² Fırat Purtaş, 'Rusya' nın Demografik Krizi ve Rusya Türkleri' ne Etkisi', Gazi Üniversitesi, İstanbul 2007.

yapılmış ve sayım sonucunda Çarlık Rusya' nın toplam nüfusu 125.7 milyon olarak hesaplanmıştır⁵³.

Sovyet döneminde 1939, 1959, 1970, 1979 ve 1989 yıllarında olmak üzere 5 defa genel nüfus sayımı yapılmıştır. Sovyetler Birliği'nde nüfus artışını destekleyen politikalar sık uygulanmıştır. Çok çocuk doğuran kadınlar kahramanlık madalyası ve ev sahibi olmak gibi ayrıcalıklarla ödüllendirilmişlerdir. Bu politikalar sonucunda Sovyetler Birliği nüfusu hep artış göstermiştir.

Tablo:2 Nüfus Sayımları Sonuçlarına Göre Rusya' daki Nüfus Değişimi

YIL	NÜFUS
1897	67.473.000
1926	92.735.000
1937	104.932.000
1939	108.377.000
1959	117.240.0000
1970	129.941.000
1979	137.410.000
1989	147.022.000
2002	145.167.000

Kaynak: 2002 Genel Nüfus Sayımı hazırlıkları ve sonuçları için hazırlanan internet sitesinden alınmıştır. Bkz. http://www.perepis2002.ru/ct/doc/1_TOM_01_02.xls(27.09.2006)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sonrasında Rusya daha önce rastlanmamış bir demografik kriz içerisine girmiştir. Rusya' da nüfus 1992 yılından itibaren hızla azalmaya başlamıştır. Fakat nüfusun genelinde görünen azalışı eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rusya' ya olan göçler dengelemiştir. En çok Kazakistan,Ukrayna ve Özbekistan' da yaşayan Ruslar arasından Rusya' ya göç gerçekleşmiştir. Doksanlı yılların sonlarından itibaren dış göçler de nüfustaki azalmanın önüne geçememiş ve Rusya nüfusu 1999 yılından itibaren her yıl ortalama 700 bin seviyesinde azalmıştır. Bu durum her yıl bir tane Rus şehrinin ortadan

⁵³ Naseleniye Rossii v 20 veke: İstoriçevkiye Oçerki, Tom 1., 1900-1939 gg., Moskva, Posspen 2000 s. 8-11.' den aktaran Murat Bakır ve Muhammed Karadağ, "Post Sovyet Rusya' da Demografik Kriz: Kalpgahın Zayıflayan Atardamarı", İhsan Çomak (Der.), Rusya: Stratejik Araştırmaları I, TASAM, İstanbul 2006.

kalkması demektir. Yapılan istatistikler 2050 yılına gelindiğinde Rusya nüfusunun 86 ile 112 milyon arasında olacağını göstermektedir⁵⁴.

Tablo 3: Rusya'daki Nüfus değişiminin Sebep ve Yıllara Göre Dağılımı

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Toplam Nüfus (milyon)	147,665	148,460	148,292	148,029	147,802	147,539	146,890	146,304	145,649	144,964
Doğum (Yüzbin)	13,4	9,3	8,9	8,6	8,8	8,3	8,7	9,0	9,7	10,2
Ölüm (Yüzbin)	11,2	15,0	14,2	13,7	13,6	14,7	15,3	15,6	16,2	16,4
Doğal Nüfus Artışı, Azalışı (binde)	2,2	-5,7	-5,3	-5,1	-4,8	-6,4	-6,6	-6,6	-6,5	-6,2
Göçler Yolu ile Nüfus Artışı (binde)	1,9	4,4	3,5	2,9	1,8	2,5	1,9	0,5	0,6	0,7

Kaynak: Rusya Federasyonu Devlet İstatistik İşleri kurumunun resmi sitesinden alınmıştır. Bkz. http://gks.ru/free_doc/2005/b05_13/04-01.htm (20.09.2006)

Nüfustaki böyle bir azalma fakirlikle mücadele eden ve oldukça büyük yüzölçümüne sahip olmayan bir ülke için avantaj sağlayabilirken; dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip ve süper güç olmayı hedeflemiş bir ülke için büyük ölçüde sorun oluşturmaktadır.

3.3.Sovyetler Birliği Dönemi Orta Asya Ülkelerinin Nüfus Analizleri

Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, bağımsız olduklarında aidiyet hissetmedikleri toplumsal ve siyasi kimlikler temelinde bağımsız oldular. SSCB döneminde, dil ve tarih üzerinden Türk toplulukları arasındaki farklılar arttırıldı ve Rus kültürünün empoze edilmesiyle Türk kültürü tahrip edilmeye çalışıldı. Cumhuriyetler arasında bütünlük olmamakla birlikte, aynı merkezi idareye bağlı olmaktan kaynaklanan bir beraberlik söz konusuydu. Bu da bağımsızlık sonrasında, ulus bilincini yaratarak halkı bir arada tutma sorununu beraberinde getirdi⁵⁵.

⁵⁴ Andrey Vaganov , “Sokraşenie Çislennosti Naseleniya”, Nevazisimaya Gazeta, 12.03.2002

⁵⁵ Erol Kurubaş, ' SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetleri'nde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme', Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 2, no:5, 2006, s 119.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Çarlık Rusya döneminden itibaren yaklaşık 150 yıl boyunca Rus işgalinde yaşamışlardır. Bu ülkeler her yönden Sovyet dönemi tecrübe ve mirasına sahiptirler. Bu miras ekonomik olduğu kadar sosyal, politik, kültürel ve idari konularda da azalarak da olsa etkisini göstermektedir. Bağımsızlık öncesi dönemde Orta Asya ülkeleri Sovyetler Birliği adı altında ve bağlı cumhuriyet statüsüne sahiptirler ve sosyal güvenlik uygulamaları bakımından da Sovyet sistemi geçerliydi. 1936 tarihli SSCB anayasası sosyal güvenlik sisteminin ülkede en temel dayanağını oluşturmuştur. Anayasanın 120. maddesine göre ülkede ücretsiz tıbbi yardım sağlayan bir özerk sağlık servisi organize edilmiş ve anayasa vatandaşların konut, sağlık, hastalık, iş göremezlik ve ölüm hallerinde yakınlarına bakım ve aylık bağlanması hakkını vermiştir.

Sovyetler Birliği döneminde dört ana sosyal sigorta kolu mevcuttu. Bunlar yaşlılık iş göremezlik, ölüm ve aile yardımlarıdır. Kadınlar yirmi yıl çalışma şartı ile kadınlar 55 yaşında erkekler ise 25 yıl çalışarak 60 yaşında emekli olma hakkına sahiptirler. Sistemde sağlık hizmetleri parasız olarak sunulmakta ve işsizlik sigortası da bulunmamaktaydı⁵⁶.

Ülkelerin insani gelişmişliklerine değinilince; Orta Asya ülkeleri özellikle Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden diğer ülkelerle karşılaştırıldığında onların arasında en düşük insani gelişmişlik durumunda olan ülkelerdir. Rusya Federasyonu dünyada insani gelişmişlik sıralamasında 62. sırada iken Tacikistan 122. sıradadır. Orta Asya Cumhuriyetleri arasında insani gelişmişlik açısından en kötü durumda olan ülke Tacikistan iken en iyi durumda olan ülke Kazakistan'dır. Ayrıca bu ülkeler eğitim ve hayat beklentisi açısından da oldukça geri kalmıştır.

SSCB döneminde, Marksist ideolojinin uygulandığı ve sınıfsız toplum yaratma amacını taşıyan politikalar uygulanmıştır. Sovyet üst kimliğinin kabul ettirilmesiyle, milli kimliklerin arka plana itilmesi, sınıfsız toplum politikasının en temel unsurudur⁵⁷. Milli ve etnik kimliklerin öne çıkmasını engellemenin bir diğer sebebi ise, toplumların ortak değerler altında birleşmelerini ve merkeze muhalif hareketlenmelerin ortaya çıkmasının önüne geçmektir.

⁵⁶Aziz Can Tuncay; Kenan Tunçomağ. (1990) Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s. 23.

⁵⁷Özgün Erler, 'Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Devletlerinde Milliyetçilik', Stratejik Öngörü, sayı 11, s 135.

Ekonomik ve kültürel baskının aracı ise göç politikalarıydı. Azınlıkta olan veya Moskova'ya muhalif etnik grupların çalışma kamplarına gönderilmeleri veya başka üretim alanlarına göç ettirilmeleri vasıtasıyla, ekonomik büyümenin sınıfsız bir şekilde gerçekleştirileceğine inanılıyordu. Üretim ve tüketim kanalları tamamen Moskova'nın kontrolü altındaydı. Bu şekilde, Sovyet Cumhuriyetleri'nin dışa açık ve kendi kendine yeten ekonomiler olması engellenmekteydi. Cumhuriyetler, üretim açısından birbirlerine bağımlı hale getirilmişlerdi. En fazla bir veya iki ürün üretiminde uzmanlaşmalarına izin verilmekteydi. Uzmanlaştıkları ürün karşılığında ihtiyaçlarını diğer cumhuriyetlerden sağlamaları da yine merkez tarafından belirlenen bir düzen ve uyum çerçevesinde gerçekleşmekteydi.

Siyasi açıdan zorunlu göçler, merkez tarafından güvenilir bulunmayan etnik grupların yer değiştirmelerini ve onların yerine Rusça konuşan toplulukların getirilmesini öngörmekteydi. Böylece Moskova'nın güvenilir olarak tanımladığı etnik grupların genel nüfus içindeki oranları arttırılmaya çalışılıyordu. Zorunlu göçlerle birlikte, Sovyet yöneticileri, azınlık konumundaki etnik grupların, yönetim ve mülkiyet paylaşımından faydalanmalarını önlemekteydi⁵⁸

Stalin'in "1 etnik, 1 toprak" ilkesi kapsamında idari bölünme, 1936 yılında tamamlanmıştır. Bölünme içinde Türk toplulukları ayrı statü ve idari birimlere dağıtılarak, aralarındaki ayırım belirginleştirilmiştir. Ulus olarak kabul edilenler "devlet" yapısına sahip olurken, etnik köken olarak kabul edilenler, gelişmişlik düzeylerine göre cumhuriyet, özerk bölge (oblast) ve ulusal topraklar şeklinde örgütlendirilmişlerdir. Sovyetleştirme politikaları milliyetçiliği reddederken, yeni bir milliyetçilik başlatmıştır. Etnik kimlikleri idari yapılanma vasıtasıyla denetim altına almış ve ulusçuluğu Sovyet egemenliğine dahil etmiştir. Bu sayede toplumların ortak direnç göstermelerine yardım edecek ortak değer üretmelerinin önüne geçilmiştir⁵⁹

Sovyetler Birliği döneminde uygulanan baskılar, 1989'da Gorbaçov'un Glastnost (açıklık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarıyla değişime uğramıştır.

⁵⁸ Andrei Korobkov, 'Sovyet Sonrası Göç Hareketlerinin Oluşumunda Etnik ve Mesleki Etkenler', Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna (ed.) Erhan Büyükakıncı, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2004, s 77-80.

⁵⁹ Erol Kurubaş, 'SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetleri'nde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme', Uluslar arası Hukuk ve Politika, Cilt 2, no:5, 2006, s 120.

Gorbaçov'un amacı, yozlaşmakta olan ekonominin serbest piyasa sistemine geçerek yeniden canlanması ve dışa açılmasıydı. Aynı zamanda demokratikleşmeye önem verilmesi, altmış yıldan fazla bir süre baskı altında tutulan etnik ve milli kimliklerin tekrar su yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Siyasi elitler ve bilim adamları tarafından halka milliyetçilik aşılırken, SSCB de dağılma işaretleri vermeye başlamıştı.

Bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin ekonomik anlamda karşılaştıkları bir diğer sorun, üretim yapılarıyla ulusal ihtiyaçları arasında ciddi bir fark olduğuydu. Örneğin Özbekistan, SSCB'nin pamuk ihtiyacının %65'ini karşılarken, bu üretim Slav cumhuriyetlerinin tekstil sektörünün gelişmesi için kullanılmaktaydı. Diğer yandan Moskova, stratejik gördüğü sektörlerde etnik kontrol de sağlamaktaydı. Günümüzde Tataristan'daki savunma sanayisinde çalışan uzmanların çoğunluğu hâlâ daha Rus'tur. SSCB'nin yıkıldığı ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıktığı Soğuk Savaş sonrası uluslar arası konjonktüründe, devletler arasında liberal ekonomilerin gelişmesine, ekonomik bütünleşme girişimlerine ve bölgesel piyasaların yaratılmasına tanık olmaktadır. Ekonomik ve kültürel açıdan devletlerin birbirlerine çok benzeyen yönleri yanında, tamamen farklılaştıklarını da görmekteyiz⁶⁰.

3.3.1. Kazakistan'ın Nüfus Yapısı

Orta Asya'nın geniş bozkırları ile eski Türk anayurdu Altaylara kadar uzanan geniş bir saha (2.717.300 km²) üzerine kurulmuş olan Kazakistan, batıdan doğuya doğru İdil (Volga) nehrinin aşağı mecrası ve Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarından Doğu Türkistan'a kadar 2.500 km. uzunluğunda ve kuzeyden güneye doğru yaklaşık 1700 km. genişliğindedir. Doğu ve güneydoğusundaki dağlık alan bir tarafa bırakılacak olursa, büyük kısmı ova ve platolardan meydana gelen Kazakistan'ın Asya kıtasının orta kısmında yer alması nedeniyle iklimi, genellikle çok kurak ve şiddetli karasal bir özellik taşır. Kuzeyden güneye doğru kuraklığın artması, toprak ve bitki örtüsünde gözle görünür bir şekilde farklılık oluşturur. Kuzeyde kara topraklar (çernozem) üzerinde adalar halinde sıralanan küçük orman ve ağaçlıklar ile kaplı bozkır sahası, güneye doğru gittikçe bir çöl manzarasına dönüşür. Hayvan beslemek için uygun olan bu geniş saha ve otlaklar yüzünden çıkan iç ve dış kavgalar, Kazak Türklerinin iktisadi ve sosyal hayatlarını daima derin bir şekilde etkilemiştir. Rusların Kazak bozkırlarını

⁶⁰ İsa Öğündür, 'Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Bütünleşme ve İran'ın Bölge Politikası', Stratejik Öngörü,2007.

işgal etmeye başlamaları ve buralara çok sayıda Rus köylüsünü yerleştirmeleri, Kazak Türklerinin iktisadi ve sosyal hayatlarını altüst etmiş ve Kazak Türkleri kendi topraklarında azınlık durumuna düşmüştür. Kazak Türkleri' nin azınlığa düşmelerinin en önemli nedenlerinden biri de kolhozlaşmanın sebep olduğu göç ve ölüm ile Rusların buraya gayri hukuki olarak Rus göçmeni iskan etmeleri ve Kazakistan'ı diğer milletler için sürgün yeri olarak kullanmalarıdır. Ayrıca, Sovyetlerin, Semipalatinsk (Semey) bölgesinde kurduğu üste yapılan nükleer denemeler, o bölge merkez olmak üzere geniş bir sahada insan sağlığına büyük zarar vermiştir. Bir taraftan bu nükleer denemeler, diğer taraftan rejimin getirdiği alkolizm, Kazak Türklerinde nüfusun sıhhatli bir şekilde çoğalmasına engel olmuştur. Son zamanlarda durumlarında nispi bir düzelme görülen Kazak Türklerinin durumu ülkelerinin bağımsızlığı ile birlikte hızla düzelmeye başlamış ve kendi öz vatanlarında yeniden çoğunluğu sağlayabilmişlerdir⁶¹.

XVIII.yy.ın ikinci yarısından itibaren baskı altında tuttıkları Kazak topraklarını 1820-1850 yılları arasında peyderpey işgal etmeye başlayan Ruslar, 1853'de Akmescit'i (Kızıl Orda), ertesi yıl Verni (Alma-Ata)'yi ele geçirmiş ve Kazak topraklarını Uralsk, Turgay, Akmolinsk ve Semipalatinsk adlarında 4 eyalete bölmüşlerdir. 1867'de yapılan bir idari düzenleme ile bugünkü Kazakistan toprakları Orenburg Genel Valiliği ile Türkistan Genel Valiliği arasında ikiye bölünmüş; fakat birçok problemin yaşanması nedeniyle, nerdeyse her yıl yeni bir idari düzenleme yapmalarına rağmen sorunlar bitmemiş ve nihayet 1886'da tüm Kazakistan toprakları, Türkistan bölgesinin idari statüsüne dahil edilmiştir. Ancak 1891'de yeniden değiştirilerek Ural, Turgay, Akmolinsk, Semireç ve Semipalatinsk eyaletleri Stepnoi Krayı (Bozkır Arazisi) olarak bir araya getirilmişlerdir. 1,85 milyon km²'lik bir alanı kaplayan bu idari yapı 1926'ya kadar varlığını korumuştur. Bu tarihte yapılan idari düzenlemede Stepnoi Krayı Türkistan arazisinin kuzeyi ile birleştirilerek merkezi Orenburg olan ve 2,74 milyon km² büyüklüğünde Kazakistan özerk cumhuriyeti kurulmuştur. Yanlışlıkla Kırgız adı verilen bu cumhuriyetin içinde bugünkü Karakalpak ÖC. ile Kırgızistan da özerk cumhuriyet olarak yer alıyordu. 1936'da gerçekleştirilen idarî düzenlemeyle Kazak Özerk SSC'i, Kazak SSC'ne dönüştürülmüş, Karakalpakistan Özbekistan'a bağlanmış Kırgızistan'a da "ittifak cumhuriyet" statüsü tanınmıştır. 1936'daki düzenlemeden sonra

⁶¹ <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi1/099-114.pdf>,23.11.2010.

Kazakistan bugünkü alan (2.717.300 km²) ve idari yapısına kavuşmuş ve Sovyetler dağılana kadar bu yapısını korumuştur. Ülke 16 Aralık 1992'de bağımsızlığını kazanarak Kazakistan Cumhuriyeti adını almıştır.

Ocak 2002 yılında ülke dışına yapılan göçler sebebiyle Kazak nüfusu 17 milyon kişiden 14.820.855 kişiye gerilemiştir. Bu nüfusun % 55.78' i Kazaklardan, % 28.31'i Ruslardan, geri kalan % 15.98' i ise diğer etnik topluluklardan oluşmaktadır⁶². SSCB' de 1989' da yapılan son genel nüfus sayımından yıllar sonra zaman içerisinde Kazakistan' da yaşayan Kazakların nüfusu % 26.4 oranında artarken; Rusların nüfusu % 13.3 oranında ve diğer etnik toplulukların nüfusu da % 27.0 oranında azalmıştır⁶³. Nüfusu azalan bu etnik toplulukların başında, Almanlar gelmektedir. Onların çoğu tarihi vatanları olan Almanya' ya göç etmektedirler. Kazakistan' da iki önemli etnik topluluk olan Kazak ve Rus nüfusları arasındaki fark, büyük ölçüde Kazakların lehine bir gelişme göstermektedir. Kazakistan' daki Kazak nüfusu; bağımsızlıktan sonra geçen 12 yıl içerisinde, yani 1990' lı yıllarla 2000-2003 yılları arasını kapsayan dönemde her yıl için ortalama 120-125 bin kişi civarında artmıştır. Aynı dönem içinde, Kazakların toplam nüfusunun eski Sovyetler Birliği genelinde yıllık olarak 140-150 bin kişi, dünya genelinde ise 160-180 bin kişi civarında bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir⁶⁴.

Kazakistan' da demografik yapıdan kaynaklanan Rus etkisi yıllardır egemen olmaya devam etmiştir. Kazakistan' daki Rus nüfus zaman ilerledikçe azalan bir etki göstermeye devam etmiştir. Bu durum Rusya' nın Kazakistan' a olan ekonomik ve siyasal etkilerini de zayıflatmıştır. Etnik çatışma tehlikesi özellikle nüfusunun % 37 sini Ruslar ve % 42 sini Kazakların teşkil ettiği Kazakistan' da kendini göstermektedir. Köy ekonomisinde çalışanların % 60 ını Kazaklar teşkil ederken, endüstri alanında bu durum Ruslar lehine bir manzara arz etmektedir. Her dört endüstri işçisinin üçü Rüstür ve bu durum Kazaklar arasında memnuniyetsizliğe sebep olmaktadır.

⁶² “Qazaqstanda qanşa Qazaq bar?”, Aygak, No. 42, 23.10.2002.

⁶³ M. Tatimov ve M. Akşalova, Kazakstanın Derbes Demografiyalık Sayasatının Kalıptasuvı, Almatı, 1997, s.11-12.

⁶⁴ Almatı Akşamı, Stratejik Analiz, No:119, 22.10.2002.

Asya ve Hindistan ticaret yolu üzerindeki tüm yerlere göz diken Rus Çarlığı, Kazakistan' a saldırmış ve 1731' de başlayan Rus işgali kısa sürede yayılmıştır. 1854 yılında Kazakistan' daki yönetimin Rusların eline geçmesiyle Çar 1. Nikola yayınladığı ferman ile tüm Kazak topraklarının Rus egemenliğinin altına girdiğini bildirdi. Ancak Kazaklar bu fermanı kabul etmemişlerdir ve bunun sonucunda zaman zaman isyanlar çıkmıştır. Ruslar, işgal ettikleri bölgelere kendileriyle işbirliği içerisinde bulunacak yöneticiler atamıştır. Böylelikle hem ticareti hem de idareyi kendi ellerine almış oluyorlardı. Halkı ezip sindirerek bu bölgelerde çeşitli okullar açıp bir yandan Rus kültürünü , diğer yandan ise Hıristiyanlığı yaymaya çalıştılar. Ruslar, Kazak topraklarının devlete ait olduğunu bildirerek Kazakların toprak sahibi olmasını önleyerek Kazakları kendi topraklarında kiracı durumuna düşürdüler. 1889 yılında çıkarılan bir yasa ile Rus merkezi yönetimi köylülere istedikleri yerde yerleşme imkanını sağlayınca Rus aileler Kazakistan' a gelerek verimli topraklara yerleştiler. 1890 ile 1910 yılları arasında 3 milyona yakın Rus köylüsü Kazakistan' a yerleştirilmiş oldu⁶⁵.

Sonuç olarak Kazakların Kazakistan' ın ulusal devlet yapısını güçlendirmeleri, ülke nüfusunda mutlak çoğunluk statüsüne kavuşmalarıyla doğrudan ilgilidir. Kazaklar kendi ülkelerinde mutlak çoğunluğa ulaşmadıkları sürece, nüfus sorunu iç ve dış politika kararlarını etkileyen önemli baskı unsurlarından biri olarak kalmaya devam edecektir⁶⁶.

Sovyet sonrası süreçte iç göç olgusu da oldukça dikkat çekici niteliktedir. İç göçün temelde Kazakistan ekonomisi içinde modern ekonomik sektörün geleneksel tarım sektörüne karşı giderek büyümesi ile yakından ilgisi vardır. Ücretlerin oldukça düşük olduğu, yeni tarım teknolojilerinin gelişimiyle beden gücüne olan talebin azaldığı bir sosyo-ekonomik zemin, özellikle toplumun genç kesimlerinin iç göçünü hızlandırmaktadır. Nitekim, iç göçün yaş piramidine göz atıldığında; 15-24 yaş diliminin % 30.6 , 24- 39 yaş diliminin ise % 43.5 olması iç göçün genç nüfus karakterini ortaya koymaktadır. Kırsal alandan kentlere yönelik iç göçün en yoğun gerçekleştiği bölgeler Almatı, Atsana ve dış göçün yoğun olarak görüldüğü Kuzey Kazakistan'dır. Başkent Almatı' dan Astana' ya değiştirilmesi Astana' yı yeni çekim merkezi kılarak iç göçün bölgeye yönelmesine yol açmıştır. Kazakistan' da diğer çarpıcı bir demografik özellik olarak Kazakların ortalama yaşının diğer etnik gruplarından çok daha genç olmasıdır. 2004 verilerine göre genel ortalama yaş 31.2 olmasına karşın bu oran Rus nüfusta 40' ın üzerindedir. Rus azınlığın yaş ortalamasının genel ortalamanın bu denli üzerinde

⁶⁵ İhsan Güneş, Açıköğretim Yayınları, Ünite 8, s.167.

⁶⁶ A. Kayyum Kesici, "Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan", Şubat 2003, İstanbul, s.112.

olmasında, Kazakların genç bir nüfusa sahip olması nedeniyle genel yaş ortalamasını düşürmesi kadar Rus azınlığın genç ve dinamik kesimlerinin ülkeden göç etmesi sonucu Rus nüfus içindeki yaşlı nüfusun göreceli artışı da etkili olmuştur. Genel olarak Kazakistan' daki demografik analizine bakıldığında, Sovyet sonrası süreçte etnik azınlıkların dış göçleri nedeniyle azalan nüfusun son yıllarda yeniden yükselme eğilimi gösterdiği, dış göçlerin ülkedeki sosyoekonomik durumun iyileşmesine paralel olarak oldukça azaldığı, buna karşılık ülkeye dışarıdan Kazak göçünün hiç durmadan devam ettiği, doğum oranlarında da Kazaklar başta olmak üzere Müslüman etnik grupların genel ortalamasının oldukça üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu giderek farklılaşan demografik resmin ülkenin sosyal, ekonomik, ve politik yaşamında ciddi sonuçlar doğurması kaçınılmazdır.

Ülkenin nüfusu 2008 Temmuz tahminlerine göre 15,340,533'tür. Yüzölçümü açısından dünyanın 9., eski Sovyetler Birliği'nin 2. en büyük ülkesi olan Kazakistan'da nüfus yoğunluğu 2008 yılı başı itibarı ile kilometrekareye 5,6 kişidir. Nüfusun çoğunluğu, ülkenin kuzey ve güney doğusunda yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğunun bu derece düşük olmasının başlıca sebebi ülkeden dışarıya olan göçlerdir. Doğal nüfus artış hızı, dışarıya olan göçe yetişememektedir. 1989-1999 yılları arasında 1,5 milyon kişi Kazakistan dışına göç etmiştir. Bunların çoğu, Rusya'ya göç eden etnik Ruslardır; etnik Alman nüfusunun da yarısı Almanya'ya gitmiştir. 2000 yılından bu yana gerçekleşen güçlü ekonomik büyüme ülkeden göç eğiliminin tersine çevirmiş ve 2004 yılında net göç ilk kez pozitif dönmüştür.

Nispeten yüksek doğum oranları ve azınlıkların göçü neticesinde 1920'lerden bu yana ilk defa Kazak nüfus çoğunluğu elde etmiştir. Ülke, Orta Asya'daki fakir komşuları ve Çin'den göç almaktadır. 2005-2006 yıllarında net göç, Özbekistan'dan büyük ölçekli göç akımına bağlı olarak önemli ölçüde artmıştır. Buna ilave olarak ülkeden Rusya'ya göçte dikkatlerden kaçmayacak bir yavaşlama gözlenmektedir. 2001 yılı itibarı ile etnik Kazakların toplam nüfustaki payı %53,4'tür⁶⁷.

⁶⁷ <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kazakistan1.pdf>, 23.10.2010.

3.3.2. Özbekistan'ın Nüfus Yapısı

Tarihte ilk uygarlıkların kurulduğu sahalarda yer alan Özbekistan toprakları, zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahip olmasından dolayı tarih boyunca yoğun bir nüfusu üzerinde barındırmıştır. Sovyet rejimi döneminde de Özbekler, Türkistan'daki en kalabalık Türk boyunu teşkil etmişlerdir. Nüfus olarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın ardından üçüncü, Orta Asya Cumhuriyetleri içinde ise ilk sırada yer almaktadır. Özbekistan, diğer Türk Cumhuriyetleri içerisinde nüfus yoğunluğu açısından ilk sırada, yaşayan Türk nüfusu yoğunluğu açısından da Azerbaycan'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Jeopolitik konumu, zengin doğal kaynakları, etnik farklılığı ve kültürel çeşitliliği sebebiyle Özbekistan ve yakın çevresi 1917 Rus ihtilalinden önce Rusların ilgisini çekmiştir⁶⁸. Rusların 18'inci yüzyıldan itibaren Özbekistan'a yönelik yayılcı politikaları hız kazanmış, 19'uncu yüzyılda ise bu plan ve politikalar başarıya ulaşmıştır.

Demografik anlamda özellikle 20'nci yüzyılın başlarında Özbekistan'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Rus işgali süresince ortaya çıkan bu önemli gelişmelerin başında, nüfusun kırsal alanlar ile şehirler arasındaki dağılımında baş gösteren dengesizlik, yoksulluk oranlarının artması (özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde), göçler ve nüfusun cinsiyete göre eşitsiz bir oranda dağılımı gibi faktörler gösterilebilir.

Özbekistan'ın coğrafi sınırları, Rus işgali süresince bazı değişiklikler geçirmiştir. Bunların başında, Özbekistan ve yakın çevresinde yaşayan farklı milletlere mensup halkların birleşip isyan yaratmasını engelleyici tedbirler olarak düşünülen, birleştirici veya dağıtıcı politikalar gelmektedir. Bu bağlamda, Kazak soyundan gelen bir halk olan Karakalpaklar'a özerklik tanınmış ve Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. Tacikistan'ın bir bölümü ile Özbekistan sınırları birleştirilmiştir. 1917 yılında Çarlık Rusya'nın dağılımı ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla, Özbek sınırlarında tekrar bir düzenlemeye gidilmiştir.

⁶⁸ Orta Asya ve Kafkasya'daki Durum ve Avrupa Güvenliği. – 1998: Çeviren: Ersan Bocutoğlu, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No: 1998/1, Trabzon, s. 17.

Rus işgali, Özbekistan'ın tarihi gelişimi içerisinde büyük öneme sahip bir dönemdir. Zira Özbekler, neredeyse bir buçuk asır boyunca Rus boyundurluğu altında yaşamışlardır. Elbette nüfus bakımından da bu dönemde büyük değişimler yaşanmıştır. Rusların sömürü politikaları gereğince, Özbekistan'daki yerel halk, kendi topraklarında azınlık durumuna düşürülmüştür.

Özbekistan'da Rus yayılcılığı, 1865 yılında Hokand Hanlığı'nın sona ermesiyle başlamıştır. Rusların daha önceden işgal ettiği bütün Türk topraklarında uyguladığı politikalar, Özbekistan'da da uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre ilk iş, Özbekistan'daki idari sistemin değiştirilmesi olmuştur⁶⁹. Veraset usulüyle başa geçen Türk yöneticilerin yerine, merkezden atanan Rus yöneticiler başa geçirilmiştir. Topraklarına Rusların yerleşmesiyle birlikte, yaklaşık bir buçuk asır sürecek olan işgal de böylece Özbekistan'da başlamış olmuştur.

Gerek Rus imparatorluğu sınırları dahilinde, gerekse Asya Kıtası'nın muhtelif yörelerindeki Özbekler, diğer Türk boyları gibi, buldukları bölgelerde dağınık halde yaşamaktaydılar. Genellikle Hive ve Buhara bölgelerinde ve Rus imparatorluğu sınırları içinde yaşayan Özbekler, bu bölgelerde nüfusun çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Aşağıdaki tabloda bu durum görülebilir.

Tablo 4 : 19'uncu Yüzyılın Son Çeyreğinde Özbeklerin Bölgelere Göre Nüfusu

BÖLGELER	NÜFUS MİKTARI
Rus topraklarında	579.740
Hive ve Buhara'da	1.257.500
Afganistan'da	200.000
Toplam	2.037.240

Kaynak:Nadir Devlet. – 1985: Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905 – 1917), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 228.

⁶⁹ Mehmet Saray, 'Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi', Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, Ankara, s. 270.

19'uncu yüzyılın son çeyreğinde, dağılan Hive ve Buhara Hanlıklarının sınırları içinde yaşayan Özbek nüfusu 1.257.500 kişi kadardı⁷⁰. Aynı dönemde Rus işgâli ile birlikte Çarlık Rusya'da yaşayan Özbeklerin nüfusu 579.740 ve Afganistan'da yaşayan Özbeklerin nüfusu ise 200.000 kişi olup, toplamda ise nüfus 2.037.240 kişidir⁷¹. Buna göre Rus işgâli döneminde Özbeklerin önemli bir bölümünün Özbekistan'da yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle; Özbek vatandaşlarının anavatan etrafında bütünleştiklerini söyleyebiliriz.

Özbekistan, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği yıllarda Rus hakimiyeti altında bulunduğundan, Rusya'nın savaştaki konumu, Özbek halkını birinci derecede etkilemiştir. Zira savaşın başlamasıyla birlikte Rusya'daki yabancı düşmanlığı artmış ve kanunlar Yasama Meclisi'nin kararları yerine, bizzat Çar'ın ağzından çıkan sözler olarak kabul edilmiştir⁷². Bununla birlikte, Rusya'da ekonomik anlamda durgunluk da baş göstermiştir. Rus yönetimi, 1915 yılında Türkistan'dan asker alınmayışını gerekçe göstererek, halkın gelirinin % 21'ine vergi olarak el koymuştur⁷³. Bu yüzden Özbekistan'ın da bulunduğu Batı Türkistan'da halkın büyük çoğunluğunda, yoksulluk baş göstermiştir. Rus Çarı, 1916 yılında orduda geri hizmetlerde çalıştırılmak üzere Türklerin de askere alınacaklarına dair bir emirname yayımlamıştır⁷⁴. Bunun üzerine, esasen Rusların ve yerli idarecilerin zulmünden bıkmış olan Hive halkı isyan ederek, Cüneyt Han'ı, Türkmenlerin başına geçirmiştir. Ardından Özbekistan'ın Hocent kentinde ayaklanma başlamış ve kısa sürede Semerkand'a yayılmıştır. 1916 Temmuz'unda ayaklanma Fergana'da da baş göstermiş, özellikle Andican ve Margalan kentlerinde Rus yöneticiler ve yerli memurlar öldürülmüştür. Daha sonra 11 Temmuz 1916'da ayaklanma Taşkent'e de sıçramış, Ruslardan ve Özbeklerden çok sayıda kişi ölmüştür. 13 Temmuz'da Taşkent'teki olayların da duyulması ile birlikte, Semerkand'da ve Cizzah kentinde de büyük bir ayaklanma başlamıştır. Ayaklanmalar Taşkent, Hokant, Andican, Margalan, Namangan, Cizzah ve Katta-Kurgan şehirlerinde yoğunlaşmıştır⁷⁵. Bütün bu hareketlere karşı, bölgeye kalabalık Rus birlikleri sevk edilmiş ve binlerce Türk öldürülmüştür. Olaylar bastırılmış ve sonunda üç yüzden fazla Özbek de idam

⁷⁰ Nadir Devlet, ' Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905 – 1917)', Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 228.

⁷¹ Nadir Devlet, A.g.e., s. 228.

⁷² Nimet Kurat Akdes, ' Rusya Tarihi', 1948, Ankara, s. 422.

⁷³ Georg.Rauch, ' A History Of Soviet Russia, Praeger Publishers,1970, New York, s. 129.

⁷⁴ Ozbekiston Tarihining Eng Asosiy Sanelleri. – 2006: Şark Naşriet Matbaa, Toshkent, s. 77.

⁷⁵ Mustafa Çokayoğlu, '1916 Yılındaki Millî Ayaklanma Hakkında Bolşevikler'in Yalanı, Yaş Türkistan'dan Seçilmiş Makaleler', Ayaz Tahir Türkistan İdil – Ural Vakfı,2006, İstanbul, s. 130.

edilmiş, yüzden fazlası da ömür boyu hapse mahkum edilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar, orduya düşündükleri miktarda insan toplayamamışlardır. Zira Kırgızistan ve Türkmenistan'da da meydana gelen ayaklanmalar karşısında savaş telaşına düşen Ruslar, bu bölgelerle fazla ilgilenmemişlerdir.

Rus imparatorluğu'nun son dönemlerinde Batı Türkistan da dâhil olmak üzere, ülkenin bütün bölgelerinde ve şehirlerinde Rus toprak sahipleri egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Çar hükümeti, özellikle Rus olmayan halkları baskı altında tutmuş ve onların kültürel gelişme ve devletsel özerk yönetim konularında yeteneksiz olduklarını açıklamıştır⁷⁶. Bu gibi gelişmeler, özellikle özerk bölgelerde yaşayan insanların ne kadar zor durumda olduklarının adeta bir göstergesi gibidir. Nüfus yapısı bakımından 1900'lü yılların ilk çeyreğinde, Rus nüfusunun % 90'ı köylülerden oluşmaktaydı⁷⁷. Uzun yıllar köylülerin desteğini alan Çarlık rejimi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise gittikçe köylülerden uzaklaşmıştır.

SSCB adı altında yeni bir devletin kurulması, Özbekistan'ın demografik yapısı üzerinde de hiç şüphesiz bazı etkilere sebep olmuştur. Batı Türkistan genelinde hakimiyeti elinde bulunduran Sovyetler Birliği, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilerek savaşın getireceği kayıpları azaltma düşüncesindeydi. Ancak toprakları üzerinde yaşayan farklı milletlere mensup insanlar üzerinde ise Çarlık Rejimi'nin izlediği politikaları devam ettirme niyetindeydiler. Özellikle nüfus bakımından ele alındığında, etnik farklılığın yoğun olduğu bölgelerde Rus nüfusunun baskın olması için bir dizi çalışmalarda bulunmuşlardır.

Sovyetler Birliği döneminde resmi olarak 7 genel nüfus sayımı (1920, 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 ve 1989 yıllarında) yapılmıştır⁷⁸. Yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, uzun yıllar boyunca özerk bölgelerdeki yerli nüfusun gerçek sayısı kamuoyundan gizlenmiş ve ortaya çelişkili sonuçlar çıkmıştır. SSCB yönetimi, Batı Türkistan'da yaşayan farklı etnik kökene sahip halkları bir arada tutabilmek için, özerk devletlerin idari bölünüş bakımından sınırlarında bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler SSCB'nin dağılışına kadar devam edecek ve bölgede yaşayan insanlar için uzun yıllar boyunca çeşitli zorluklara sebep olacaktır. Sovyetler Birliği'nin 1924 yılındaki millî sınırların

⁷⁶ Karpinski, V., A., 'SSCB Toplum ve Devlet Düzeni (1917 – 1947)', Varyos Yayınları, 1991, İstanbul, s. 31.

⁷⁷ Coquin François, Xavier, 'Rus İhtilali', 1966, İstanbul, s. 17.

⁷⁸ E., Raymond Zickel, 'Soviet Union A Country Study, Second Edition, Federal Research Division, Library of Congress', 1991, Washington, s. 115.

belirlenmesi politikası uyarınca, Tacikistan ve Kırgızistan ile olan Fergana Bölgesi'ndeki sınırları iç içe girmiştir⁷⁹. Yoğun bir nüfusa sahip bu bölge, toprak ve su mülkiyetinden kaynaklanan etnik çatışmalara da sahne olmuştur.

1924 yılında yapılan yerel nüfus sayımlarında, Batı Türkistan'da bulunan özerk cumhuriyetler içerisinde en yüksek nüfusa sahip ülke, 3.963.285 kişinin yaşadığı Özbekistan olmuştur⁸⁰. Ancak Özbekistan'ın sınırları içerisinde o yıllarda Karakalpakistan bulunmamaktaydı. Eğer Karakalpakistan'ı da dâhil edecek olursak, 1924 yılındaki Özbekistan nüfusu 4 milyonun üzerinde olacaktır. Ancak bu konuyla bile, sahip olduğu nüfus bakımından Özbekistan, Orta Asya genelindeki diğer ülkelere göre % 45,5'lik bir oranla, bölgedeki önemli bir çoğunluğu oluşturmakta idi⁸¹.

SSCB'nin ilk yıllarında Özbekistan nüfusunda önemli değişimler yaşanmamıştır. Zira Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında sosyal ve beşeri yönden ülkede toparlanma süreci başlamış ve ilerleyen yıllarda daha dengeli bir demografik yapı oluşmuştur.

Özbekistan'ın demografik yapısı içerisinde İkinci Dünya Savaşı yıllarının ayrı bir yeri vardır. Bugün bile ülkenin en büyük acı ve gurur kaynağı olarak ilk hatırlanan olay, bu savaştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Rus ordusunda savaşa katılan Orta Asya'daki diğer Türk askerler gibi, Özbekistan askerleri de memleketlerine dönmüştür. Ancak asıl önemli netice, yapılan nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkmıştır. Savaşın başlangıcından önceki nüfus ile savaşın bitmesinden sonra sayımı yapılan nüfus arasında büyük bir fark görülmektedir. Zira Özbeklerin de bulunduğu asker ve sivil 20 milyondan fazla Sovyet vatandaşı, bu savaşta ölmüştür⁸². Özbekistan nüfusu, Rusya'nın fiili olarak savaşa başlamasından önce dengeli bir görünüme sahipti. Ancak savaştan sonra yapılan nüfus sayımına göre, genel nüfusun büyük bir düşüşüne girmesi söz konusudur. İlerleyen yıllarda nüfusun cinsiyete göre dağılımında önemli bir değişim olmamıştır. Bilindiği gibi genel nüfus içerisinde İkinci Dünya Savaşı'ndan önce erkek nüfusu ile kadın nüfusunun dengeli bir görünüme sahip olduğu Özbekistan'da, savaş sırasında erkek nüfusu ciddi bir biçimde azaldığı için, kadın nüfusu erkek nüfusunun önüne geçmiştir. Savaşın bitiminden itibaren ise

⁷⁹ B. Zakir Avşar, Ferruh Solak, Selma Tosun, 'Türklerin Demografisi (1950 – 2025) 2, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 1, 2002, Ankara, s. 207.

⁸⁰ Mullajonob İ. – 1965: O'zbekiston Aholisi 100 Yılıncıda, Toshkent, s. 14.

⁸¹ Mullajonob İ., A.g.e., s. 14.

⁸² Burjeva, M., P. – 1997: O'zbekistonda Oila Demografiyesi, Toshkent, s. 61.

düşük oranlarda olmakla birlikte, erkek nüfusu artış göstermeye başlamıştır. Ancak bütün bunlara rağmen yine de kadın nüfusu, erkek nüfusundan daha yüksek orana sahip olmuştur.

Sovyet Rusya'nın özellikle Orta Asya'da sınır değişikliklerine yönelik uyguladığı politikalarda birçok neden vardır. Ancak bunların en önemlisi, bölgede yaşayan farklı etnik grupları birbirine düşürmek ve birleşmelerinin önüne geçmektir. Zira Orta Asya'da oluşabilecek bir ulus devlet düşüncesi, Türklerin isyanına yol açabilecek ve Rusların bu bölgeyi tamamen kaybetmesine neden olabilecektir. Sovyetler Birliği hudutları içerisinde olduğu gibi, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde de çok sayıda etnik grup yaşamakta idi. Bu durum, Batı Türkistan nüfusunun homojenlikten uzak bir yapıda olduğunu göstermektedir.

1959 yılında yaklaşık 8 milyon nüfusa sahip Özbekistan'da en büyük etnik grup, Özbeklerden oluşmakta idi⁸³. Ülke genelindeki Özbeklerin sayısı 5 milyon dolaylarında olmuştur. Özbeklerden sonraki en büyük etnik grubu Ruslar oluşturmaktadır. 1959 yılında Özbekistan'daki Rusların sayısı 1 milyon dolaylarındadır. Söz konusu yılda ülkedeki üçüncü büyük etnik grup Tatarlar olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'nın değişik bölgelerine sürgüne gönderilen Tatarların bir bölümü de Özbekistan'a yerleşmiştir. 1959 yılındaki Tatar nüfusu 445.000 kadardır. Aynı yıl ülkedeki diğer etnik grupları Kazaklar Tacikler, Karakalpaklar, Kırgızlar, Yahudiler, Ukraynalılar, Türkmenler ve diğer etnik gruplar oluşturmaktadır.

1970 yılında 18.800.000 nüfusa sahip olan Özbekistan'da etnik grupların nüfuslarında da değişimler olmuştur⁸⁴. Artan nüfusa paralel bir şekilde, ülkedeki azınlıkların nüfusları da artış göstermiştir. 1979 yılında Özbekistan nüfusu 15.380.000'e yükselmiş ve bu yılda etnik grupların oranlarında önemli bir değişim yaşanmamıştır. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerine gelindiğinde, gerek Özbekistan'ın genel nüfusunda, gerekse ülke içindeki etnik grupların nüfusunda önemli değişimler ortaya çıkmıştır. 1989 yılındaki Özbekistan nüfusu 20.000.000'a yaklaşmıştır. Ülkedeki en büyük etnik grup, önceki yıllarda olduğu gibi yine Özbeklerden oluşmaktadır. Genel nüfus içerisinde Özbek sayısı, 1989 yılında yaklaşık 14.000.000 kadardır. Özbeklerden sonraki en büyük azınlık olan Rusların nüfusu ise 1989 yılında

⁸³ <http://www.stat.uz/STAT/index.php?lng=2&article=129> (Özbekistan □statistik Komitesi Resmî Internet Sitesi) ,03.01.2011

⁸⁴ <http://www.stat.uz/STAT/index.php?lng=2&article=129> , 25.12.2010

1.600.000 dolaylarındadır. Etnik grupların ülkedeki genel nüfus içerisindeki oranlarına bakıldığında, 1959 yılında Özbeklerin % 62,1'lik bir orana sahip olduğu görülür. Özbeklerin oranı 1970 yılında % 65,5'e, 1979 yılında % 68,7'ye yükselmiştir.

1926 yılında yapılan nüfus sayımında Kırgızistan ve Tacikistan' da büyük ölçüde bir Özbek azınlığının olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa tarafındaki fabrikaların yerlerinden çıkartılıp personeli ile birlikte Özbekistan' a getirilmesi, Avrupalı nüfusun artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda 1959 nüfus sayımı bütün cumhuriyet içerisinde 5 milyon Özbek' e karşılık 1 milyon Rus' un bulunmasına rağmen, başta Taşkent olmak üzere Rusların büyük kentlerde Özbekleri geçtikleri anlaşılmıştır. Özbekistan oldukça hızlı bir nüfus artışı gösterirken Taciklerin de sayıca arttığı gözlemlenmektedir⁸⁵.

Özbekistan' da gelişen ekonomiyle beraber eğitim alanında yeni atılımların yapılmasına Özbek insanının daha ileri seviyede yetiştirilmesine öncelik verilmiştir. Sovyetler bu bölgede idareyi ele geçirdikten sonra, 1920- 1930'lu yıllarda bölgede Sovyet rejimini sağlamlaştırmak, kültürel ve politik amaçlı kuruluşları Ruslarla doldurmak, zengin madenleri işlemek ve kolhozlaşmayı gerçekleştirmek amacıyla yeni oluşan SSCB'nin Avrupa ve merkez bölgelerinden Rusları ve Rusça konuşan binlerce kişiyi Özbekistan'a göndermiştir⁸⁶. Almanları desteklediği için Kırım Türkleri, Çeçen ve İnguşlar, Karaçay Balkarlar ve Kabartaylar kendi topraklarından Özbekistan'ın ve Türkistan'ın diğer yerlerine sürüldüler. Bununla beraber 1945' den beri artış gösteren ekonomik kalkınma ve iş gücü ithalinde de bir yükselme olmuştur. Gelişmiş ekonomisi sebebiyle Özbekistan, Ruslar tarafından İslam dünyasına Sosyalizmin başarılı bir modeli olarak sunulmuştur.

⁸⁵ Fuat Uçar, 'Dış Türkler', Fark Yayınları, 2007, s. 176.

⁸⁶ Füsün Kara, 'Sovyet Döneminde Özbekistan Tarihi', Elazığ, 1998, s 15.

Tablo 5: Özbekistan’da yerleşim yerleri ve yıllara göre nüfus dağılımı

YILLAR	1999	2000	2001	2002	2003
Toplam Nüfus	24,4	24,6	24,9	25,2	25,5
Kent Nüfusu	9,2	9,2	9,3	9,4	9,5
Kırsal Kesim Nüfusu	15,2	15,4	15,6	15,8	16,0
Nüfus Artış Oranı %	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1

Kaynak: Fuat Uçar, 'Dış Türkler', Fark Yayınları, s.177.

1992 yılında yüzde 2,3 olan nüfus artış oranı, 1999 yılına kadar istikrarlı bir azalma göstererek yüzde 1,3 oranına kadar inmiştir. 2003 yılı nüfus artış oranının ise yüzde 1,1 olduğu açıklanmıştır. Nüfusunun yüzde 56 sı 25, yüzde 36 sı 15 ve yüzde 11 i de 5 yaşın altında olan ve bir hayli genç bir nüfusu bünyesinde barındıran Özbekistan’da, nüfus yoğunluğu açısından kilometrekareye 57 kişi düşmektedir.

Özbekistan nüfusunun 2003 yılı itibariyle yüzde 63 ü köylerde, yüzde 37 si ise şehirlerde yaşamaktadırlar. Şehirlerde yaşayan insanların yaklaşık olarak dörtte biri de Özbekistan’ ın başkenti olan Taşkent’te bulunmaktadır⁸⁷. Etnik yönden Özbekistan’da 100 den fazla farklı milliyetlerden insanların yaşadığı belirtilmiştir. Bağımsızlığın kazanılmasının sonrasında yapılan araştırmalarda Özbekistan’daki Özbeklerin toplam nüfus içindeki oranı yüzde 69 iken , özellikle Avrupa kökenli nüfusun doğum oranlarının daha aşağı seviyelerde olması , ülkede çifte vatandaşlık hakkının tanınmaması ve gelecekleri konusunda öncelikle Ruslar olmak üzere ülkeyi tedirgin ve endişeli bulan bazı etnik grupların ülkeyi terk edip ayrılmaları sebebiyle, bu oran 2003 yılında yüzde 80,1 e yükselmiş bulunmaktadır. Kalan nüfusun yüzde 5,7 si Rus, yüzde 4,6 sı Tacik, yüzde 3,1 i Kazak, yüzde 2,5 i Karakalpak, yüzde 1,5 i Tatar ve yüzde 2,5 i de diğer milletlerdendir.

⁸⁷ Fuat Uçar, a.g.e., s. 176.

1926 yılında 3. 904. 622 olan nüfusun % 66'sını Özbek Türkleri⁸⁸ teşkil etmekte idi. 1959 nüfus sayımı ile 1979 nüfus sayımı arasında nüfus yaklaşık olarak % 35 artış göstererek 6. 015. 000'den 12.456. 000'e ulaşmıştır. 1979 ile 1989 yılları arasındaki nüfus artış hızı ise % 34 olmuştur. İhtilali müteakip yıllarda yerli halkta tabii nüfus artışı çok yüksek olmakla birlikte Slav asıllı nüfus da iç göç dolayısı ile artış göstermiştir⁸⁹. Cumhuriyetteki toplam nüfusa kıyasla Özbeklerin yüzdesi 1926 yılında % 66, 1959 yılında % 62. 2'dir. Aynı yılda diğer Türk ve Müslüman halklarla birlikte Özbekistan'daki Müslümanların oranı % 65.5, 1979 yılında ise % 68. 7'ye ulaşmıştır⁹⁰ SSCB zamanında Sovyetler Birliğinde yaşayan Özbeklerin toplam sayısının %7.2'si, Tacikistan'da, % 3.3'ü, Kırgızistan'da, % 2'si, Kazakistan'da, % 1. 9'u, Türkmenistan'da, % 0. 8'i, Rusya'da yaşamaktaydı⁹¹.

Rusya' da 1917 ihtilalinden sonra rejim değişmiş olsa da, Türkler açısından değişen bir şey olmamıştır. Mustafa Çokay 1917- 1918 yılları arasında kısa bir süre için şimdi Özbekistan' ın bir kısmı olan Fergana vadisindeki Hokand' da müstakil bir devletin başkanı oldu. 1919 yılı başlarında Fergana bölgesindeki Sovyet Rus kitaları komutanlığı Fergana' daki basmacı hareketini yok etmek için geçici bölge komisyonlarını kurmuş ve bu komisyonların teşkilatlandırılmasına dair talimatlar yayınlamışlardır. 11 Ağustos 1919' da Rus Generali M. W. Frunze' nin kumandası altında Türkistan Cephesi kuruldu. Frunze, Türkistan Cephesi mensuplarının başında 22 Şubat 1920' de Taşkent' e geldiğinde, şehirde bulunan Sovyet Rus memurlarının görevleri de o nispette arttı. 13 Mart 1920' de Lenin' e şu telgrafi çektiler : ‘ Türkistan' ı ve onunla birlikte bütün Rusya' yı Sosyalist ihtilalin düşmanlarının eline bırakmaktansa, savaşarak ölmeye hazırız.’ 1929 Temmuzunda Mustafa Kemal Paşa' nın isteği ile Buhara' ya gelen TBMM üyelerinden İsmail Suphi Soysallıoğlu' nun teşebbüsleri ile bir ‘ Türkistan Milli Birliği' teşkilatı kurulup başkanlığına da Zeki Velidi getirildi. Enver Paşa liderliğindeki Basmacılık denilen hareket ise olumsuz sonuçlandı. 1924 yılındaki düzenlemeler ile bugünkü cumhuriyetler teşkil edildi. Özbekistan' ın teşekkülü sırasında Tacikistan Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti de Özbekistan' a katılmıştır. 1929' da ise Tacikistan' a ittifak cumhuriyeti statüsü kazandırılarak Özbekistan' dan ayrılmıştır. Sovyetler zamanında da Özbekistan' da baskı ve sindirme politikası devam etti. Özbekler tarımın zorla kolektifleştirilmesi politikalarına da karşı olmuşlar, 1930' da mukavemetleri en üst düzeye ulaşmıştır.

⁸⁸ Füsün Kara, a.g.e., s.16.

⁸⁹ Nadir Devlet, 'Çağdaş Türkler', DGBİT, İstanbul, 1993, s. 325.

⁹⁰ Şirin Akıner, 'Sovyetlerde Müslümanlar', İstanbul, 1995, s 235-236.

⁹¹ Bahtiyar Şahnazarov, "Özbekistan'da Kültürel Çoğulculuk", Avrasya Etüdüleri, C. 3, S. 4, Ankara, 1997, s. 99.

İkinci Dünya Savaşında Avrupa kısmındaki fabrikaların sökülerek personeli ile birlikte Özbekistan' a yerleştirilmesi, Avrupalı nüfusun artmasına neden olmuştur. 1945 yılından beri artan ekonomik kalkınma işgücü ithalinde de paralel bir yükselme göstermiştir. Nitekim 1959 sayımı bütün cumhuriyet içinde 5 milyon olan Özbek' e karşılık 1 milyon Rus' un bulunmasına rağmen , Rusların Taşkent başta olmak üzere diğer şehirlerde de sayı bakımından Özbekleri geride bıraktığını ortaya çıkarmıştır. Hızlı bir nüfus artışı gösteren Özbekistan' da Tacikler de sayıca artmaktadır. 1963 Mart ayındaki seçimlerden sonra kurulan yeni hükümetteki 34 sandalyeden 13 ünü Ruslar almışlardır⁹².

2004 verilerine göre Özbekistan'ın nüfusu 26.410.416'dır. Ülkenin nüfus yoğunluğu kilometre kare başına 50,4 kişidir. Eski SSCB içerisinde, Rus ve Ukraynalılardan sonra en büyük üçüncü ulus Özbekistan'dır. Özbekistan'da nüfusun ana unsurlarının, genel nüfus içindeki dağılımları; % 75 Özbek, % 10 Tatar, % 6 Rus, % 5 Tacik, % 4 Kazak şeklinde sıralanmaktadır. Tacikistan'dan sonra , % 2,7' lik nüfus artış hızı ile Özbekistan , BDT'nin en hızlı çoğalan nüfusuna sahiptir.

Özbekistan'ın başkenti olan Taşkent, 2,5 nüfusu ile Türkistan'ın en büyük metropolü olmayı başarmıştır. Ülke nüfusunun % 40' inin şehirlerde , % 60' ının ise kırsal kesimlerde yerleşik olduğu bilinmektedir⁹³. Türkistan'ın en kalabalık ve yoğun nüfusunu bünyesinde barındıran Özbekistan, diğer Türkistan cumhuriyetlerine göre çok daha homojen bir yapıdadır. Aynı zamanda; nüfusun sadece %6 sını teşkil eden Ruslar, diğer cumhuriyetlerdeki kadar etkin olamamaktadır⁹⁴. Bu durum da iç ve dış işleri ile bölgesel güç mücadelesi içinde Özbekistan'a çok büyük bir ayrıcalık sağlamaktadır. Özbek nüfusunun gücü,1994 Aralık seçiminde ortaya çıkmıştır. Seçim sonucunda teşkil edilen,'Ali Meclis' te milletvekillerinin % 85 i Özbeklerden oluşmuş olup bu rakam Özbeklerin ülke nüfusundaki oranından da oldukça yüksektir⁹⁵.

Ayrıca Türkistan cumhuriyetlerinin de nüfus yapılarını incelediğimizde diğer cumhuriyetlerde yaşayan Özbeklerin, ülkenin nüfuslarına göre oranlarının düşük olmadığı görülür. Diğer ülkelerde yaşayan Özbek nüfusu, bu ülkelerin politik yaşamında aktif bir

⁹² Abdullah Demir, 'Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler', Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, 160-161.

⁹³ B. Zakir Avşar; Ferruh Solak, 'Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri', Vadi Yayınları, İstanbul, Şubat 1998, s. 170.

⁹⁴ S. Frederic Star, 'Avrasya'da İstikrarın Sağlanması', Avrasya Dosyası, Kış 1996, Cilt 3, s. 137.

⁹⁵ Oliver Roy, 'Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi', Metis Yayınları, Mart 2000, İstanbul, s.240.

konuma sahiptir⁹⁶. Özbekler bu nüfus özelliği ile Türkistan'ın nüfusunun % 46 sını oluşturmaktadır⁹⁷.

3.3.3. Kırgızistan'ın Nüfus Yapısı

Kırgızistan etnik yapısında çok çeşitlilik göstermektedir. Kırgızistan' daki Türk nüfusu % 84.6 ları bulmaktadır. Kırgız Türklerinden sonra Özbek Türkleri de Kırgızistan' da yoğundur. Daha sonra ise Kırgızistan topraklarına sömürü amacıyla yerleştirilen Rus nüfusu vardır. Rus nüfusu son yıllarda azalışa geçmiştir. Kırgızistan' da, Ahıskalı Türkler (Ahıskalı Türkleri 2. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB yönetimi tarafından Ahıska' dan, Ahılkelek' den, Kars yakınındaki Gümrü bölgesinden zorluk ile tehcir ettirilmiş Türklerdir. Kimliklerinde Türk olarak kayıtlıdır), Çuvaşlar, Başkırlar gibi Türk topluluklarından başka daha Beyaz Ruslar, İbraniler, Ermeniler, Gürcüler, Koreliler, Almanlar, Tacikler, Yunanlar, Moldovyalılar, Lehistanlılar gibi birçok ulus yaşar. Kırgızistan' daki Ruslar, Almanlar, Ukraynalılar, İbranilerin nüfusları oran itibariyle her geçen yıl azalmaktadır. Türk ırkından gelen Özbekler, Uygurlar, Kazakların sayısı da artmaktadır. Kırgızistan' da son asırlar boyunca nüfus hareketlerine baktığımızda dıştan gelen göçün ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Ruslar ve Ukraynalılar topluca getirilip Isık göl, Fergana, Çüy, Talas vadilerindeki yerlere yerleştirildiler. Daha sonra Çüy ve Talas bölgelerinde Alman köyleri kurulup Ukrayna' dan, Rusya' dan kovulan Almanlar yerleştirildi. Öz topraklarından Müslüman oldukları için Çin tarafından göç ettirilen Dunganlar ve Uygur Türkleri , Çüy vadisine yerleşmişlerdir. Kuzey Kafkasya' daki Dargin, Meshet Türkleri vb. topluluklar da göç ettirilmiştir. Savaş yıllarında Çeçen, İnguş, Kırım Tatarları, Karaçay, Balkar toplulukları da Kırgızistan' a göç ettirilmiştir. Savaş yıllarında baskılarla Beyaz Ruslardan da Kırgızistan' a göç ettirilen olmuştur. Savaş yıllarında göç edenlere bakıldığında çoğunluğunun yaşlılar, kadınlar, savaş malulleri olduğu görülmektedir. Daha sonraki zamanlarda ise Sibirya' dan, Rusya' nın kuzeyinden, Uzakdoğu' dan kendi isteği ile iyi yer aramak için gelenler olmuştur. 1980 li yılların sonunda artık ters yönde göç hareketleri gözlemlenmektedir. 1990 lı yıllarda Kırgızistan' dan göçüp gidenlerin sayısı bir hayli artmıştır. Kırgızistan' dan göç edenler Ruslar, Ukraynalılar, Almanlar ve Tatar Türkleri olmuştur. Göç edenlerin gittiği ülkeler Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Özbekistan, Beyaz Rusya olmaktadır.

⁹⁶ S. Frederic Star, 'Avrasya' da İstikrarın Sağlanması', Avrasya Dosyası, Kış 1996, Cilt 3, s. 138.

⁹⁷ Gökçen Ekici, 'Özbekistan-ABD İlişkilerinde Soros Faktörü', Stratejik Analiz, Ekim 2004, Cilt 5, Sayı 54, s. 79.

Özbekistan ile Kırgızistan arasında 1991 yılından beri büyük sorunlar yaşanmış ve her iki ülke de çoğu kez savaşın eşiğine kadar gelmiştir. İki ülke arasındaki en büyük problem; 1998 yılında kurulduğu açıklanan ve radikal islami örgüt olan Özbekistan İslami Hareketi'nin;

Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üçlü sınırında bulunan Fergana Vadisi'ni merkez üs yapması ve burada hazırlanmayı müteakip Özbekistan'da terör hareketlerini icra etmesi olmuştur⁹⁸.

Kırgız Cumhuriyeti'nin ilk Milli Nüfus Sayımı 24 Mart-01 Nisan 1999 tarihleri arasında yapılmıştır. İlk Milli Nüfus Sayımı'nın sonuçlarına göre, Kırgızistan'ın nüfusu, 4 822,9 bin olarak hesaplanırken; nüfusun 2380,4 binini erkekler, 2442,5 binini ise, kadınlar oluşturmaktadır. Kırgızistan nüfusunun 1678,6 bini kentlerde, 3144,3 bini ise, kırsal bölgelerde yaşamaktadır. 1999 yılında yapılan son nüfus sayımına göre, Kırgızistan nüfusu, 1989 yılında yapılan bir önceki nüfus sayımına oranla %13.3 artış göstermiştir. Kırgızistan'da nüfus yoğunluğu 24.1 kişi/km2 olarak hesaplanmaktadır. Nüfusun en yoğun olduğu bölgeler Oş, Calal-Abad ve Çuy'dur. 1989 yılı nüfus sayımı ile mukayeseli olarak, 1999 yılında kentsel nüfus %3,3, kırsal nüfus ise, % 19,4 artış göstermiştir. En yüksek nüfus artışı, Batken (%22,7), Calal-Abad (%16,9), Oş (%24,9) bölgelerinde ve Bişkek (%23) şehrinde görülmüştür. Sözkonusu bölgelerdeki nüfus artışı ülkenin güneyindeki yüksek doğum oranı ile açıklanmaktadır. Bişkek şehrindeki nüfus artışı ise, iç migrasyona bağlıdır. Issık-Göl bölgesinde (%2,3), Talas bölgesinde (%3,8), ve Narın bölgesinde (sadece %0,5) nüfus artışı gözlenmektedir. Çuy bölgesi nüfusu ise, 1989 yılı ile karşılaştırılmalı olarak %3,2 azalmış bulunmaktadır. Bu durumun nedeni olarak ise, Narın, Issık-Göl ve Talas bölgesindeki nüfusun Bişkek'e doğru göç etmeleridir. Çuy bölgesindeki nüfusun azalmasının nedeni ise, insanların Kırgız Cumhuriyeti sınırları dışına migrasyonudur. Bunun yanında, Talas ve Issık-Göl bölgesinden Kırgız Cumhuriyeti sınırları dışına göç eden Alman ve Rusların sayısı da oldukça yüksektir.

2004 yılı sonu itibarı ile nüfusu 5,09 milyon olan Kırgızistan'ın yerli halkı olan Kırgızların ülke nüfusu içerisindeki oranları yüzde 52.6'dır. Bu orana 1989 yılında yapılan

⁹⁸ Pınar Akçalı, 'Orta Asya'da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri', (der, Ertan Efegil, Pınar Akçalı), Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s.148.

nüfus sayımı sonucunda ulaşılmıştır⁹⁹. İkinci sırada yüzde 25.6 orana sahip olan Ruslar gelmektedir. Üçüncü büyük etnik unsur ise yüzde 13 orana sahip olan Özbeklerdir. Diğer etnik unsurların ilk sırada gelenleri ve genel nüfusa oranı ise şu şekildedir: Ukraynalılar (yüzde 2.53), Almanlar (yüzde 2.37), Tatarlar (yüzde 1.64)¹⁰⁰.

Rusların ve diğer Avrupalı ulusların Kırgızistan'a olan göçleri 1960 lı yıllarda zayıflamaya başlayarak zamanla büyük bir azalma göstermiştir. 1926 yılı nüfus sayımında 668.700 Kırgız genel nüfusun yüzde 66.8 ini oluşturmaktadır. 1939 yılında ise 754.300 e çıkan Kırgız nüfusunda oran yüzde 51.7' ye düşmüş; 1959 yılında 836.800 Kırgız azınlığa düşerek nüfusun yüzde 40.5 ini oluşturmuştur. Bu dönemde Rusların Kırgızistan'a yönelik göçü artmış, Kırgız doğum oranı ise yalnızca 1,2 olmuştur¹⁰¹.

Bağımsızlık sonrasında çok sayıda Rus ve Alman ülkeden göç etmiş ve ülkedeki siyasal gelişmeler, ekonomideki kötüye gidiş ve Kırgız olmayanlara sağlanan sınırlı olanaklar göçe sebep olmuştur. 1995 yılı itibarı ile ülke dışına çıkan Alman ve Rus sayısının 500.000 olduğu tahmin edilmektedir. 1991' in ilk altı ayında ülkede yaşayan 920.000 Rus vatandaşların 74.000 i göç etmiştir. 1995 yılından sonra ülke siyasetinde yaşanan olumlu gelişmeler göçün azalmasına neden olmasına rağmen özellikle etnik Ruslar ekonomik koşullar ve güvenlik kaygıları sebebiyle ülkeyi terk etmeyi sürdürmüşlerdir. Kırgız Yüksek Sovyetinin Kasım 1989' da Kırgızca'yı resmi dil ilan etmesi yaşanan göçlerde etkili olan bir faktördür¹⁰².

Rusların Kırgızistan'a göç etmelerinin en önemli nedeni etnik ilişkilerin kötüleşmeye başlaması olmakla beraber Ruslara karşı ayrımcılık yapan yasaların kabulü ve ekonominin kötüleşmesi de nedenler arasında sayılabilir. İşsizlik endişesi, artan fiyatlar, fiziksel şiddet endişesi ve çocuklara iyi bir eğitim sağlayamama endişesi de göç sebeplerinden olmaktadır. Kırgızistan'da yaşayan etnik gruplar profesyonellik sebebiyle yeri doldurulamayan mesleki boşlukları doldurmaktadırlar. Böylece Kırgızistan'ın ekonomik ve kültürel potansiyeline katkıda bulunmaktadırlar¹⁰³. Göç olgusu her ne kadar nüfus dengesinin

⁹⁹ Hiro, D., 'Between Marx and Muhammad, The Changing Face Of Central Asia', Harpers Collins Publishers, 1994, s. 130.

¹⁰⁰ http://www.devetcı.com/d_ulke/ısl_ulke_kırgızistan.htm, 17.12.2010

¹⁰¹ Achylova R., 'Kırgızistan Dış Politikasındaki Öncelikler ve Politik Kültür', Avrasya Etüdüleri, Cilt 2, Sayı 1, s. 16.

¹⁰² Hiro, D., 'Between Marx and Muhammad, The Changing Face Of Central Asia', Harpers Collins Publishers, 1994, s. 132.

¹⁰³ Turar Koichuev, 'Geleceğe Giden Yol', Avrasya Etüdüleri, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 1996, s. 14.

Kırgızlar lehine oluşmasını ortaya çıkarsa da özellikle Rusların göç etmesi mesleki konumları itibarı ile kısa vadede Kırgızistan'ın aleyhine olmaktadır. Diğer yandan uzun vadede bakıldığında, nüfus yoğunluğu kayda değer olan bir Rus azınlığın etnik sorunların tetiklendiği bir ülke yaratması ihtimali de ortaya çıkmaktadır.

Kırgızistan nüfusunun yaklaşık 2/3 ' si kırsal kesimde yaşamakta olup, büyük çoğunluğu kentlerde yaşayan Rusların ülkeden göç etmesi nedeniyle bu oran değişmektedir. Nüfusun yüzde 34,4' ü 0-14 yaş arasında, yüzde 59,4' ü 15-64 yaş arasında olup yüzde 6,2 ' si ise 65 yaş ve üzerindedir¹⁰⁴.

Kırgızistan ve diğer Orta Asya cumhuriyetlerinden Rusya'ya göç olgusu Rus bölgelerinin demografik yapısını değiştirmekte ve Rus iş gücünün gelecekteki genel görüntüsüyle ilgili sorunlar oluşturmakta ve Rusya ile Orta Asya devletleri arasındaki siyasi dinamikleri değiştirmektedir. Göçmen işçi varlığındaki artış ayb-nı zamanda Rusya ile Orta Asya devletleri arasında iki taraflı yeni siyasi düzenlemeleri de mecburi bir hale getirmektedir¹⁰⁵.

3.3.4. Türkmenistan'ın Nüfus Yapısı

Türkmenistan topraklarındaki ilk insan yerleşimlerinin izleri Toğalaktepe, Çobantepe ve Göktepe bölgelerinde bulunmuştur. Bulunan kanıtlara göre bu bölgelerdeki insan yerleşimi M. Ö. 7000. ile 5000. yıllar arasında gerçekleşmiştir. Türkmen kelimesinin tarihi sahneye çıkışı 10'uncu yüzyıla rastlamaktadır. Genel olarak Türkmen adı, yerleşik hayata geçmiş Türkler için kullanılmıştır, ağırlıklı olarak da Müslüman Oğuz boyları için kullanılmıştır. Türkmenler Oğuz boyundandırlar. Bugün Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkmenler ile Irak, İran, Suriye ve Anadolu'daki Türkmen boylarının mensuplarına Türkmen adı verilmektedir¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Oya Benli, 'Kırgızistan Ülke Profili', T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2006, s.1.

¹⁰⁵ Hill, F., 'Beyond The Colored Revolutions', Central Eurasia Studies Society 6 th Annual Conference, Açılış Konuşması, Boston Üniversitesi, 30 Eylül 2005, s. 9.

¹⁰⁶ Avrupa Ekonomik ve Danışma Merkezi, Profile' 99, Ankara, 1999, s.181.

Türkmen kelimesinin yapısı ile ilgili oldukça değişik görüşlerin bulunmasıyla beraber, en kayda değeri Karaman, Ataman, Kölemen kelimelerindeki –men, -man ekleriyle aynı anlamda olduğu kabul edilmektedir. Türkmen kabileleri tarih boyunca göçebe bir hayat sürmüş ve göçebe hayatın doğal sonucu olarak hayvancılıkla uğraşmışlardır. Türkmenlerin en büyük kabileleri arasında Teke, Yomut, Çavdur (Çandır), Gölken gibi kabileler yer almaktadır. 1870 li yıllarda Rusların Türkmenistan'ı işgale başlamasıyla birlikte Türkmen nüfusunun 1.150.000 civarında olduğu söylenmektedir. Bugün 6.219.00 sahip Türkmenistan'ın nüfusunun yüzde 98 ini Türkmen diğer Türk unsurlar oluştururken; Türkmenistan'da nüfusun günümüzde yüzde 45 i şehirlerde , yüzde 55 i kırsal kesimde yaşamakta olup nüfusun yüzölçümüne göre yoğunluğu en az olan cumhuriyetlerden biridir.

Türkmenlerin Rus hakimiyetine girmesiyle nüfustaki en büyük düşüşü yaşamışlardır. Nüfustaki bu büyük düşüş;1917 ihtilalinin sonrasında Rusya'da ortaya çıkan iç savaş ile 1930 larda Rusların uyguladığı mecburi iskan politikası sırasında ve 2. Dünya Savaşı sırasında olmuştur. Türkmenistan nüfusu 1970- 1979 yılları arasında yüzde 33 lük bir artış göstermiş ve doğum oranı da yüzde 2,5 olmuştur. Fakat 1988 yılında Türkmenistan' da yapılan bir araştırmaya göre henüz bir yaşına gelmeden ölen çocuk oranı, dünya ortalamasının iki katıdır¹⁰⁷. Türkmenistan'da konuşulan Türkmen dili genel olarak diğer Oğuz boylarının özelliklerini taşımakla beraber, tarihi süreç içerisinde bazı değişik özellikler de kazanmıştır. Türkmenler, kendilerine has özellikleri korudukları gibi, Çağatay ve Kıpçak boyları arasında kaldıkları için, onlarla birlikte gelişmişlerdir. Ayrıca, Oğuz grubu ağızlarında görülmeyen bazı hususiyetleri de benimsemişlerdir¹⁰⁸.

Türkmenistan'da yaşayan Türkmenler ve diğer ülkelerde (İran, Suriye, Türkiye, Afganistan, Irak) yaşayan soydaşlarının konuştuıkları diller farklılık göstermektedir. Bu sorunun en önemli nedenlerinden biri de Türkmenistan'ın uzun yıllar boyunca Rus egemenliğinde kalmasıdır. Çarlık Rusya'sı ilk olarak 1717 yılında bu coğrafyayı işgale kalkışmış fakat başaramamıştır. Bu tarihten yaklaşık bir asır sonra, iç kargaşa ve benzeri sebeplerle zayıflayan bölgeye Rus ordusu ancak girebilmiştir. 1881 yılında meydana gelen Göktepe Savaşı'nda Türkmenler 26 bin 500 şehit vermişlerdir ve bu olay Türkmen tarihinde

¹⁰⁷ Fuat Uçar,a.g.e.,s. 198-199.

¹⁰⁸ Saadettin Gömeç , Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara, Yeni Forum , 2003, s. 199.

büyük bir yer edinmiştir. Bu sebepten her sene 12 Ocak'ta Göktepe Şehitleri için yas tutulmaktadır¹⁰⁹.

Eski Hazar ötesi Türkistan bölgesini kapsayan Türkmenistan, eski SSCB' nin on beş cumhuriyetinden en yoksul ve en yalnız durumda olanlarından biriydi. Bağımsızlıkla birlikte, tüm SSCB' nin en yüksek işsizlik ve çocuk ölüm oranlarını, en kirlenmiş tarım topraklarını ve en düşük okur yazar oranını tek başına yüklenmek zorunda kalmıştır. Yüzyıllarca ıssız bir ülke olarak kalan Türkmenistan' ın tek sakinleri göçebe Türkmen savaşılarıydı. İlk zamanlarda şiddetle direndikleri İranlılara, Türklere ve ve Ruslara sonunda teslim olan bu kabileler, ülkenin 488.000 kilometre karelik alanının 350.000 kilometre karesini kaplayan Karakum Çölü' nün zor şartlarına dayanabilen tek topluluktur. Nüfusun % 72' si Türkmen, % 13 ' ü Özbek ve 12,6 sı son 50 yıl içinde kent merkezlerine yerleşen Ruslardan oluşmaktadır. Cumhuriyetin güneyinde 313.000 kadar Türkmen' in bulunduğu Afganistan yer almaktadır. Afgan Türkmenleri genellikle, buraya 19. yüzyılda göç eden Ersari aşiretindedir. Bolşeviklere karşı isyana önderlik eden Tekke aşireti ise Afganistan' a mülteci olarak 1920' lerde gelmiştir. Türkmenler açısından Bolşevik devrimine kadar sınırlar bir anlam ifade etmiyordu; bugünkü Türkmenistan kadar İran ve Afganistan' ı da vatanları sayıyorlardı. Daha sonraları Güney Türkmenistan' da kurulan dev Sovyet askeri karargahları, bu uluslararası sınırların Kızıl Ordu için ne kadar stratejik önem kazandığını gösterdi. Türkmenistan' ın batısında Hazar denizi, kuzeyinde ise Özbekistan ve Kazakistan bulunmaktadır.

3.3.5. Tacikistan'ın Nüfus Yapısı

Tacikistan, Orta Asya'da, Çin'in batısında yer alan bir ülkedir. 143 bin 100 km² yüzölçümü olan ülkenin sınır komşuları ise Afganistan, Çin, Kırgızistan ve Özbekistan'dır. Ülkenin denize kıyısı yoktur. Denize kıyısı olmadığından ve bulunduğu yükseklikten dolayı sert bir iklime sahiptir. Ülkedeki 15 - 64 yaş arası grubun toplam nüfus içindeki payı %62'dir. Nüfus artış oranı ise %1.8'dir. Nüfusun etnik dağılımı ise şöyledir: Tacik %79.9, Özbek %15.3, Rus %1.1, Kırgız %1.1, diğer %2.6. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 9 Eylül 1991 tarihinde Tacikistan'ın, bağımsızlığını elde etmesinin ardından, 1992–1997 yılları arasında yaşadığı iç savaş, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, süreç sonunda ülkenin altyapısı ve üstyapısı tahrip olmuştur. Binlerce insanın yerlerinden olması nedeniyle

¹⁰⁹ TİKA(Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), Türkmenistan, Ankara, 1997, s. 20.

pamuk üretimi azalmış ve Rus kökenli Tacik vatandaşlarının ülkeden kaçmaları nedeniyle önemli bir kalifiye işgücü kaybı meydana gelmiştir.

Tacikistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında kişi başı en düşük milli gelire sahip ülke konumundadır. 1990-1996 döneminde Tacikistan'ın milli geliri ülkedeki istikrarsızlık nedeniyle yılda ortalama %16 küçülmüştür. 2000-2006 yılları arasında ise alüminyum sektörü sayesinde ekonomi yıllık ortalama %8 gibi yüksek bir büyüme göstermişse de, ekonominin büyüklüğü halen 1989'daki düzeye ulaşabilmiş değildir.

Tacikistan, halen makro ekonomik istikrar sağlamak ve özel sektörün geliştirilmesi için altyapı oluşturmak için çalışmakta ve bu çalışmalarının sonuçlarını da almaktadır. Son yıllarda Pazar ekonomisine geçiş, özelleştirme, anayasa reformlarıyla ilgili önemli gelişmeler sağlanmakta ve yatırım ortamı iyileştirilmektedir.

3.4. BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde demografinin tanımı üzerinde durulup Rus çarlığı dönemindeki Orta Asya cumhuriyetlerinin nüfus yapıları ele alınmıştır. Sovyet Birliği rejimini yerleştirmesinin ardından Ruslar dışındaki diğer halkların ulus duygularını yok edip Ruslaştırma politikasının bir uzantısı olarak techir ve nüfus mübadelesi yolunu seçmişlerdir. İzlenen politikayla Rus olmayan milletleri aynı potada kaynaştırıp onların milliyet duyguları yok edilmek istenmiştir.

Bu dönemde ekonomik ve kültürel baskı göze çarpmaktadır ve bunun aracı olarak da göç politikaları kendisini göstermektedir. Azınlıkta olan veya Moskova'ya muhalif etnik grupların çalışma kamplarına gönderilmeleri veya başka üretim alanlarına göç ettirilmeleri vasıtasıyla, ekonomik büyümenin sınıfsız bir şekilde gerçekleştirileceğine inanılıyordu. Siyasi açıdan zorunlu göçler, merkez tarafından güvenilir bulunmayan etnik grupların yer değiştirmelerini ve onların yerine Rusça konuşan toplulukların getirilmesini öngörmekteydi.

Orta Asya ülkelerinin ulusal devlet yapılarını güçlendirmeleri, ülke nüfusunda mutlak çoğunluk statüsüne kavuşmalarıyla doğrudan etkilidir. Kazakistan'da bu süreç oldukça zorlu geçmiştir.

4.BÖLÜM: ORTA ASYA ÜLKELERİNİN 1991 SONRASI NÜFUS YAPILARI

4.1. Ülkelerin 1991 Sonrası Nüfus Yapısı ve Bugünkü Durum

Ekim 1917’de kurulan Sovyetler Birliği’nin, Avrupa’nın doğusu ile Asya’nın orta ve kuzey topraklarındaki egemenliği, 1991 yılına doğru sarsılmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, gelişmiş bazı ülkelerin siyasî ve askerî bakımdan önemli kararlar aldıkları bir dönem olan Soğuk Savaş Dönemi’nde Doğu Bloku’ndaki en önemli güç SSCB olmuştur.

SSCB’de 1985 yılında M. Gorbaçov’un iktidara gelmesiyle başlayan ve 6 yıl devam eden rejim, aynı zamanda SSCB’nin dağılma sürecini oluşturur. Bu dönemin sonunda (1991 yılında) SSCB dağılmıştır. Birliği oluşturan 15 devlet bağımsızlığını ilan etmiş, bu devletlerden 12’si bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğu’nu oluşturmuştur. Aynı yıl 293.047.571 (1991) olan nüfusuyla SSCB, Dünya’nın en büyük 3’üncü ülkesi konumunda olmuştur¹¹⁰.

Özellikle 1970’li yıllardan itibaren Sovyetler Birliği’nin Soğuk Savaş politikalarında verimsizlik göstermesiyle başlayan ve 1991 yılındaki dağılışına kadar geçen süre içinde, nüfus bakımından da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin başında etnik grupların genel nüfus içindeki dağılımı ile göçler geniş yer teşkil etmektedir. Türk nüfusu 1991 yılına kadar SSCB içinde büyük bir potansiyel güce sahiptir. Demografik açıdan bakıldığında zaman 4.060.500 km² ‘lik bir alanı kapsayan Türk cumhuriyetlerinde 1992 yılında 60 milyon civarında bir nüfus yaşamaktaydı. Nüfusun büyük oluşu ve Türk cumhuriyetlerindeki nüfus artış hızının diğer ülkelere oranla yüksek oluşu Sovyet yöneticilerini rahatsız etmekteydi. 1913 yılında yaklaşık olarak 14 milyon olan nüfus, 1917-1921 yılları arasında SSCB kurulurken hem devrim esnasında hem de Orta Asya ve Kafkasya’ya hakim olma mücadelesinde birçok insanın ölmesine ve daha sonra 1930-1932

¹¹⁰ http://www.gks.ru/bgd/regl/B09_16/Main.htm, 12.12.2010

yılları arasında yaşanan yurtdışına kaçma olaylarına rağmen Türk cumhuriyetlerinde 1936 yılındaki nüfus 19 milyona yaklaşmıştır¹¹¹.

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan ülkelerin genel nüfusu 300 milyona yaklaşmakta idi. 1989 yılında nüfusu 285.688.650 olan BDT içindeki Rusların sayısı ise 145.071.550 olarak tespit edilmiştir¹¹². Buna göre BDT nüfusunun yaklaşık yarısını Ruslar oluşturmaktadır. Rusya Federasyonu içindeki Rusların oranı ise, ülke geneline göre % 81,5'tir.

BDT içinde Rusya ve Ukrayna'dan sonra en kalabalık nüfusa sahip olan ülke Özbekistan'dır. 1989 yılındaki nüfus sayımlarına göre Özbekistan nüfusu 19.808.077'dir¹¹³. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki zaman dilimi içinde Özbek nüfusunun artış içine girdiği en belirgin dönem, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiği dönemdir. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı'nda nüfusun belirgin bir şekilde düşüş yaşaması, sonraki yıllarda meydana gelen nüfus dinamiklerini de etkilemiştir. Fakat 20'nci yüzyılın sonlarına doğru ise nüfus, yeniden dengesine kavuşmuştur. Nitekim 1989 yılındaki Özbek nüfusunun 20 milyona yaklaşması, bunun en belirgin kanıtıdır. Aşağıdaki tabloda söz konusu nüfus miktarları ve oranları izah edilmiştir.

¹¹¹ Geybulla Geybullayev, Erol Kurubaş, 'Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Y.2002, C.7, S.1, s.19.

¹¹² Nadir Devlet, A.g.e., s. 160.

¹¹³ Nadir Devlet, A.g.e., s. 160.

Tablo 6: SSCB’de Özerk Cumhuriyetlerdeki 1989 Yılına Ait Nüfus Oranları

Ülke adı	Genel Nüfus	Yerli halk	Yerli halkın oranı (%)	Rus nüfusu	Rus nüfusunun oranı (%)
BDT	285.688.650	-	-	145.071.550	50,77
Rusya Fed.	147.001.621	-	-	119.807.165	81,5
Ukrayna	51.449.621	37.370.368	72,63	11.340.250	22,04
Belarus	10.149.248	7.897.781	77,81	1.341.055	13,21
Özbekistan	19.808.077	14.123.626	71,3	1.652.179	8,34
Kazakistan	16.463.115	6.531.921	39,67	6.226.400	37,82
Gürcistan	5.395.841	3.789.385	70,22	338.645	6,27
Azerbaycan	7.019.739	5.800.994	82,63	392.303	5,58
Litvanya	3.673.362	2.924.362	79,6	343.597	9,35
Moldova	4.332.363	2.790.769	64,41	560.423	12,93
Letonya	366.567	1.387.646	52,03	905.515	33,95
Kırgızistan	4.257.755	2.228.482	52,34	916.545	21,52
Tacikistan	5.089.593	3.168.193	62,24	386.630	7,59
Ermenistan	3.304.353	3.081.920	93,26	51.553	1,56
Türkmenistan	3.512.190	2.524.136	71,86	334.477	9,52
Estonya	1.565.662	963.269	61,52	474.815	30,32

Kaynak: DEVLET, Nadir. – 1993: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Ek Cilt, Çağdaş Türkler, Çağ Yayınları, İstanbul, s. 160–161.

Ruslar tarafından işgal edilmeden önce, geniş bozkırlarda hayvancılıkla uğraşan Kazak Türklerinin; otlaklarının ellerinden alınıp, tarıma açılması ve buralara Rus göçmenlerin yerleştirilmesiyle bozulan sosyo-ekonomik düzenleri sunucunda, kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmelerinin 4 sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Kazakistan’a Rus Çiftçilerin Yerleştirilmesi (Kolonileşme) ‘dir. Ruslar Kazakistan’ı işgal ettikten sonra bu topraklara tamamen sahip olabilmek için her yolu denemişlerdir. 1869’daki ayaklanmayı bastıran Rus askerleri 71.000 aileye ait yüz binlerce hayvanı öldürerek Kazakları açlığa mahkum etmişlerdir. 1889’da çıkarılan toprak kanunu ile Rus köylülere istedikleri bölgelerde yerleşme ve toprak sahibi olma hakkı verilmiş, 1891’de bu kanuna yeni bir madde eklenerek, Rus yetkililerin istediği gibi topraklarını işlemeyen Kazakların topraklarına el konulması

yasallaştırılmıştır. Bu ve benzeri kanunlar ve keyfi uygulamalar sonucu yaklaşık 20 yılda 1,5 milyon Rus köylüsü Kazakistan'ın geniş bozkırlarına yerleştirilmiştir. Rusya'da yapılan ilk tam sayım olan 1897 sayımı sonuçlarına göre, bugünkü Kazakistan'ın büyük bir kısmını (1.850.000 km²) oluşturan Stepnoi Kray (Bozkır Arazisi)'inin 2.465.000 olan nüfusunun % 20'sini (493.000) ve Çarlık döneminin son sayımı olan 1911 sayımında 3.835.000 olan Bozkır Arazisi nüfusunun % 40'ını (1.544.000) Ruslar oluşturuyordu. Bu iki sayım arasında Rus nüfusun yıllık artış hızı % 15 olmuştur. Buna karşılık 1897'de 1.973.000 olan Kazak nüfus 1911'de 2.291.000'e yükselmiştir ki bu yıllık % 1'lik bir nüfus artışı demektir. Bu durum Rus nüfusun artışıdaki göçmenlerin payının büyüklüğünü net bir şekilde göstermektedir.

XX.yüzyılın başında Kazaklar arasında milliyetçilik hareketleri gelişmeye başlamış, 1916'da Kazakların Rus ordusuna alınmasına karşı başlatılan ayaklanma bastırılmış ve Rus ordusunun katliamından kurtulan 300.000 kadar Kazak Çin'e sığınmak zorunda kalmıştır. 1917 Bolşevik ihtilalinde Kazaklar Ruslardan tam özerklik istemişler ve aynı yıl Alaş Orda olarak bilinen milliyetçi Kazak hükümeti kurulmuştur. Bu kez 1919-20 yıllarında Kızıl Ordu Kazakistan'ı işgal etmiş, fakat o yıllarda yaşanan ağır kış şartları nedeniyle büyük bir hayvan zayıyatı veren Kazaklar, Ruslarla mücadele etmek bir yana canlarının derdine düşmüşlerdir. Bu ekonomik kriz ve olaylar sırasında değişik kaynaklarda 700 bin ila 1 milyon arasında Kazak nüfusun öldüğü kaydedilmektedir. Böylece, bir taraftan Rus kolonilerinin artması, diğer yandan Kazakların göçebe hayattan yerleşik hayata geçmek için zorlanması ve yaşanan açlık ile zor şartlar nedeniyle bir çok Kazak nüfusun ölmesi, Kazakistan'ın nüfus yapısını oldukça değiştirmiştir.

Kazak Türklerinin kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmelerinin bir diğer nedeni ise ; 1926-1941 yılları arasında kolhozlaşmanın sebep olduğu göç ve ölüm ile Rusların buraya gayri hukukî olarak Rus göçmeni iskân etmeleridir. Bilhassa ikinci beş yıllık plan devresinde (1928-1932) uygulanan katı kolhozlaşma (collectivization) politikası sayesinde Kazak halkın % 70'i kolhozlara yerleştirilmiş, halkın elindeki mallar alınıp, topraklar devletleştirilmiştir. Göçebeler zorla yerleşik hayata geçirilmiş ve şehirlerde yaşamaya zorlanmışlardır. Karşı koyanlar milliyetçilikle ve rejim düşmanı olmakla suçlanarak idam edilmiştir. Gerçekten ikinci beş yıllık planın hedefi; tarımın kollektifleştirilmesi, göçebeliliğin ortadan kaldırılması ve süratle bir şehir proletaryası yaratılması idi. Bu amaca ulaşılmış ve

Sovyetler Birliğinde 1,5 milyon kişi tarımdan uzaklaştırılarak sanayi işçisi yapılmıştır. Ancak bu sanıldığı gibi sıradan bir plan uygulaması değil, tam bir katliam şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yerleşik bölgelerde zengin olanların topraklarını alıp, topraksızlara dağıtmak kolay olabiliyordu; ancak bozkırda otlakların ve sürülerin dağıtılması o kadar kolay olmamıştır. Nitekim Ruslar toprakları dağıtma yoluna değil, göçebeleri, hayvanları ile birlikte ortadan kaldırma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde 2 milyon Kazak nüfusun öldürülmüş olduğu sanılmaktadır. Bunu resmi istatistikler de doğrulamaktadır. 1926'da 3.628.000'i Kazakistan'da olmak üzere tüm Sovyetler Birliğinde 3.968.000 Kazak nüfus görülürken bu değer 1939 sayımında 3.099.000'e indiğini görüyoruz. Yani iki sayım dönemi arasında 869 bin kişi azalmıştır. 13 yılda Türklerde ortalama yıllık nüfus artış hızı olarak kabul edilen % 0,22'lik artış oranı ile nüfusun 4,7 milyona ulaşması gerekirdi. Yani artması gereken 1,08 milyon nüfus ile azalan nüfusu topladığımızda 2 milyon Kazak nüfusun katledildiği sonucuna ulaşmış olmaktadır¹¹⁴.

Bu dönemde yalnız insanlar değil hayvanları da katledilmiştir. 1928'den 1934'e kadar geçen 6 yıl içinde sığırların % 73'ü, koyunların % 87'si ve atların % 83'ü telef olmuştur. Her şey olup bittiğinde bozkırda kalan tek şey, ataları yarım asır önce Kazakistan'a sokulmuş Rusların oluşturdukları tek tük köyler olmuştur. Kazakistan'ın sürgün yeri olarak kullanılması da Kazak Türklerinin kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşme nedenlerindedir. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetlerin önemli maden ocakları ve sanayi tesisleri Alman işgalinde kalınca maden ihtiyacını karşılamak için Kazakistan madenleri kullanılmıştır. Bu madenlerde çalıştırılmak üzere Rusya'nın değişik bölgelerinden, özellikle işgale uğrayan Avrupa topraklarından Kazakistan'a işçiler gönderilmiştir. Ayrıca Alman işgaline uğrayan bölgelerdeki halk da Kazakistan'da barındırılmıştır. Savaş sonrası bu işçi ve mültecilerin önemli bir kısmı yurtlarına dönmüş olmalarına rağmen bir kısmı Kazakistan'dan ayrılmamıştır. Ayrıca Kazakistan'dan II. Dünya Savaşına katılan 1,2 milyon kişiden 410 bini cephelerde kalmıştır. Böylece nüfusta Kazaklar aleyhine başlayan dengesizlik, savaş sonrası gerçekleşen sürgünlerle daha da artmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetlerin önemli maden ocakları ve sanayi tesisleri Alman işgalinde kalınca maden ihtiyacını karşılamak için Kazakistan madenleri kullanılmıştır. Bu madenlerde çalıştırılmak üzere Rusya'nın değişik bölgelerinden, bilhassa işgale uğrayan Avrupa topraklarından Kazakistan'a işçiler gönderilmiştir. Ayrıca Alman işgaline uğrayan bölgelerdeki halk da Kazakistan'da

¹¹⁴ TİKA(Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), **Kazakistan**, Ankara, 1997, s. 53.

barındırılmıştır. Savaş sonrası bu işçi ve mültecilerin önemli bir kısmı yurtlarına dönmüş olmalarına rağmen bir kısmı Kazakistan'dan ayrılmamıştır. Ayrıca Kazakistan'dan II. Dünya Savaşına katılan 1,2 milyon kişiden 410 bini cephelerde kalmıştır. Böylece nüfusta Kazaklar aleyhine başlayan dengesizlik, savaş sonrası gerçekleşen sürgünlerle daha da artmıştır.

Kazak Türklerinin azınlık duruma düşmelerinin son nedeni ise bakir topraklar projesi olmuştur. Ruslar Kazakistan'ı işgal etmeden önce, akarsu boylarında ziraatla geçinen çok az bir bölümü dışında hayvancılıkla geçinen Kazak Türkleri, kış mevsimini Aral-Hazar çukurluğu ve Kazakistan vadilerindeki pınar başlarında geçirmekte, bozkırların yeşerip, sıcakların dayanılmaz hal aldığı mayıstan itibaren 1500 km. ötedeki Kazakistan eşliğinin yüksek kesimlerine göç etmekte idiler. Ruslar Kazakistan topraklarını işgal ettikten sonra, bu geniş bozkırlara gözlerini dikmişler, buraları tarım alanları haline getirmeye gayret sarf etmişlerdir. Ancak bütün çabalarına rağmen Kazakların otlak olarak kullandıkları bu bozkırlarda tarım topraklarının miktarını 1917'ye kadar 4,5 milyon hektara, 1953'e kadar da 9,2 milyon hektara çıkarabilmişlerdi ve bu toprakları da genellikle Rus göçmenler işlemekteydi. İşte bir hayvancılık ülkesi olan Kazakistan'da Kruşçev'in 1954-1959 yılları arasında uyguladığı "Bakir Topraklar" (= Tselinniy Kray) projesi ile ülkenin kuzeyinde 25,5 milyon hektar toprağın tarıma açılması ile hayvancılık ülkesi olan Kazakistan bir tarım ülkesi durumuna gelmiştir. Bakir Topraklar Projesini gerçekleştirebilmek için bu bölgeye 600 bin Rus çiftçisi ile 6 bin asker daha yerleştirilmiştir. Böylece 1960'lara gelindiğinde Kazaklar kendi yurtlarında nüfusun % 30'unu oluşturmakta ve % 50'yi geçen Slav nüfus karşısında azınlık durumuna düşmüşlerdi. Bu arada Bakir toprakların merkezi durumuna getirilen tarihi Kazak şehri Akmolla'nın adı Tselinograd olarak değiştirilmiştir. Bugün bu şehrin adı Astana olarak değiştirilerek Kazakistan'ın başşehri yapılmıştır.

1960'dan sonra Kazakların durumu nispeten düzelmeye başlamıştır. 1956'da Kazakistan'ın başına getirilen Dinmuhammed Kunayev zamanında (1956 ve 1986 yılları arasında) Kazak Türkleri yavaş yavaş toparlanmaya başlamışlardır. Nitekim 1959'da yüzde 30 olan Kazak nüfus oranı 1970'de yüzde 32'ye 1979'da yüzde 36'ya ve nihayet Sovyet döneminin son sayımı olan 1989'da yüzde 40'a ulaşabilmiştir. 1990'da Sovyetlerin dağılıp Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşması ile Kazakistan'da nüfusun etnik yapısı hızlı bir şekilde değişmeye başlamış ve 70 yıl aradan sonra Kazaklar yeniden kendi ülkelerinde mutlak çoğunluğu oluşturmaya başlamışlardır. Bu son değişim, tıpkı Rusların çoğunluğu elde etmelerinde olduğu gibi yine göçlerle olmuştur. Fakat bu sefer göçler tersine dönmüş,

Kazakistan'dan Rusya'ya doğru yön değiştirmiştir. Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonraki 7 yıl içinde Kazakistan'dan göç eden Rus miktarı 1.650.000'i bulmuştur. Bu arada 40 bin kadar Rusya'dan, 60 bin kadar da Moğolistan'dan ve ayrıca diğer eski Sovyet cumhuriyetleri ile Doğu Türkistan'dan Kazakistan'a göç eden Kazakların sayısı 100 bini geçmiştir. Bunlar genellikle Rus nüfusun çoğunlukta olduğu ülkenin kuzey kesimlerine yerleştirilmişlerdir. Böylece Kazakistan'dan önemli miktarda Rus ve diğer Slav toplulukları ile Alman nüfus ayrılırken, küçümsenmeyecek miktarda da Kazak nüfusun ülkeye gelmesi ile ülkedeki Kazak nüfus oranı 1999 sayımında yüzde 53,4'e yükselmiştir¹¹⁵.

Kazakistan; 1920'de Orta Asya'da Ruslar iki Sovyet Cumhuriyeti kurdular. Bugünkü Kazakistan'da kurulan Cumhuriyete Ruslar "Kırgızistan Özerk SSC" adını verdiler. 1925'de ise yanlış adlandırıldığı gerekçesiyle Rus yönetimi; Kırgızistan Özerk SSC adını, "Kazakistan Özerk SSC" olarak değiştirdi. İlk dönemler Orenburg şehri de Kazakistan'a dahildi ancak daha sonra Rusya'ya bağlandı. 1936'da Özerk ibaresi kaldırılarak "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" kuruldu. 1924'den 1934'e kadar tarım politikaları nedeniyle sorunlar yaşandı. Pekçok Kazak boyu, Uygur bölgesine göç etti. II. Dünya Savaşı'nda zor dönemler geçiren ve nüfusunda büyük azalma olan Kazakistan SSC, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dönemi boyunca Sovyet tarım politikalarının uygulandığı bir merkez oldu. 1990 yılında meydana gelen ekonomik krizler ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra 1991 yılında bağımsız olarak dünya arenasında yerini almıştır. Ülkenin Temmuz 2009 tahmini nüfusu yaklaşık olarak 15.399.437'dir. Yüzölçümü açısından dünyanın 9., eski Sovyetler Birliği'nin 2. en büyük ülkesi olan Kazakistan'da nüfus yoğunluğu 2006 yılı başı itibarı ile kilometrekareye 5,6 kişidir. Nüfusun çoğunluğu, ülkenin kuzey ve güney doğusunda yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğunun bu derece düşük olmasının başlıca nedeni ülkeden dışarıya olan göçlerdir. Ve buna bağlı olarak doğal nüfus artış hızı, dışarıya olan göçe yetişememektedir. 1989-1999 yılları arasında 1,5 milyon kişi Kazakistan dışına göç etmiştir. Bunların çoğu, Rusya'ya göç eden etnik Ruslardır; etnik Alman nüfusunun da yarısı Almanya'ya gitmiştir. 2000 yılından bu yana gerçekleşen güçlü ekonomik büyüme ülkeden göç eğilimin tersine çevirmiş ve 2004 yılında net göç ilk kez pozitif dönmüştür. Nispeten yüksek doğum oranları ve azınlıkların göçü neticesinde 1920'lerden bu yana ilk defa Kazak nüfus çoğunluğu elde etmiştir. Ülke, Orta Asya'daki fakir

¹¹⁵ <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi1/099-114.pdf>,10.12.2010

komşuları ve Çin'den göç almaktadır. 2005 yılında net göç, Özbekistan'dan büyük ölçekli göç akımına bağlı olarak %22,7 oranında artmıştır. 2001 yılı itibarı ile etnik Kazakların toplam nüfustaki payı %53,4'tür. Kazak nüfusunun yaş ortalaması 20'nin biraz üzerindeyken, bu rakam Ruslar için 45'tir.

Sovyet dönemi boyunca bilim ve teknoloji çalışmalarında daha fazla rol alan Rus azınlık ve azınlıktaki diğer etnik grupların bağımsızlık sonrasında ülke dışına göç etmesi nedeni ile Kazakistan'ın vasıflı işgücünde ciddi bir kayıp söz konusu olmuştur. Okuryazarlık oranı, 1999 nüfus sayımına göre %97,5 olup, yüksek düzeydedir. Yüksek öğrenim gören öğrenci sayısı 2000/01 döneminde 440 700 iken, 2004/05'te 747 100'e çıkmıştır. Kaynak yetersizliği nedeni ile eğitimde kalitede düşüş gözlenmektedir. Eğitim harcamaları 1999 yılında GSYİH içinde %3,9 paya sahipken, 2005 yılında %3,5 paya sahip olmuştur. Ülkede özel sektör eğitim kuruluşları da faaliyet göstermekte olup, bu kuruluşlar eğitim sisteminin sorunları nedeni ile ortaya çıkan boşlukların doldurulmasını sağlamaktadır. Özel eğitim kurumlarının giderek artış göstermesine rağmen, özel okulların eğitimdeki payı 2003 yılı itibarı ile yalnızca yüzde 5 olmuştur. Özel okullar öğrencilerin yaklaşık yüzde 10'unu eğitmektedir. Sektörde 1996 yılında 137 özel okul var iken, bu sayı 2004'te 521'e yükselmiştir. Ülkedeki fakirlik son yıllarda GSYİH'daki hızlı artış eğilimi ile birlikte önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Kazakistan İstatistik Ajansı'na göre ülkede fakirlik sınırı (ayda 35 \$) altında yaşayan nüfusun oranı 2001'de yüzde 28'den 2005'te yüzde 10'a düşmüştür¹¹⁶.

Ülkenin ekonomik sorunlarının başında işsizlik gelmektedir. Sovyet dönemi işletmelerinin kapatılması ile işsizlik ciddi bir sorun haline gelmiştir. Gerçek işsizlik verilerinin resmi istatistiklerden daha yüksek olduğu tahmin edilmekle birlikte, Kazak işsizlik istatistikleri diğer Orta Asya ülkelerine göre daha gerçekçi verilere dayanmaktadır. Resmi olarak kaydedilen işsizlik, 2003 yılı temmuz ayı sonu itibarı ile 664 000 iken (toplam işgücünün yaklaşık %8,5'i), 2004 yılının aynı döneminde 625 900 kişiye (toplam işgücünün %7,9'u) düşmüştür. Petrol sektörü ile ivme kazanan ekonomik büyümenin etkileri başta hizmet sektörü olmak üzere diğer sektörlerle de yansımıştır. Hizmet sektörü ülkede en fazla istihdam sağlayan sektör konumundadır.

¹¹⁶ Geybulla Geybullayev, Erol Kurubaş, 'Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Y.2002, C.7, S.1, s.19.

1990 yılının Haziran ayında Özbekler ve Kırgızlar arasındaki etnik gerginlikler Özbekler'in olduğu Oş İli'ni kaplamıştı. Şiddetli karşılaşmalar birbirini izledi ve bir emniyet ve sokağa çıkma yasağı durumu hasıl oldu. 1990 yılının Ağustos ayına kadar düzen eski haline getirilemedi. 1990'ların başları Kırgızistan'a yeni değişimler getirdi. Kırgızistan Demokratik Hareketi Parlamento'nun desteğiyle önemli bir politik güç haline geldi. Kırgız Bilim akademisi'nin liberal başkanı Askar Akayev 1990 yılının Ekim ayında başkan seçildi. Takip eden Ocak ayında Akayev, yeni hükümet yapılarını öne sürdü ve çoğunlukla daha genç ve reforma yönelik politikacılardan oluşan yeni bir hükümet tayin etmiştir.

1990 yılının Aralık ayında Yüksek Sovyet, cumhuriyetin adını Kırgızistan Cumhuriyeti olarak değiştirmek üzere oy verdi. 1991 yılının Şubat ayında başkent Frunze'nin adı devrim öncesi adı olan Bişkek olarak değiştirildi. Bağımsızlığa giden bu estetik hareketlere rağmen, ekonomik gerçeklikler Eski Sovyetler Birliği'nden ayrılmaya karşı durur gibi gözükmekteydi. 1991 yılının Mart ayındaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yaptığı bir referandumda seçmenlerin %88,7'si Eski Sovyetler Birliği'nin yenilenmiş federasyon olarak tutulması teklifini uygun buldular. 19 Ağustos 1991'de Olağanüstü Hal Komitesi, Kırgızistan'da Akayev'i indirme girişiminin görüldüğü Moskova'da güç elde etti. Ertesi hafta darbenin sönmesinden sonra Akayev ve İkinci Başkan German Kuznetsov Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden istifalarını açıkladılar ve tüm daire ve sekreteryaya istifa etti. Bunu 31 Ağustos 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden bağımsızlığı sağlayan Yüksek Sovyet oylaması takip etti. 1991 yılının Ekim ayında Akayev rakipsiz ilerledi ve oyların %95'ini alarak doğrudan yeni bağımsız cumhuriyetin başkanı seçildi. O ay diğer yedi cumhuriyetin delegeleriyle birlikte Yeni Ekonomik Toplum Paktı'nı imzaladı. Sonunda 21 Aralık 1991'de diğer dört Orta Asya cumhuriyeti ile birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu'na resmen katıldı. 1992'de Kırgızistan, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na katıldı.

2005 yılının Mart ayındaki parlamenter seçimlerden sonraki Lale Devri, Başkan Akayev'i 4 Nisan 2005'te istifaya zorladı. Muhalefet liderleri koalisyon kurdular ve yeni hükümet Başkan Kurmanbek Bakiyev ve Başbakan Feliks Kulov altında şekillendi. Politik istikrarı sağlamak mümkündür, iddialara göre organize suça bağlı olan çeşitli gruplar iddaa edilir. 2005 yılının Mart ayında seçilen parlamentonun 75 üyesinden üçü suikast sonucu öldürüldü 10 Mayıs 2006'da ölenlerin birisinin kardeşi de suikaste kurban gitti. Kırgızistan'da

bugün hakim olan sorunlar; devlet-şahıs işletmelerinin özelleştirilmesi, demokrasi ve politik özgürlüklerin geliştirilmesi, iç-etnik ilişkiler.

Kırgızistan'ın Temmuz 2009 tahmini nüfusu 5.431.747'dir ve ülkede nüfusun yaşlara göre dağılımı ise şu şekildedir; 0-14 yaş : %29.7 (erkek 822.128/ kadın 789.425) ; 15-64 yaş : %64.5(erkek 1.717.479/ kadın 1.787.551) ve son olarak da 65 yaş ve üzeri : %5.8(erkek 123.045/ kadın 192.101) 2009 senesi verilerine göre %1.396'lık nüfus artış oranı ile dünya sıralamasında 96. sırada yer alan Kırgızistan'da nüfusun kentsel yaşam oranı %36 ve kentsel yaşam artış oranı ise %1.6'dır. Kırgızistan'da ortalama yaşam süresi 2009 senesi verilerine göre 69.43'tür. Bu oran erkekler için 65.43 olarak gerçekleşirken; kadınlar için 73.64 olarak gerçekleşmiştir¹¹⁷.

Ülke vatandaşlarına Kırgız denilmektedir. Kırgızistan'da yaşayan nüfusun etnik gruplara göre dağılımı ise; Kırgız %64.9, Özbek %13.8, Rus %12.5, Dungan %1.1, Ukraynalı %1, Uygur %1, diğer %5.7(1999 verilerine göre) şeklindedir. 1999 senesi verilerine göre Kırgız nüfusunun %75'ini müslümanlar oluştururken %20'lik kesimini de Rus Ortodokslar oluşturmaktadır. Kırgızistan'da eğitim harcamaları Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın %4.92unu teşkil etmektedir(2005 senesi verileri). Özbekistan, 20 Haziran 1990'da egemenliğini, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 29 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen referandumla bağımsızlık ilanı onaylanmıştır. Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra gelişmiş ülkelerle özellikle ekonomik anlamda ilişkiler kurmuştur. Özbekistan zengin yeraltı kaynaklarını dış ülkelere satma imkânı bulmuştur. Özbekistan çok eskiye dayanan köklü devlet geleneği sayesinde bağımsızlığını kazandıktan kısa süre sonra Orta Asya'nın güçlü devleti haline gelmiştir ve günümüzde de Orta Asya liderliği konusunda Kazakistan ile rekabet halindedir. Bağımsızlığından günümüze değin devlet başkanlığını İslam Kerimov yönetmektedir. Özbekistan'ın Temmuz 2009 tahmini nüfusu 27.606.007'dir ve nüfusun yaşlara göre dağılımı ise şu şekildedir:

0-14yaş :%28.1(erkek3.970.386/kadın3.787.371)

15-64yaş :%67(erkek9.191.439/kadın9.309.791)

65 yaş ve üzeri : %4.9(erkek 576.191/ kadın 770.829)

¹¹⁷ <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi1/099-114.pdf>,15.12.2010

Özbekistan nüfusunun %37'si kentsel yaşamı tercih etmektedir(2008 verileri) ve ülkede kentsel nüfus artış oranı 2005-2010 seneleri ortalamasında %1.6'dır. Özbekistan'da nüfusun ortalama yaşam süresi 2009 senesi verilerine göre 71.96'dır. bu oran erkekler için 68.95 olarak gerçekleşirken kadınlar için 75.15 olarak gerçekleşmiştir. Ülke vatandaşlarına Özbekistanlı veya Özbek denilmektedir. Özbekistan nüfusunun etnik dağılımı ise şu şekildedir: Özbek %80, Rus %5.5, Tacikistanlı %5, Kazak %3, Karakalpak %2.5, Tatar %1.5 ve Diğer %2.4(1996 senesi verileri). Özbekistan'da halkın %88'i Müslüman (birçoğu sünni)'dir. Özbekistan'da ayrıca Ortodoks nüfus da mevcuttur. Özbekistan'da resmi dil Özbekçe(%74.3)'dir ve ayrıca Rusça %14.2, Tacikistan Dili %4.4 de konuşulmaktadır. Özbekistan'da eğitim harcamaları Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın %9.4'ünü teşkil etmektedir ve ülke bu oranla dünya sıralamasında 7.sırada yer almaktadır(1991 senesi verileri)¹¹⁸.

Tacikistan 1920'de Sovyet askerleri tarafından işgal edildi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 9 Eylül 1991'de bağımsız bir devlet oldu. Bağımsızlıktan sonra Kasım 1991'de gerçekleştirilen hileli seçimlerde eski komünist ve eski başkan Rahman Nabiye cumhurbaşkanlığına seçildi. Resmi açıklamalara göre Nabiye oyların % 58'ini İslâmi Diriliş Partisi ise % 33'ünü almıştı. Muhalif partiler hile karıştırıldığı gerekçesiyle seçimlerin yenilenmesini istediler. Ancak Yüksek Seçim Kurulu bu isteği reddetti ve seçimleri geçerli saydı. Bunun üzerine muhalif gruplar Mart 1992'den itibaren yönetimin istifası isteğiyle gösteriler düzenlemeye başladılar. Zamanla gösteriler ülkenin her tarafına yayıldı ve 2 Eylül 1992'de Nabiyev istifa etmek zorunda kaldı. Ardından İslami Diriliş Partisi genel başkan yardımcısı Devlet Osman'ın başbakan yardımcısı olduğu ve bütün siyasi partilerin temsil edildiği bir milli ittifak hükümeti kuruldu. Nabiyev'in yerine de eski meclis başkanı Ekber Şah İskenderov geçirildi. Ancak komünistler bu hükümete karşı çıktılar ve Sosyalist Halk Cephesi adında bir milis cephesi oluşturarak güneydeki Kul'ab bölgesine ve kuzey kesimlere yığınak yapmaya başladılar. Çok geçmeden de silahlı saldırılar başlattılar. Öte yandan Tacikistan'da İslâmcıların da katıldığı bir milli ittifak hükümeti kurulması Rusya'yı ve Tacikistan'a komşu Türk cumhuriyetlerini endişeye sokmuştu. Bu cumhuriyetlerin yöneticileri İslâmi uyanışın kendi ülkelerini de etkilemesinden korkuyorlardı. Rusya, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan 7 Eylül 1993'te Tacikistan'a asker gönderme kararı aldı. Bu karar doğrultusunda 24 Ekim 1992'de 201. Rus zırhlı tümeni Tacikistan'ın başkenti Duşenbe'ye girdi. Daha önce istifa ettiğini bildiren Rahman Nabiye de Rus askerlerinin ve Sosyalist Halk Cephesi

¹¹⁸ TİKA(Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), Özbekistan, Ankara, 1997, s. 53.

milislerinin desteğiyle Duşenbe'ye döndü. Nabiyev 7 Kasım 1992'de Rusya cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'le Tacikistan'a gönderilen askeri birliklerin bu ülkede konuşlandırılması üzere bir anlaşma imzaladı. Nabiyev kısa bir süre iğreti bir şekilde devletin başında tutuldu ve arkasından İmamali Rahmanov cumhurbaşkanlığına getirildi.

Nabiyev ise 11 Nisan 1993'te hayatını kaybetti. Tacikistan halkı komünistlerin yeniden yönetimi ele geçirmelerine ve Rus işgaline karşı çıktı. Bunun üzerine işgal kuvvetleri ülke genelinde bir temizlik hareketi başlattı. Çıkan çatışmalarda 100 binden fazla Tacikistanlı hayatını kaybederken 500 bin kişi de ülkesini terk ederek Afganistan'a sığınmak zorunda kaldı. Muhalefet liderleri de ülkelerini terk etmek zorunda kaldılar. İşgal kuvvetlerinin desteğiyle işbaşına geçen hükümet ülkelerini terk eden muhalefet liderlerini anayasal düzene karşı silahlı ayaklanma başlatmakla suçlayarak haklarında gıyabi davalar açtı. Muhalefet partilerini de aynı ithamla kapattı. Afganistan'a sığınan muhalif milisler zaman zaman Tacikistan içlerine girerek askeri mevzilere saldırılar düzenlemeye devam ettiler. Bu saldırılarda çok sayıda Rus askeri hayatını kaybetti. Buna karşılık Rus uçakları da Afganistan sınırını geçerek Tacik mültecilerin yaşadığı bazı bölgeleri bombaladılar. Rusya, Tacikistan'daki yönetimi İslâmi Diriliş Partisi, Demokrasi Partisi ve Rastohez Cephesi'nin oluşturduğu ortak cepheye karşı korumak için bu ülkeye çok sayıda asker yerleştirdi. Tacikistan'ın Temmuz 2009 tahmini nüfusu 7.349.145'tir ve ülke nüfusunun yaşlara göre dağılımı ise şu şekildedir;

0-14 yaş : %34.3 (erkek 1.282.681/ kadın 1.238.607)

15-64 yaş : %62.1 (erkek 2.260.552/ kadın 2.303.034)

ve son olarak da; 65 yaş ve üzeri : %3.6 (erkek 112.334/ kadın 151.937)

Tacikistan, %1.878 (2009 senesi verileri) lik nüfus artış oranı ile dünya sıralamasında 68.sırada yer almaktadır. Kentsel yaşam oranının %26(2008 senesi verileri) olarak gerçekleştiği Tacikistan'da yıllık kentsel nüfus artış oranı 2005-2010 seneleri ortalamasında %1.6 olarak gerçekleşmiştir. Ortalama yaşam süresinin 65.33 olarak gerçekleştiği Tacikistan'da bu oran erkekler için 62.29 olarak gerçekleşirken; kadınlar için 68.52 olarak gerçekleşmiştir. Ülke vatandaşlarına Tacik ya da Tacikistanlı denilmektedir. Tacikistan'ın yerlisi olan Tacikler ülke nüfusu içinde % 79.9'luk bir oranı oluşturmaktadırlar. Ülkedeki ikinci büyük etnik grup % 15.3 orana sahip olan Özbeklerdir. Diğer etnik unsurlar ve genel nüfusu içindeki oranları ise şöyledir: Rus (% 1.1), Kırgız (% 1.1). Bunların dışında kalan etnik unsurların hiçbirinin oranı % 1'i bulmamaktadır. Onların da başında gelenler Ukraynalılar, Almanlar ve Türkmenlerdir. Tacikistan nüfusunun %85'ini Sünni Müslümanlar

ve %5'ini de Şii Müslümanlar oluşturmaktadır. (2003 senesi verileri). Tacikistan'ın resmi dili Tacikçe olup, toplumun büyük bir kesiminde ve devlet kademelerinde Rusça da konuşulmaktadır¹¹⁹.

1924'e kadar Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismiyle anılan Türkistan, 1924'te yapılan idari değişiklikle Sovyetler Birliğini meydana getiren 15 Cumhuriyetten biri haline getirildi. Sovyetler Birliğinde başlayan reformlar, Türkmenistan'da da köklü değişikliklere sebep oldu. Ülke yeni bir siyasi ve ekonomik döneme girdi. Türkmenistan, 22 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Aynı sene Bağımsız Devletler Topluluğuna katıldı. Bağımsız devletler topluluğu içerisinde alan büyüklüğü açısından dördüncü sırada yer alsa da nüfus 4.884 milyondur. Nüfusun %85'si Türkmen olup diğer etnik gruplar Özbekler (%5), Ruslar (%4), Kazaklar (%2), Tatarlar (%0.8), Azeriler (%0.8), Ermeniler (%0.8), Beluşiler (%0.8) ve Ukraynalılar (%0.5) dir. Nüfusun %49'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Türkmen nüfusun oranı 1989'da %72 iken 1997 nüfus sayımında %80'lere çıkmıştır ve 2003 yılı ortasında belirtilen rakam, bu oranın %95'e ulaştığıdır. Bu artışın sebebiyse Türkmen olmayan nüfusun özellikle eğitim ve istihdam konularında yaşadıkları ayrımcılıklarla göçe zorlanmasıdır. Türkmenistan'da 12 Nisan 1993 tarihinden itibaren Kiril harflerinin bırakılması, belli bir süre sonra da Latin harflerine (alfabesine) geçilmesi kararlaştırılmıştır.

Türkmen Türkçesi ülkenin resmi dilidir. Bunu yanısıra Rusça yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Türkmenistan'ın kuzeyinde de Özbek azınlıklar tarafından Özbekçe kullanılmaktadır.

4. 2. Kırgızistan'da Yaşanan Etnik Sorunlar

2010 yılının başlarında gerçekleşen bir halk ayaklanması ile Batı yanlısı Bakiyev Yönetimi'nin devrilmesine sahne olan Kırgızistan, Haziran 2010' da da etnik temelde yayılan bir iç savaşın içerisine sürüklenmiştir. Özellikle, ülkenin güneyinde Fergana Vadisi'nde yer alan Celalabad ve Oş gibi şehirlerde yaşanmakta olan iç savaş ortamı, on binlerce Kırgızistan vatandaşının komşu ülkelere sığınmak istemesine neden olmuştur. Bölgede Kırgızistan vatandaşı olan Özbekler ile Kırgızlar arasında yaşanmakta olan iç savaş, çevre ülkeleri de işin içine çekerse Orta Asya'nın içerisine sürükleneceği kargaşa ortamını tahmin etmek hiç de zor

¹¹⁹ <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi1/099-114.pdf>, 19.12.2010.

olmayacaktır. Zira bu bölgede Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan etmiş olan tüm Türki Cumhuriyetler içerisinde önemli oranda etnik azınlıklar bulunmaktadır. Bu zamana kadar çok da ciddi bir sorun teşkil etmemiş olan bu etnik köken farklılığı içinde bulunduğum döneme ve daha da ileri döneme damgasını vuracağına benzemektedir¹²⁰.

Kırgızistan'da Mart ayında yaşanan ayaklanmalar sonrasında yine aynı usulle 2005 yılında iktidara gelmiş Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev'in devrilmesi sonrasında yeni yönetim tam olarak hakimiyetini kuramamış ve ülke çalkantılı bir döneme sürüklenmiştir. Bakiyev rejiminin devrilmesi sonrasında Kırgızistan'da etnik çatışma sorunu baş göstermiş ve önce Ahıska Türklerine saldıran yerel Kırgız Türkleri şimdi de Oş kentinde önemli bir miktarda yaşayan Özbek Türklerine saldırdığı görülmektedir¹²¹.

Türkiye için birincil dereceli önemde olması gereken Kırgızistan'da Ankara'nın esamesi okumazken geçici Kırgız Yönetimi Başkanı Roza Otunbayeva olayları yatıştırması için Rusya'dan asker istemek durumunda kalmıştır. Kırgızistan'daki durumun istikrara kavuşturulması için Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü bünyesindeki askeri kuvvetlerin kullanılması saldırı dışarıdan gelmediği için düşünülmemektedir. Bir Türk cumhuriyetinde iki Türk gurubu arasında bütün bölgeye yayılma tehlikesi olan adeta bir iç savaş yaşanmaktadır.

Kırgızistan ikisi bölgeden olmak üzere üç büyük gücün arasına sıkışmış 198,500 km²'lik bir coğrafyaya sahip ülkedir. Kırgızistan zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahip değildir. Ülkenin en önemli zenginliği onun stratejik konumudur. Kırgızistan bu özelliğini ön plana çıkararak Çin, Rusya ve ABD arasında manevra yapmaya çalışmaktadır. Ancak eldeki mevcut imkanları, ülkenin etnik yapısı sebebiyle fazlaca yumuşak karnı olması ve oturmayan siyasi ve bürokratik gelenekleri sebebiyle Kırgızistan bu stratejik özelliğini kullanamamaktadır. Hatta diyebiliriz ki, ülke stratejik özelliği sebebiyle sorunlar yaşanmaktadır.

Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan ile sınırdış olan Rusya ile de bir sınır ülkesi gibi yakın olan Kırgızistan'da 5,224 milyon kişi yaşamaktadır. Ülkede 80'den fazla etnik grup bir arada yaşamaktadır. Nüfusunun yüzde 69,2'si Kırgızca, yüzde 14,5'i Özbekçe, yüzde 8,7'si Rusça, yüzde 1'i Dunganca, yüzde 8.2'si de diğer dilleri konuşmaktadır. Rusça

¹²⁰ <http://www.stratejikboyut.com/haber/kirgizistanda-etnik-temizlik-mi-yapiliyor--38025.html>, 25.11.2010

¹²¹ <http://www.caspianweekly.org/turkce-makale/orta-asya/2163-krizistanda-etnik-catmalar-tehlikeli-boyutlari-ularken-gazze-dehlizindeki-tuerkiye-hala-devrede-deil.html>, 12.12.2010

ilkede ikinci resmi dil statüsündedir. Burada verilen konuşulan diller yüzdesi aynı zamanda ülkenin etnik yapısının da bir resmini ortaya koymaktadır. Rakamlardan da görüldüğü üzere Kırgızistan'da Kırgızlardan sonra ikinci büyük etnik kesimi Özbekler oluşturmaktadır. Özbeklerin Özbekistan ile sınır vilayetleri olan ülkenin güneyindeki Oş kentinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölgede aynı zamanda ticareti de elinde bulunduran Özbekler ile yerel Kırgızlar arasında husumetin uzun süreden beri olduğu da bilinen bir gerçektir. Ayrıca 27 Haziran'da oylanması planlanan yeni referandum taslağında Özbekçeye yer verilmemesi ve/fakat Rusçanın resmi dil statüsünün muhafaza edilmesi Özbekler arasında rahatsızlık yaratmıştır.

Ülkede artık temel bir sorun ve son olarak da etnik çatışma safhasına gelen Kırgız-Özbek çatışması sadece Kırgızistan içi bir çatışma değil aynı zamanda komşu Özbekistan'ın da karışabileceği daha geniş bir bölgesel çatışmayı tetikleyebilir. Çünkü Özbekistan bölgedeki en güçlü devlet geleneğine ve orduya sahip ülkedir ve bölgede liderliğe oynamaktadır.

Kırgız ve Özbek çatışmasının birçok sebebi olabilir. Bu sebepleri bahsedeceğimiz başlıklar altında toplayabiliriz: Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Özbekistan zirve toplantısı ile aynı günde denk gelmesi muhtemelen bir tesadüf değildir. Ortadoğu'dan çıkmaya çalışan ve Çin'i çevrelemek için Orta Asya-Güney Asya eksenine yerleşmeye çalışan ABD'nin bölgeye girişini önlemeye yönelik bir çatışma zincirinin ilk halkası olabilir. Bölgedeki ABD üslerinin süresini uzatmak istediği için Rusya tarafından desteklenen bir darbe ile görevinden uzaklaştırılan ve hırsları ülke bekasının önünde olan Kurmanbek Bakiyev'in tetiklediği bir olaylar zinciri olabilir. Batı ile yakınlaşma stratejisi izleyen Özbekistan'ı olayların içerisine çekmek isteyen çevrelerin çıkardığı olaylar olabilir. Rusya'nın bölgeye daha fazla asker sevk etmesine ihtiyacı hasıl edecek bir çalışma da olabilir. Türkiye'nin ilgisini Ortadoğu'dan Orta Asya'ya çekmek isteyen güçlerin tetiklediği bir olaylar zinciri ihtimali de olabilir. Bu çatışmalar geçici hükümetin Devlet Başkanı olarak görev yapan Roza Otunabayeva'nın 2012 yılı sonuna kadar seçilmeden görev yapabilmesi için 27 Haziran'da yapılacak referandum ile de ilgili olabilir. Özbeklerin Kırgızistan içerisinde nüfusunun hızla artması ve bunun da Kırgızistan'ın Özbekistanlaşması tehlikesi olarak görülmesi. Çatışmalar başladıktan sonra bölgedeki Özbeklerin komşu Özbekistan'a kaçmaya başlamaları ve bunun da yönetim tarafından kolaylaştırılması bu düşünceyi haklı çıkarabilir.

Varolan bu çatışma etnik temeli olan ve yukarıdaki ihtimallerinde hepsini barındırabilecek bir çatışma olmaktadır. Coğrafi, ekonomik ve kültürel olarak Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünen Kırgızistan'ın Güneyindeki Kırgızistan'ın başkentine göç etmesi ve bunlardan boşalan yerlere de Özbeklerin göç etmesi bir süre sonra Kırgızistan'ın güneyinin Özbekleşmesi tehlikesini daha gerçekçi bir hale getirmiştir. Bölgede Kırgızlar ile Özbekler arasında yaşanan çatışmalar yeni değildir. İlk olarak yaklaşık 20 yıl önce 4 Haziran 1990'da iki etnik gurup arasında çatışmalar yaşanmış ve her iki taraftan Toplam 1.200 kişi hayatını kaybetmişti.

Rusya'nın bölgeye asker sevk etmesiyle yeni bir boyut kazanan Kırgızistan'daki etnik çatışmalar bölgede yeni kurulmaya çalışılan küresel dengeleri de etkileyebilecek boyuttadır. Bazı tahminlere göre ABD Ortadoğu'dan çekilmek ve küresel hakimiyetine devam etmek için Orta Asya-Güney Asya yerleşmek isteyen bir ABD ile karşı karşıya kalmaktayız. Gelecek dönemler için yükselen bir güç olan Çin'i çevrelemek isteyen ABD bölgede yeni bir dengeyi kurmanın peşindedir. Neredeyse bütün küresel güçlerin Ortadoğu'dan yavaş yavaş çekildiği ve yerleşmeye çalıştığı bu yeni bölge hakkında Türkiye tam tersi bir tutum içerisinde. Türkiye şimdi Ortadoğu'ya girmeye çalışmaktadır. Ancak bunu yaparken kullandığı araçlar (Hamas, İran) pek etkili olmasa da bütün dünyanın ilgi odağına gelen ve Türkiye'nin aslında doğal bir misyon alanı olan Türk Cumhuriyetleri, Orta Asya-Güney Asya eksenini Türkiye'nin pek ilgi göstermediği bir alan haline gelmiştir. Kırgızistan'da yaşanan Kırgız-Özbek çatışmalarını oldukça uzaktan izleyen, ama Gazze olaylarının tam ortasında yer alan bir Türkiye'nin için doğru eksenin neresi olduğu konusunda yeni bir değerlendirme ve bakış açısına ihtiyaç duyulmuştur¹²².

Ülkede yerleşik Türk Nüfusu (Ahıska ve Kırım) yaklaşık 35.700 olup, Kırgızistan'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı sayısı yaklaşık 6.500'dür. Kırgızistan'da Manas ve Atatürk Ala-Too olmak üzere iki Türk üniversitesi, Türk Dünyası ve Araşan Vakıflarına ait fakülteler, Anadolu Kız Meslek Lisesi, Anadolu Lisesi ve Sebat Eğitim Kurumlarına ait 14 lise eğitim vermektedirler. Türkiye Kırgızistan'ın ithalatında dokuzuncu sırada ve ihracatında ise yedinci sıradadır. Kırgızistan'da halen aktif olarak faaliyet gösteren 300 Türk firmasının toplam 300 milyon doları aşan yatırımı mevcuttur. 2008 yılında ihracatımız 191 milyon dolara, ithalatımız ise 48 milyon Dolara ulaşmıştır. Kırgızistan'daki

¹²² <http://www.caspianweekly.org/turkce-makale/orta-asya/2163-krzizistanda-etnik-catmalar-tehlikeli-boyutlular-arken-gazze-dehlizindeki-tuerkiye-hala-devrede-deil.html>,26.10.2010

nüfus hareketliliği ile ilgili olarak dikkate alınması gereken bir husus, bağımsızlığı takip eden dönemde hızlı bir şekilde Rus ve Alman etnik kökenli Kırgız vatandaşlarının ülkeyi terk etmeye başlamasıdır.

Kırgızistan'da Eyalet sistemi uygulanmaktadır ve ülkede 7 Bölge mevcuttur. 1300,2 bin kişinin yaşadığı Oş ili Oş, Kızılkıya, Sülükta, Özgön, Karasuu vilayetlerinden oluşmaktadır. Kırgızistan'da 1 Ocak 2009 yılı rakamlarına göre toplam 766,7 bin Özbek yaşamaktadır. Kırgızistan yer altı ve yerüstü kaynakları açısından fakir ve aynı zamanda sanayi altyapısı da yüksek olmayan bir ülkedir. Ülke tüketiminin yüzde 87'sini ithal ürünler oluşturmaktadır. Bu ithal ürünlerin yüzde 36'sı ise lüks tüketim maddelerinden ibarettir. Kırgızistan'ın ithal ettiği başlıca ürünler olarak petrol, doğalgaz, madenler, ulaşım araçları, yedek parça, makine ve ekipmanlar, gıda ürünleri, ilaç, tekstil, inşaat malzemeleri, vb, gelmektedir. Ülkenin ihracatını oluşturan kalemler ise altın, elektrik, pamuk, bakliyat, tütün, antimon, cıva ve inorganik kimyasallar oluşturmaktadır.

Kırgızistan, kuzeyi ile güneyi arasında önemli farklılıklar bulunan bir ülkedir. Bu farklılıklardan en önemli olanı da demografi ile ilgili olanıdır. Kuzey Kırgızistan, çok büyük bir çoğunlukla etnik Kırgızlar ve azınlıkta olan Rusların yaşadığı bir bölge iken; Güney Kırgızistan, Fergana Vadisi'nin devamı niteliğindedir ve önemli oranda Özbek kökenli insanı bünyesinde barındırmaktadır. Güney Kırgızistan, kırsal ağırlıklı bir nüfusa sahiptir ve bölge halkı geleneklerine ve kimliğine çok bağlıdır. Orta Asya'nın en kalabalık nüfusa sahip olan ülkesi Özbekistan'a komşu olan Güney Kırgızistan, birçok siyasal düşünür tarafından gelecekte Özbekistan'a katılmak isteyecek bir coğrafya olarak görülmektedir. Buna gerekçe olarak da bölgede gittikçe artan Özbek nüfusu gösterilmektedir.

Kırgızistan nüfusunun %65'ini Kırgızlar, %14'ünü Özbekler ve %12,5'unu da Ruslar oluşturur. Ne var ki, bahsedilen bu Özbek nüfusunun neredeyse tamamı Güney Kırgızistan'da yaşamaktadır ve bu bölgede etnik Kırgızlar ile Özbekler neredeyse eşit nüfusa sahiptirler. Zaten oldukça küçük bir ülke olan Kırgızistan, toplam 8 ile ayrılmıştır ve bu illerden 3'ü Güney Kırgızistan'da yer almaktadır. Bunlar; Batken, Oş ve Celalabad'dır. Kırgızistan ile Özbekistan arasında sınır teşkil etmekte olan bu illerin başkent Bişkek ile bağlantıları çok da güçlü değildir. Hatta bu bölgedeki illerin Özbekistan'ın Fergana Vadisi ile çok daha yakın ekonomik, kültürel ve sosyal bağlara sahip olduğu söylenebilir. Türk Cumhuriyetleri içerisinde bu kadar fazla sayıda etnik azınlığın bırakılmış olması tamamıyla Sovyetler Birliği

tarafından yaratılmış bir sorundur. Sovyetlerin amacı bu halkları birbirlerine düşürüp, bir araya gelmelerini önlemek ve bu şekilde bölgeyi yönetmeye devam edebilmektir.

Bugün yaşanan iç savaşın birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri, 2010 yılının başlarında yaşanan isyan ile değişen iktidar dengeleridir. Bilindiği gibi, Kurmanbek Bakiyev Yönetimi, yaşanan yolsuzluklar, ekonomik ve siyasi sorunlar neticesinde, Rusya'nın da onayı ile devrilmiştir. Bakiyev'in yerine ise geçici bir hükümet kurulmuş ve başına Roza Otunbayeva geçirilmiştir. Ne var ki, Güney Kırgızistan kökenli bir siyasetçi olan ve bölgede yaşayan halk tarafından desteklenmekte olan Bakiyev'in devrilişi, bu bölgede büyük çaplı sorunların çıkışında etken olmuştur. Güney Kırgızistan'daki Kırgızların çok büyük bir çoğunluğu kendi bölgelerinden olan Bakiyev'i desteklerken; Özbek kökenli nüfus Roza Otunbayeva'ya destek vermiştir. Bu durum, Kırgızlar ile Özbeklerin arasını açmıştır¹²³.

Yine, Otunbayeva'nın yumuşak başlı ve liberal değerlere önem veren yönetim tarzı, otoriter ve baskıcı yönetim anlayışına alışık olan Kırgızistan'da yanlış anlamalara sebep olmuş ve Kırgızlar, üzerlerindeki siyasal kalkanın ortadan kalktığını hissederek yılların verdiği ezilmişliği bir isyan havasına çevirmişlerdir. Otunbayeva'nın, 27 Haziran'da yapılacak bir anayasa reformu ile yönetimini meşrulaştırmaya çalışması ve 2012 yılına kadar iş başında kalacağı bir hükümet kurmaya çabalaması, Bakiyev yanlısı güneyde büyük bir tepkiye neden olmuştur.

Güney Kırgızistan'ın giderek Kırgızistan'dan uzaklaşıyor oluşu ve Özbekistan'ın bölgenin içişlerine karışmaya çalışması, bölgede yaşayan Kırgızların Özbekistan'a ve Özbeklere kin duymaya başlamasına neden olmuştur. Yaşanan olaylar neticesinde şu ana kadar, resmi rakamlara göre, 150'ye yakın Kırgız vatandaşı hayatını kaybetmiş, onbinlercesi de Özbekistan ve Tacikistan sınırına yığılmıştır. Özbek-Kırgız çatışması, bölgede yaşayan Ahıska Türklerini de kötü etkilemiş ve onların adeta evden çıkamaz hale gelmelerine neden olmuştur.

Tüm bunların sonucunda aslında görünüşe bakılırsa, ne Şanghay İşbirliği Örgütü, ne Rusya, ne de ABD Kırgızistan'da yaşanan olaylara müdahale etme isteği içerisinde değildir. Rusya, kendisini Özbekistan ile karşı karşıya bırakacak bir harekette bulunmak

¹²³ <http://www.stratejikboyut.com/haber/kirgizistanda-etnik-temizlik-mi-yapiliyor--38025.html>,25.11.2010

istememektedir. Kırgızistan'da askeri üssü bulunan ABD ise, bölgedeki ve Kırgız Hükümeti'ndeki etkinliği giderek azaldığı için hareket kabiliyetini kaybetmiştir. Şanghai İşbirliği Örgütü ise, Çin ile Rusya arasındaki anlaşmazlık ve rekabet nedeniyle işlemez hale gelmiştir. Rusya, Çin'in Orta Asya işleri ile ilgilenmesini asla kabul etmek istemektedir. Şu an için, Kırgızistan'a yardımda bulunmayı taahhüt eden tek örgüt Rusya'nın önderlik ettiği ancak direkt olarak yönetmediği Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'dür. Anlaşıldığı kadarıyla, Rusya doğrudan yardım etmeye çekindiği Kırgızistan'a, Özbekistan'ın da üye olduğu Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile yardım edecektir. BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olan Türkiye ise, Kırgızistan konusunda henüz net bir adım atabilmiş değildir. İran Sorunu, İsrail ile yaşanan kriz ve eksen kayması tartışmaları Türk Hükümeti'nin gündemini kapladığı için, Kırgızistan konusu henüz dikkat çekebilmiş değildir. Hâlbuki Türkiye'nin daha olaylar başlar başlamaz bölge ile yakından ilgilenmesi ve BM'yi harekete geçirmiş olması gerekmektedir.

Orta Asya, sahip olduğu enerji kaynakları; Rusya, Çin ve Hindistan arasındaki coğrafi konumu ve Hazar Havzası ile Ortadoğu'ya yakınlığı nedeniyle jeostratejik önemi çok yüksek olan bir bölgedir. Kırgızistan da bölgede merkezi bir konuma sahip oluşu ve sahip olduğu zengin su kaynakları ile önemlidir. Bu bakımdan, Kırgızistan'ın geleceğinin hem dünya hem de Türkiye tarafından yakından izlenmesi gerekmektedir¹²⁴.

4.3. Göç Faktörü

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini tamamladığı 1991 yılından önceki on yıllık zaman dilimi içinde, ülke sınırları dâhilinde meydana gelen nüfus farklılıklarının nedenlerinden biri de göçlerdir. Birey veya birey gruplarının sosyal, siyasi, ekonomik, dini veya başka nedenlerle yaşadıkları yerden başka bir yere yerleşmeleri olarak tanımlanan göç olgusu, insanlık tarihi kadar eskidir. Asya ve sonradan da Avrupa'nın yüzyıllar önceki yayılması dünyadaki çok etnikli çoğu topluluğun temelini atan büyük oranda nüfus hareketlerini başlatmıştır. Küresel göçün bu öncü dalgalarına karşın insan toplulukları çok sayıda ülkenin etnik görünümünü temelden etkileyecek biçimde karşılıklı etkileşimi ve kaynaşmayı hep sürdürmüştür.

¹²⁴ <http://www.stratejikboyut.com/haber/kirgizistanda-etnik-temizlik-mi-yapiliyor--38025.html>,06.11.2010

Göç çok eski zamanlardan beri gelişen bir hareket olmasına karşın küreselleşmenin de hızlanması sonucu giderek hız kazanan bir olgu olmuştur. Meşhur sosyolog Anthony Giddens dünya çapında yaygınlaşan göç hareketlerini, ülkeler arasındaki hızla değişen ekonomik, siyasi ve kültürel bağların bir yansıması olarak görmektedir. 1990'daki dünyadaki göçmen nüfusunun 80 milyonu aştığı ve bunun 20 milyonunu ise mültecilerin oluşturacağı tahmin edilmiştir. Bu durum bazı bilim insanlarını, bu dönemi “Göç Çağı” olarak adlandırmaya sevk etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte ve özellikle son yirmi yıldır küresel göçün yoğunlaşması, çok sayıda ülkede göçü önemli bir sorun haline getirmiştir. XXI. yüzyılda artan göç oranları ulusal kimlik gibi müşterek kabul edilen kavramları tehdit etmekte ve vatandaşlık gibi kavramların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bildiğimiz gibi çok sayıda göçmen alan gelişmiş ülkeler vatandaşlık kriterlerini gözden geçirerek vatandaş olmanın önemli ve zorunlu şartları olarak milli dilin ve milli tarihin iyi derecede bilmesini öngörmektedir. Hatta gelişmekte olan ülkelerde bile cumhurbaşkanı seçimlerinde adaylığın konulabilmesi, adayların milli dil sınavlarından yeterli puan alması şartına bağlanmıştır.

Göç kavramı, âdeta Sovyetler Birliği ismiyle özdeşleşmiş bir kavramdır. Sahip olduğu geniş coğrafi bölgeler dâhilinde uzun yıllar boyunca planlı ve programlı olarak sayısız göç ve sürgün olaylarının yaşandığı Sovyetler Birliği'nde, 1980'li yıllardan itibaren kendi isteğiyle göç eden vatandaşların sayısında artış yaşanmıştır. Bu vatandaşların önemli bir bölümü, ülke içinde yaşayan etnik gruplar ve özerk bölgelere mensup olup da kendi topraklarının dışında yaşayan diğer insanlardır. Göçlerin sınıflandırılması, kolaylık nedenlerine ve farklı yerleşim yerlerinin niteliklerine göre yapılmaktadır¹²⁵. Kolaylık nedenlerine göre yapılan göçler içinde; yönetimin almış olduğu kararlar gereği gerçekleştirilen yer değiştirmeleri (Özellikle Sovyetler Birliği idaresi altında iken Özbekistan'da göçlerin en büyük nedeni budur), güvenlik yada temel özgürlüklerin korunması açısından buldukları yerlerde kalmaları olanaksızlaşan mülteci göçleri ve bir yandan işçi gereksinmesinden, bir yandan da kıtlıktan kaynaklanan iktisadi kökenli göçler yer almaktadır. Yerleşim yerlerinin niteliklerine göre yapılan göçler içinde ise; kırsal alanlardan kentlere yapılan göçler, kentlerden kırsal alanlara yapılan göçler, bölgeler arası göçler ve kentler içi veya kırsal alanlar içi göçler yer almaktadır.

¹²⁵ Pierre George 'Nüfus Coğrafyası', İletişim Yayınları, 1991, İstanbul, s. 98 – 99.

Geliştirilen göç teorilerine gelecek olursak bilginler önemli göç hareketlerini tanımlamak üzere dört göç modeli belirlemişlerdir.

Klasik göç modeli, Kanada, A.B.D ve Avustralya, Yeni Zelanda ve Brezilya gibi “göçmen uluslar” olarak gelişen ülkeler için geçerlidir. Böylesi durumlarda göç büyük ölçüde teşvik edilir; sınırlamalar ve kotalar yıllık göçmen alımının sınırlandırılmasına yardımcı olsa da vatandaşlık vaadi yeni gelenlere de sunulur. Sömürgeci göç modeli, Fransa ve Birleşik Krallık gibi, sömürgelerden gelen göçmenleri diğer ülkelerden gelenlere tercih eden ülkelere izlenir. Almanya, İsviçre ve Belçika gibi ülkeler üçüncü yolu, misafir işçi modelini, izlemektedir. Böylesi bir düzende göçmenler ülkeye genellikle emek pazarının taleplerini karşılamak üzere- geçici olarak kabul edilirler. Fakat uzun süre iskân etmiş olsalar da vatandaşlık hakkına sahip olamazlar. Son olarak Yasadışı Göç Modeli çok sayıda sanayileşmiş ülkenin göçmen yasalarını sıkılaştırmasına ya da bu yasaların yetersiz ve eksik olmasına bağlı olarak giderek daha yaygın hale gelmektedir. Ülkeye gizli ya da göçmen değilmiş gibi görünerek girme fırsatı bulan göçmenler, sıklıkla resmi toplumun sınırları dışında yasadışı olarak yaşayabilmektedir¹²⁶.

Göç süreçlerini makro ve mikro düzeydeki etmenler etkilemektedir. Makro düzeydeki etmenler, bölgedeki siyasi yapı, iç ve dış göçü düzenleyen yasalar ve düzenlemeler yada uluslararası ekonomideki değişimler gibi üst boyuttaki konulara gönderme yapar. Mikro düzeydeki etmenler ise göçmen topluluklarının kendilerinin sahip olduğu kaynaklar, bilgi ve anlayış tarzlarıyla ilgilenmektedir. Makro ve mikro süreçlerin işleyişi, Rusya’daki Orta Asya kökenli göçmen toplulukların durumunda gözlenebilir. Makro düzeydeki etmenler, Rusların ekonomik açıdan ucuz işgücüne gereksinimi, Orta Asya cumhuriyetlerindeki orta sınıf işçilerinin ekonomik durumunun pek iç açıcı olmaması ve arzu ettikleri düzeyde para kazanmamaları yada iş bulamamaları, Sovyetler Birliği’nden kalan Rusya’ya hissedilen yakınlık ve Rusça bilmeleri gibi etmenlerdir. Mikro düzeydeki etmenler, Rusya’daki bu göçmenlerin içerisindeki gayri resmi ilişki, ağ ve kanallarla vatanlarında kalan akrabalarıyla, aile ve arkadaşlarıyla güçlü bağların olmasıdır. Tacikistan başta olmak üzere sırasıyla Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan vatandaşlarının Rusya’ya çok sayıda akın etmeleri sonucu gittikleri ülkede bir takım sorunlarının çözülmesinde hem kolaylık sağlayacak hem

¹²⁶ Anthony Giddens, Edit. Cemal Güzel, 'Sosyoloji', Ankara 2005, s.258.

dayanışma amacıyla diasporalar teşkil edilmişti. Orta Asya vatandaşlarının tesis ettikleri diasporaları hem emek hem kültür diasporaları olarak tanımlayabiliriz.

Bölgedeki göç süreçlerini incelediğimiz zaman Orta Asya'dan dışarıya olan göçün Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bir patlama yaşadığını ancak göç sürecinin neredeyse yüzyıl öncesinden başladığını da görebiliriz. Orta Asya yerlilerinin yada Türkistanlıların dışarıya olan göçü XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çarlık Rusya'nın Türkistan'da yayılcı politikalarının uygulanmasıyla başlamıştı.

Orta Asya'da XX. yüzyılın başlangıcından itibaren ilk büyük göç dalgası, 1916 yılında Çarlık Rusya'ya karşı başlatılan isyan sonrasında gerçekleşmiştir. İkinci büyük göç dalgası, Çarlık Rusya'nın 1917 Şubat devrimiyle yıkılmasının ardından Ekim devrimiyle aynı topraklar üzerinde iktidara gelen Bolşeviklerin Türkistan'da Sovyet iktidarını kurma çabalarına karşı Basmacı Hareketi'nin yoğun olduğu yıllarda ortaya çıkmıştır. Üçüncü dalga ise Sovyetler Birliği'nde uygulanan kolektivizasyon dönemi boyunca gerçekleşmiştir. 8 Temmuz 1916 tarihinde Rus Hükümeti, o güne kadar askerlik hizmetinden muaf tutulan Türkistanlıları, askeri işçi olarak cephelere sevk etme kararı aldı. İlan edilen emirnameye göre, 250 bini Türkistan Genel Valiliği bölgesinden ve 234 bini Step (Bozkır) Valiliğinden olmak üzere yaklaşık yarım milyon kişi istenmekteydi. Günümüz Tacikistan'ın kuzeyinde bulunan ve Özbekistan'a sınır olan Hocent'te hizmete alınacakların listeleri düzenlenirken şehirde başlayan isyan kısa zamanda bütün Türkistan'a yayıldı. General Kuropatkin yönetimindeki Rus askeri birlikleri ancak 1917 Şubat ayında isyanı bastırabildiler. 6 ay boyunca devam eden isyan sırasında hayatını kaybeden Rusların sayısı 5-6 bini geçmezken sadece Pişpek bölgesinde 30 bin Kırgız öldürülmüştü. Türkistan genelinde bu rakam yüz binleri aşmaktaydı¹²⁷.

İsyanın bastırılmasından sonra, 200 bin civarında Türkistanlı, başta Sibiryaya olmak üzere Rusya'nın çeşitli bölgelerine sürgüne gönderildiler. Ayrıca 1916 isyanı sırasında yaklaşık yarım milyon kadar Türkistanlı'nın Çin sınırını geçerek, Doğu Türkistan topraklarına sığındığı bilinmektedir.

¹²⁷ Ahat Andican, 'Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi', İstanbul 2003, s.161.

Sovyetler Birliđi tarafından 1922, 1924 ve 1926 yılları boyunca yapılan istatistikler, Türkistan coğrafyasının genelinde, göçe ve ölümlere bağlı büyük bir nüfus azalması olduğunu göstermektedir. 1920'li yıllar boyunca Karategin bölgesinden Afganistan'a 1300 Kırgız ailesi (yaklaşık 6500 kiři) geçiş yapmıştır. Dođu Pamir bölgesi üzerinden Afganistan'ın Bedeřan bölgesine gečen Kırgızların sayısı 200 aile (yaklaşık 1000 kisi) civarındadır. Türkmenler ise Karakum çölü üzerinden İran'ın Türkmen bölgesine ve Kuzey Afganistan'a geçiş yapmışlardır. 1926 yılı başlarından Kuzey Afganistan'a gečen Türkmen ailelerinin sayısı 42.850 olarak verilmektedir¹²⁸. Sovyet yönetimi 1928 yılında 5 yıllık bir ekonomik plan uygulamasını başlatmıştır. Bütün toprakların ve hayvanların devlete ait olduğu ilan edilmiş, özel mülkiyet kaldırılmıştı. 1929 yılından itibaren başlayan Stalin terörü, 1938'lerde en üst düzeye çıkmış ve milyonlarca insan tasfiye edilmiştir. Bütün bu gelişmeler Türkistan halkının büyük bir bölümünün daha komşu ülkelere göç etmesine sebep olmuştur.

Burada gördüğümüz gibi Orta Asya bölgesinden dışarıya olan göç 1916 yılından itibaren başlayarak belirli aralıklarla II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği güçlendikçe dışarıya göç etmek ya da kaçmak neredeyse imkânsız hale gelmiş. Dördüncü dalga diye nitelendirebileceğimiz ancak kendi içinde de dönemlere ayrılan diğer büyük göç ise 1991'den bu yana devam etmektedir.

Birleşmiş Milletlerin tahminine göre başka ülkelere göç eden veya ülkesi dışında doğan kişilerin sayısı günümüzde 190 milyon civarındadır ve uluslararası göç eğilimi daha çok, aralarında bazı eski SSCB ülkelerinin de bulunduğu daha gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yöneliktir. 1975 yılında dünyada göç edenlerin %42'si bu ülkelere göç ederken, bu oran 2005 yılında %60'a yükselmiştir. Daha az gelişmiş veya en az gelişmiş ülkelere göç edenlerin oranı oldukça az olmakla birlikte bu oran gittikçe azalmaktadır. 2005 yılında daha az gelişmiş ülkelerde yaşayan göçmen sayısı % 34 iken, en az gelişmiş ülkelerde ise bu oran %7 olarak gerçekleřmiřtir¹²⁹.

Eski SSCB' deki etnik çatışmaların önemli sebeplerinden biri de zorunlu göçlerdir. Bu göçlerin başında Ruslaştırma politikası çevresi içerisinde Çarlık Rusya'sı döneminden başlayarak Rusların göçü gelmektedir. Eski SSCB ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte bu ülkelerde azınlık konumuna düşen Ruslar; ekonomik sorunlar ve

¹²⁸ Kamol Abdullaev' Central Asian Emigres in Afghanistan': Part 2, Central Asia Monitor, No:5, 1994, s.19.

¹²⁹ www.oecd.org.,13.12.2010.

milliyetçi akımlarla bugün buralarda daha da bir sıkıntıya düşmüşlerdir. Nitekim diğer başka ülkelerdeki azınlık Ruslar, Rusya Federasyonuna dönüş düşüncesine yakın durmaktadırlar. ‘ Rus Kamuoyu Araştırma Merkezi’nin 1991 yılında yapmış olduğu araştırmada; 1996 yılına kadar 3,5 milyon Rus ve etnik azınlığın göç edeceği öngörülürken, Rus kaynakları, geçen birkaç yıl içerisinde Rusya’ya 6-7 milyon göçmenin geldiğini bildirmiştir. Bugün eski SSCB’deki göçlerin; ekonomik, toplumsal ve siyasal ve etnik nedenler olmak üzere en az üç nedenden kaynaklandığı ileri sürülmektedir¹³⁰.

Ekim devriminin sonrasında ve 1920 li yılların başında Orta Asya’daki Rus kolonileşmesi duraklamış fakat 1928 yılı itibariyle bu hareket yeniden canlanarak bölgeye çoğu Rus ve Ukraynalı olmak üzere Slav akını başlamış oldu. 1936 yılı itibarıyla bölgeye gelen göçmen sayısı 1700.000 dir. Bunların 786 bini Özbekistan’a , 156 bini Türkmenistan’a, 290 bini Kırgızistan’a ve 202 bini ise Tacikistan’ a yerleşmiştir. 1939 yılına gelindiğinde Slavlar bölgenin en büyük kenti olan Taşkent’in nerdeyse yarı nüfusunu oluşturmaktaydılar. Rusya’ nın 1941 yılında Alman orduları tarafından istilası yeni bir göçmen dalgasının bölgeye gelmesine yol açmıştır. Bunların birçoğu savaş sonrasında kendi memleketlerine dönmek zorunda kaldılar. Memleketlerine dönemeyenler ise Sovyet Asya’sındaki bütün cumhuriyetlerin yerli olmayan nüfusunda büyük ölçüde artışa sebep olmuşlardır. Siyasi yönden güvenilir unsurlar olarak tanımlanan kişi ve bazı milli grupların sürülmesine savaş sırasında ve savaştan sonra da devam edildi. Demografik yönden birbirini takip eden bu göç hareketleri Orta Asya ve Kazakistan nüfusu önemli ölçülerde etkilemiştir¹³¹.

4. 4. Rusya’nın Orta Asya Politikası

Dağılan SSCB’ nin topraklarının % 75’ i , nüfusunun % 51’ i, üretim fonlarının % 60’ ı ve fabrikalarının % 75’ i kendisini imparatorluğun esas sahibi ve mirasçısı hisseden Rusya Federasyonu’ na kalmıştı. Dağılmanın diğer bir yüzü ve Rusya açısından dramatik yönü ise Rusya’ nın Asya’da sahip olduğu toprakların % 20 ‘sinin elinden çıkması ve yine Rusya’ nın kontrol ettiği nüfusun 75 milyondan 30 milyona düşmesidir. En üzücü olaylardan biri de bağımsızlık sonrası Rus endüstri ve sanayisinin gerileyerek % 68’ lere düşmesiydi.

¹³⁰ Eren Tellal, ‘Eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’da Göç Hareketleri’, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, cilt 18, sayı 164, (Şubat 1994), s. 58-59.

¹³¹ Michael Rywkin, a.g.e., s. 86-87.

Tarımcılık sektöründeki düşüş 1990- 1999 aralığında % 45' i bulmuştur. 1991 yılından sonraki yıllar içerisinde Rusya ekonomisi yabancı yatırımın olmamasından ve yurtdışına kaçırılan paralardan dolayı çok büyük kapital kaybına uğramıştır¹³².

Sovyetlerin dağılması ve Rusya'nın eski imparatorluk mirasını devralmasının ardından yeni Rusya kendisine bir yön belirleme çabasına girişti. Bu dönemde Rusya dış politikasını belirlemede başlıca iki akımın etkisi bulunmaktaydı. Bunlar; Atlantikçiler ve Avrasyacılar. Atlantikçiler Rusya'nın Batı dünyası ile bütünleşmesini sağlayacak yollar ararken Avrasyacılar ise Rusya'nın Avrasya bölgesinde bir çekim gücü yaratacak kapasitede olduğunu, bu sebeple de Rusya' nın tek başına bir bölge gücü olması gerektiğini ileri sürmekteydiler¹³³.

Bağımsızlıktan sonra Rusya' da dış politika hedeflerini etkileyen farklı siyasal gruplar da vardı. Ortak noktası yeniden büyük güç olma arzusu olan siyasal grup ise; neo komünistlerle aşırı milliyetçi neo faşistlerdir. Bunlara göre Rusya'nın sınırları eski Sovyetler Birliği sınırlarıdır. Ayrılan cumhuriyetler Rusya'nın liderliği altında yeniden entegre olmalı ve Rusya bu ülkeler üzerinde eski kontrol ve nüfuzunu sağlamalıdır. Rusya'nın çekilmesiyle etnik çatışma, kökten dincilik, göçmenler, vb. gelişmeler geniş bir güvensizlik alanı oluşturacaktır ve bu sorunlara karşı tek güvence 'Büyük Rusya' dır¹³⁴.

Rusya, Orta Asya' ya yönelik 1993' e kadar Batı yanlısı politika izlemeye çalışırken, 1993 sonrasında yakın çevre politikasını ilan ederek eski Sovyet Cumhuriyetlerini 'arka bahçesi' kabul ettiğini ve bu ülkelere Rusya' nın müdahale etmesinin meşru hakkı olduğunu ileri sürmüştür¹³⁵. Bu bağımsızlığın ilk dönemlerinde büyük ölçüde kendi haline bırakılan Kafkaslar ve Orta Asya devletlerine yönelik ilginin ve hegemonik özlemin yeniden canlanmasıydı. 8 Ekim 1993' de İzvestiya gazetesine verdiği demeçte dönemin Dışişleri Bakanı Kozirev, TransKafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyet topraklarını (ABD'nin Latin Amerika'ya uyguladığı Monroe Doktrinine benzer şekilde) yakın çevre diye adlandırmış ve bu yakın çevrede ya da Rus arka bahçesinde kurulan bağımsız devletlerde ortaya çıkan etnik

¹³² 'Srednyaya Azia i Kavkaz: Mejdu Rossiyey i S.Ş.A, <http://cge.evrazia.org/geopolitics> 8. shtml

¹³³ Sinan Oğan, 'Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri', Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, s.15.

¹³⁴ Halim Nezihoglu, 'Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri' Alfa Yayınları, Mart 1999, s.35.

¹³⁵ Sinan Oğan, 'Bağımsız Devletler Topluluğunun 10. Yılında Orta Asya' ya 11 Eylül'le gelen Amerikan Miladı', s. 54.

çatışmalar nedeniyle Rusya'nın yakından ilgilendiğini, gerekirse askeri müdahale hakkı bulunduğunu beyan etmiştir. Kozirev daha da ileri giderek Rusya'nın buralara müdahale ederek jandarma rolü üstlenmesine Birleşmiş Milletlerin onay vermesi ve desteklemesini de istemiştir. Böylece Yakın Çevre Stratejisi Rusya dışında kalan eski Sovyet Cumhuriyetlerini içermekte ve Rusya'nın tarihi, ekonomik, etnik, askeri ve stratejik bağlar nedeniyle bu bölgeler üzerinde ayrıcalıklı bir etkiye sahip olması gerektiğini savunmaktadır.

Rusya'nın Orta Asya'daki etkisini zayıflatan etkenlerden biri kültürel bağların kopma noktasına gelmiş olmasıdır. Çok sayıda Orta Asyalı öğrenciye, karşılıksız olarak verdiği burslarla üniversite kapılarını açan Rusya, ani bir kararla bütün bursları iptal ederek, öğrencileri Rusya' yı terk etmeye zorlamıştır. Bu olay Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde büyük tepkiyle karşılanmıştır.

Öte yandan, bölgede milliyetçilik olgusunun giderek açığa çıkması, Rusların göç olayını hızlandırmıştır. Tüm Orta Asya Cumhuriyetlerinde Rus nüfus oranı hissedilir bir şekilde azalmıştır. Rus nüfusun giderek azalmasında Rusların giderek kendilerini, yaşadıkları bu ülkelere ait hissetmemeleri de önem taşımaktadır. 1997 yılının sonunda Rusya Federasyonu başbakanı V.S. Çernomırdin önce Kazakistan ve Özbekistan' a, daha sonra da 1998 yılı başlarında Türkmenistan ve Tacikistan' a resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu gezi Rusya'nın Orta Asya' da ABD, Çin ve diğer dünya devletleri faaliyetlerinin artmasından dolayı endişe duymaya başladığını ve siyasi olarak önemli görülen bu bölgede kendi nüfuzlarını muhafaza etmeye çalıştığını göstermiştir¹³⁶.

Rusya 1997 yılında Kışinev'de gerçekleşen BDT Liderleri zirvesinden sonra görüldüğü üzere, eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik siyasetinde esaslı değişiklikler yapmıştır. Önde gelen dünya ülkelerinin ve komşu ülkelerin Orta Asya üzerindeki siyasi ve iktisadi nüfuzun arttığını fark eden Rusya; hegemonya, lider olma, kendi oyun kurallarını kabul ettirme eğiliminde olması konularında hiç kimseye suçlama fırsatı vermeyecek şekilde hareket etmeye çalışmaktadır. Fakat; bu konuda o kadar da başarılı değildir. Buna Hazar denizinin hukuki statüsü ve Türkmen gazı konusunda Rusya siyaseti örnek gösterilebilir. Halbuki Rusya eski Sovyet devletlerine karşı 1992- 1995 yıllarında kıyasla daha dürüst siyaset uygulamaktadır.

¹³⁶ Yaşar Onay , 'Tarihte ve Günümüzde Rusya' nın Orta Asya Siyasetleri' , Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul,1995.

Rusya'nın dış ticaretinde petrol ve gaz ihracatı aslan payını almaktadır. Petrol ihracatı Rusya açısından, derin bir kriz içerisinde bulunan ülke ekonomisinin çok ihtiyacı olan döviz veya gelir kaynağı değil, aynı zamanda siyasi bir araçtır. Bu anlamda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın dünya enerji kaynakları pazarına kendisine rakip olarak girmeleri üstelik Rusya'nın etrafında yeni boru hatları inşa etmemeleri Rusya için çok da iyi bir gelişme değildir. Ancak bu ülkelerin Rusya'nın etrafında yeni boru hatları inşa etmeden bu pazara girmeleri pek de mümkün görünmüyor. Petrol ve gaz üretiminin artışı, dünya pazarına taşıma imkanı olmadan kısıtlı olacaktır. Bu nedenle; Rusya Hazar bölgesi ve Orta Asya' dan kendi topraklarından geçmeyen alternatif boru hatlarının inşasını durdurma siyaseti uyguluyor. Rusya'nın tekeli devam ettiği sürece Azerbaycan ve Kazakistan sahip oldukları petrolü Türkmenistan' da doğal gazı Rusya boru hatları üzerinden piyasalara sadece kısıtlı miktarda ve Rusya tarafından belirlenecek hiç de cazip olmayan şartlar altında ulaştırılabileceklerdir.

Sonuç olarak; Rusya'nın bağımsızlıktan sonrasındaki Orta Asya siyaseti, aktif ve pasif dalgalanmalarla dolu gibi görünse de önemli bir istikrarlılık örneği sergilemiştir. Öncelikle, Rusya, bölge ülkelerinin toprak bütünlüklerinin ve siyasi istikrarlarının garantisi olacağı teminatını güçlü bir biçimde vermiştir. Bölge ülkelerinde fundamentalizm endişesini iyi manipüle etmek suretiyle kendi faydasına çevirmiştir. Rusya siyasi ve ekonomik açıdan en güçsüz olduğu ve dış siyasetinin Balkanlara gömülü olduğu yıllarda bile, Orta Asya siyasetindeki kararlılığını bozmamıştır. Rusya, bölgedeki geçmişinin ve bölge şartlarını çok iyi analiz etmesinin verdiği avantajları dış siyasetine başarılı bir şekilde aktarmayı bilmiştir. Tacikistan'daki ve uzun vadede kazanan taraf olmuştur. askeri varlığını hava güvenlik sistemi aracılığı ile hemen tüm dünyaya yaymıştır. Orta Asya yönetimlerinin Rusya ile Batı ilişkilerini dengede tutma stratejileri de belirli oranda başarıya ulaşmıştır. Rusya, bölgesel paktlara ve işbirliği forumlarına direkt karşı çıkmaktansa, zaman içinde bölgesel dinamiklerle oynamayı yeğlemiştir.

Tek kutuplu dünyadan rahatsızlığını her fırsatta dile getiren Rusya, Orta Asya siyasetinin temelinde de bu tek kutuplu dünyadan kurtulma stratejisini yerleştirmiştir. Orta Asya' da oluşturulması planlanan ortak bir savunma kimliği her ne kadar hem ABD hem de Rusya tarafından destekleniyor gibi görünse de, Rusya orta vadede bu kimliğin kendi kontrolüne geçeceğini tahmin etmektedir.

4.5. Yoğun Göç Sonrası Yaşananlar

Sovyet Orta Asya' sını kabataslak bir ölçümle ABD yüzölçümünün yarısı kadardır. Devrim sırasında bu bölgede Slav ırkından 2 milyonu aşkın insan ve 12 milyon da yerli halk bulunuyordu. Bunların çoğu Suni Müslümanlardı ve aralarında Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Tacikler... ve daha diğerleri olmak üzere birçok gruplara ayrılmışlardı. İslav nüfus ; Stepler Bölgesinin Sibirya ile sınırdaş olan kuzey kesiminde , Semireçi' nin ' kara topraklar' denilen sahalarında ve Taşkent havalisinde olmak üzere 3 bölgede toplanmıştı. Buradakilerin çoğunu yeni gelenler teşkil ediyordu, Stoplin' in ' bakir topraklar programı' nı takiben 1906 yılından sonra bölgeye göç etmişlerdi. Ekim Devrimi' nden sonra ve 1920' lerin başlarında Orta Asya' daki Rus kolonileşmesi duraklamıştır. Fakat 1928' den sonra bu hareket yeniden canlanmış ve bölgeye çoğunluğu Rus ve Ukraynalı olmak üzere İslav akını başladı. 1936' da bölgeye 1.700.000 göçmen geldi. Bunların 786 bini Özbekistan' a, 156 bini Türkmenistan' a , 290 bini Kırgızistan' a , 202 bini ise Tacikistan' a yerleşmiştir. 1939' da İslavlar bölgenin en büyük şehri olan Taşkent' in yarı nüfusunu oluşturmaktaydılar. Bölgeye gelenlerin çoğu milli menşeleri sebebiyle Sovyet rejimi tarafından tehlikeli görülen kişilerdi ve bu sebepten dolayı Orta Asya' ya sürülmüşlerdi. Ancak buna rağmen istemeyerek de olsa kendilerini Sovyet Rusya' nın Orta Asya' daki koloni siyasetinin bir unsuru haline gelmiş buldular¹³⁷.

Rusya' nın 1941 yılında Alman ordularınca istilası yeni bir göçmen dalgasının bölgeye gelmesine yol açtı. Bunların çoğu savaş sonrasında memleketlerine döndüler, dönemeyenler ise Sovyet Asya' sındaki bütün cumhuriyetlerin yerli olmayan nüfusunda büyük artışlara sebep oldular. Sanayileşme, şehirleşme ve savaş dönemi nüfus hareketleri daha önceleri mahalli özelliklere sahip şehirlerin geniş çapta Ruslaşmasına yol açmıştır. Siyasi açıdan 'güvenilmez unsurlar' olarak nitelenen kişilerin ve bazı milli grupların sürgüne gönderilmesine savaş sırasında ve savaştan sonra da devam edilmiştir. Bunların arasında Volga Almanları, Kırım Tatarları, Çeçenler, Batlık ülkelerinin sakinleri ve diğer bazı yabancı unsurlar vardı. Demografik yönden birbirini takip eden göç dalgaları Orta Asya ve Kazakistan nüfusunun orijinal milli terkinde oldukça önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Avrupa menşeli halkın; yani Rus, Ukraynalı, Alman, Yahudi vs. nin toplamı toplamı herhangi bir yerli milli grubun nüfusundan daha fazla olmuştur. Orta Asya' daki Rus kolonileşmesi bazı belirgin

¹³⁷Michael Rywkin ,”Asya' daki Rusya”, Boğaziçi Yayınları s. 84-85.

unsurlarla gerçekleşmiştir: Diğer bazı Avrupalı devletlerin kolonileri coğrafi yönden metropolden ayrı olmasına rağmen Rus Orta Asya' sını ve Kazakistan, Büyük Rusya' ya bitişiktir. Orta Asya' nın sanayileşmesi vasıflı işgücüne ihtiyaç gösteriyordu ve bölge bu ihtiyacını kendisi karşılayabilecek durumda değildi. Bütün bölge, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan' ın nüfusu oldukça azdır ve milyonlarca göçmeni barındıracak genişliktedir. Doğal nüfus artışı (doğum) ve bölgeye Rus ve diğer Avrupalıların göçü Orta Asya nüfusunun 2. Dünya Savaşı' nın sonuna dek büyük ölçüde yükselmesine neden olmuştur. Daha sonraları uygulanan ' bakir topraklar programı' sebebiyle Kazakistan' da da durum aynı olmakla birlikte, Orta Asya' da ise artık tabii nüfus artışının hızlandığı, buna karşılık 1950' lerden beri bölgeye Rus göçünün azaldığı söylenmektedir. Rus istilasının en başından beri Orta Asya siyasi yönden ' şüpheli' görülen unsurlar için bir sürgün yeri olarak görülmüştür.

Orta Asya'nın büyük Avrupalı nüfusu bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel hayatında önemli bir rol oynar. Rusya' dan ayrılmayı hedef alan olası bir istiklal hareketi sırasında Rus göçmenlerinin Cezayirli Fransızlardan başka türlü davranacakları beklenemez.

Rusya'nın göç ve toprak politikası sonucunda Kırgız Türkleri de yokluk içerisinde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Kırgızların topraklarının ellerinden alınması, onların sadece geleneksel göç düzenlerini ve göç ettiği yollarını bozmakla kalmamış, aynı zamanda yerli halk kendi vatanından kovulma durumuna düşmüştür¹³⁸. Rusları; sosyal eşitsizlik, artış gösteren yoksulluk, topraklarının ve çayırılık alanlarının kaybı ile suçlayan Kırgız Türkleri ile Rus göçmenler arasındaki ilişkiler hiçbir zaman iyi düzelmemiştir. Rus göçmen akını Orta Asya'nın ekonomik gelişmesini de geniş çapta etkilemiştir. Rus göçünden önce bölge az gelişmiş ülkelere has birtakım sorunlarla karşı karşıya idi. Türk ırkından olan Müslüman nüfus Ruslara düşmanlık besliyorlardı.

Orta Asya'nın Sovyet dönemindeki son derece hızlı gelişimi ülkenin tüm ekonomisini değiştirdi ve şehirli bir işçi sınıfı meydana getirdi. Ancak bugün bile tarım kesimi dışındaki işçilerin büyük bir kısmı Orta Asya'ya göçler sonucu gelen yabancılar tarafından meydana getirilmektedir. Bunun nedeni; yerli halktaki nüfus artışının, sınai büyüme hızına yetişemeyişidir¹³⁹.

¹³⁸ Füsün Kara, 'Rusya'nın Kırgızistan'daki Koloni Siyaseti (1852-1917), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, Elazığ 2007, s.330.

¹³⁹ Michael Rywkin, "Asya'daki Rusya", Boğaziçi Yayınları s. 86,91.

4.6. Rus Göçünün Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Yolları

Rus göçü sonrasında Orta Asya ülkelerinin en temel sorunlarının kimlik sorunları olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin karışık etnik yapıları ve hatta etnik bakımdan iç içe geçmiş vaziyette olmaları potansiyel bir çatışma nedeni olarak değerlendirilmektedir. Her etnik grup çoğunlukta olduğu ülkede diğerleri üzerinde baskı kurarak bölgede kendi kültürünü egemen kılmaya çalışmaktadır. Örneğin Kazakistan’ da çoğunlukta bulunan Kazaklar diğer etnik gruplar üzerinde baskı kurarken aynı zamanda Kazak kültürünü yaşatmaya ve egemen kılmaya da çalışmaktadır. Özbekistan’ da is; nüfusun çoğunluğunu oluşturan Özbekler ile ülkede yaşayan Tatarlar, Kırgızlar, Tacikler, Karakalpaklar ve Ermeniler arasındaki gerilimin bir çatışmaya dönüşmesinden endişe duyulmaktadır. Bu ve benzeri sorunların diğerlerinde de ortaya çıkma olasılığı olmakla beraber, bunlardan Türkmenistan’ da önemli ölçüde istikrar sağlanmış olması dikkati çekmektedir. Nüfusun büyük çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturmasına karşılık Ruslar, Özbekler ve Kazakların da bulunduğu ülkelerde etnik gruplar arasında bir denge sağlanmış ve bu nedenle Türkmenistan görünürde bir etnik çatışma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmamaktadır. Bununla beraber; bu ülkelerin hemen hepsinde azımsanmayacak oranlarda bulunan Rus nüfusu, bu ülkelerin bağımsızlık sürecinde Rusçayı ve Rubleyi terk ederek kendi ulusal dil ve paralarını yürürlüğe koymalarına tepki göstermiştir. Örneğin bu ülkelerden Kırgızistan; 1990 yılında çıkardığı bir yasa ile Rusça yerine Kırgız dilini resmi dil olarak kabul etmiş ve buna ilk tepki gösterenler de Ruslar olmuştur. Hatta bundan rahatsızlık duyan birçok Rus ülkeyi terk etmiştir. Aynı durum Türkmenistan’da da yaşanmış ancak burada Ruslar ülkeyi terk etmemişlerdir. Bu ülkelerde yaşayan Ruslar hem ülkede kalarak statülerini korumak ve yaşamlarını sürdürmek, hem de Rusya’ nın korumasından faydalanmayı istemektedirler¹⁴⁰.

Bu devletlerin aynı zamanda Müslüman ülkeler olmaları sebebiyle Sovyet baskısının ardından gelen bağımsızlığa rağmen kendini hissettiren Rus baskısının bu ülkelerdeki dinsel hareketleri arttırabilme olasılığından endişe duyulmaktadır. Özellikle bu durumun Rusya’ nın yanı sıra Batı karşıtı eğilimleri de arttırmasından ve bölgede bir Müslüman Hıristiyan ayrımı ve çatışmasına yol açmasından korkulmaktadır. Bu tür olasılıklar diğer Orta Asya ülkelerinin

¹⁴⁰ www.tayyarari.com/download/Avrasya.doc.19.12.2010

mevcut liderlerini de endişelendirmiştir. Tacikistan’da yaşanan İran destekli İslami hareketin kendi ülkelerindeki siyasal yapıları altüst etmesini önlemeye yönelik ne yapılabileceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde büyük oranlarda Rus nüfusunun yaşamakta oluşu da Rusya’nın bölgedeki bu tür hareketlere karşı duyarlı olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ‘İslami Fundemantalizmin’ veya Siyasal İslam’ın hem mevcut siyasal otoriteler, hem Batı dünyası hem de Rusya açısından büyük bir tehdit oluşturduğu görülmektedir.

4.7. Bölge Ekonomileri Üzerindeki Göç Faktörü

Orta Asya ülkelerinde etnik bağlar, oldukça kuvvetlidir ve siyasal sınırları aşmaktadır. Dolayısıyla verili devlet sınırları içinde ‘ulus’ oluşumu henüz tamamlandığı söylenemez. Bu da bireylerin hem iktisadi hem siyasal tercihlerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, iş ilişkisi ve ağlarının Anglo-Sakson modellerin aksine, kişisel ilişki ve sosyal yükümlülüklerle dayalı olduğu söylenebilir¹⁴¹. Böylece piyasa sisteminde kurumsal rolleri tanımlayan bireycilik ve rekabet şartları yerine gelmemektedir. Bunun yansımaları siyasal hayatta da görülmektedir.

Siyasal ilişkiler büyük ölçüde aile ilişkileri, sadakat, etnik ilişkiler tarafından şekillenmektedir. Bu ülkelerde çok yaygın olan rüşvet ve benzeri sapmalar, akrabalık bağlarının kuvvetliliği, kabile/ boy sadakati, ast-üst ilişkilerinde paternalistik bağlılık gibi kültürel normların (enformel kurumların) ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde özelleştirme ve benzeri şekillerde kamu kaynaklarının transferinde denetleyici yapıların (formel kurumların) oluşturulamamış olmasının önemli derecede etkisi olmuştur¹⁴². Böyle bir siyasal yapının ortaya çıkması, büyük ölçüde enformel kurumlarla ilgilidir. Sovyet dönemi ve öncesinden gelen siyasal kültür, sivil toplum ve serbest piyasa- rekabet deneyimi yokluğu bu siyasal yapının şekillenmesinde etkili olmuştur¹⁴³. Dolayısıyla siyasal kurumsal anlamda izlek bağımlılık kendini göstermektedir. Bu kurumsal yapının gelişmesinde önemli bir diğer etken Sovyet çöküşünün ardından varlığını devam ettirme çabasıdır¹⁴⁴. Devletin oluşturulması

¹⁴¹ G. Gleason (2003). *Markets and Politics in Central Asia*, Routledge, London/New York, s.34

¹⁴² M. Çokgezen (2004). “Corruption in Kyrgyzstan: The Facts, Causes and Consequences”, *Central Asian Survey*, 23(1), s. 81-82.

¹⁴³ Paul Kubicek, (1998). “Authoritarianism in Central Asia: curse or cure?”, *Third World Quarterly*, 19(1), s. 29–30.

¹⁴⁴ A. Matveeva, (1999). “Democratization, Legitimacy and Political Change in Central Asia”, *International Affairs*, 75(1), s. 24.

açısından devam eden güvenlik ve sınır sorunları, tüm Orta Asya ülkeleri için tehdit oluşturmaktadır¹⁴⁵ ve bu dinamikler dikkate alınmaksızın bu ülkelerde devletin dönüşümünü ve kurumsal yapıların oluşumunu anlamak güç olacaktır.

Genel olarak petrol, doğalgaz ve altın gibi doğal kaynaklara sahip olan Orta Asya ülkelerinin ekonomik yapıları arzu edilenin oldukça gerisinde bulunuyor. Bunun yanında; ekonomik gelişme bakımından kendi aralarında tam bir benzerliğin ötesinde, büyük farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin bu ülkelerden Kazakistan, kişi başına düşen milli gelir açısından üçüncü dünya ülkeleri arasında üst sıralarda yer alan Malezya' dan daha geri değildir. Ayrıca birçok bakımdan da daha iyi olan Kazakistan aynı zamanda bir nükleer güç durumundadır.

Bölgenin en fakir ülkesi olan Tacikistan'da ise kişi başına düşen milli gelir Kazakistan'dakinin yarısıdır. Bunun yanı sıra kültürel zenginliğe sahip olmasının yanı sıra bölgenin Rusya' dan sonra en kalabalık ülkesi olan Özbekistan, kişi başına düşen milli gelir, yaşam standardı ve ekonomik kalkınma gibi ekonomik kriterler açısından Tacikistan kadar olmasa da diğer Orta Asya ülkelerine göre daha geri olduğu söylenebilir. Bununla beraber Özbekistan ekonomisi istikrarlı bir şekilde büyümesini sürdürmektedir. Bu bakımdan Kazakistan ve Kırgızistan bölgenin en ileri ekonomilerine sahip iki ülkesidir. Türkmenistan' a gelince sanayi bakımından geri olmakla birlikte, bölgenin Kazakistan' dan sonra en zengin ülkesi durumundadır. Ancak sanayileşme bakımından daha ileri olan Kazakistan ve Kırgızistan' a karşılık Türkmenistan daha ziyade bir tarım ülkesidir.

Bu ülkelerden Kazakistan üzerinde yoğunlaşmak gerekirse; 16 Aralık 1991' de bağımsızlığını kazanan bu ülke; geniş ve verimli topraklarına karşılık nüfusunun azlığıyla , uygun iklim koşullarıyla ve zengin doğal kaynaklarıyla Orta Asya ülkeleri arasında en iyi konumda olanıdır. Bunların yanında Kazakistan açısından bir takım olumsuzluklar da söz konusudur. Örneğin hem etnik bakımdan çok fazla bölünmüş, hem de eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında ekonomisi Rusya'ya en fazla bağımlı olan ülkedir. Bu durum kendi kurumlarını geliştirmeye çalışan yeni bağımsızlığını kazanmış bir ülke açısından bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çoğu bağımlılığın kısa vadede ortadan kaldırılamamasının yol açtığı sorunlardır¹⁴⁶.

¹⁴⁵ S. Blank (2004). "Democratic Prospects in Central Asia", *World Affair*, 166(3), s. 136-140; ZARDYKHAN, Z. (2002). "Kazakhstan and Central Asia", *Central Asian Survey*, 21(2), s.69-73,73-80.

¹⁴⁶ www.tayyarari.com/download/**Avrasya**.doc, 29.11.2010.

4.8. BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde 1991 sonrası ülkelerin nüfus analizleri ve göç faktörü ele alınmıştır. Türk nüfusu 1991 yılına kadar SSCB içerisinde büyük bir potansiyel güce sahipken ; nüfusun büyük oluşu ve Türk cumhuriyetlerindeki nüfus artış hızının diğer ülkelere oranla yüksek oluşu Sovyet yöneticilerini oldukça rahatsız etmekteydi. Ruslar tarafından işgal edildikten sonra otlaklar ülkelerin ellerinden alınmış ve tarıma açılmış ve bunun sonucunda da birçok bölgeye de Rus göçmenler yerleştirilerek sosyo ekonomik düzenin bozulmasına neden olmuştur. Kazakistan'da Kazaklar kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmenin örneği olmuşlardır. Kazakistan'a Rus çiftçilerin yerleştirilmesi buna en büyük etkenlerden biridir. Aynı zamanda kolhozlaşmanın sebep olduğu göç ve ölüm ile Rusların buraya gayri hukuki olarak Rus göçmeni iskan etmeleridir. Ayrıca bakir topraklar projesi de Kazakların azınlığında etkisini büyük ölçüde göstermiştir. Ülkenin kuzeyinde 25,5 milyon hektar toprağın tarıma açılması ile hayvancılık ülkesi olan Kazakistan bir tarım ülkesi durumuna gelmiştir.

Göç teorilerine değinilerek; Orta Asya'dan dışarıya olan göçün Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bir patlama yaşadığını ancak göç süresinin çok daha öncelerden başladığını söyleyebiliriz.

Orta Asya bölgesinden dışarıya olan göç 1916 yılından itibaren çeşitli aralıklarla İkinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin güçlenmesiyle dışarıya göç etmek yada kaçmak imkansız hale gelmiştir. Dördüncü dalga olarak adlandırılan göç ise; 1991'den bu yana devam etmektedir. Ayrıca Rusya'nın Orta Asya politikası çerçevesinde milliyetçilik olgusunun giderek açığa çıkması da Rusların göç olayını hızlandırmıştır. Tüm Orta Asya Cumhuriyetlerinde Rus nüfusunun oranı hissedilir ölçüde azalmıştır. Rus nüfusun azalmasında Rusların giderek kendilerini, yaşadıkları bu ülkelere ait hissetmemeleri de önem taşımaktadır.

5. SONUÇ

Her bir Orta Asya Cumhuriyeti; tarihi,coğrafi,demografik ve güvenlik açısından incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Tarihi yönden bakacak olursak Türk halkları Rus işgaline boyun eğmiştir. Bu birçok nedene dayandırılabilir. En önemlilerinden bir tanesi; Türkistan'da merkezi bir yönetim yerine farklı ve parçalanmış devletlerin bulunmasıydı. 1917 Bolşevik Ekim ihtilalinin ardından yeni rejimin de oturmasıyla insanlara zulüm ve karşıtlarına da imhaya başlayan Sovyet rejimi, 1930 lu yılların sonuna gelindiğinde kendi vatandaşlarını silah zoruyla baskı altına almış ve katliama başlamıştır. Bunun sonucunda da Orta Asya ve Kazakistan'a sürülen milletlerin varlıklarını sürdürme mücadelesi zor bir sürece girmiştir.

Rus Çarlığı döneminde başlayan Orta Asya Cumhuriyetlerinin demografik yapısındaki değişim, Stalin döneminde II. Dünya Savaşı sırasında yaptırılan mecburi göçlerle bugünkü karmaşık yapısına ulaşmıştır. Sovyetler Birliği döneminde yüksek iş gücü olarak da Orta Asya'ya göç büyük oranda artış göstermektedir.

Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yavaş yavaş bölgeyi terk etmeleriyle birlikte nüfus oranı da değişimlere uğramıştır. Nüfus oranındaki değişimlere bağlı olarak etnik çatışmalar boy göstermeye başlamıştır. Eski Sovyet Orta Asya'sının her birinde farklı sosyo politik ve sosyo ekonomik sebeplerden kaynaklanan birden fazla problem bulunmaktadır. Reform programları da bu toplumların yapısını etkilemekte ve çeşitli çıkar gruplarının ayrıcalıklı farklı statülerini bozmaktadır.

Siyasi açıdan zorunlu göçler, merkez tarafından güvenilir bulunmayan etnik grupların yer değiştirmelerini ve onların yerine Rusça konuşan toplulukların getirilmesini öngörüyordu.

Orta Asya Cumhuriyetlerinde farklı ve karışık etnik yapılara dönüşen gruplar çoğunlukta olduğu ülkede diğerleri üzerinde baskı kurarak bölgede kendi egemenliğini kanıtlama çabasına girişmişlerdir.

Kazakistan'ın kendi ülkesinde azınlık durumuna düşmüş olması, ancak 1960 itibarıyla tekrar bir düzelmeye içerisinde girmesi ve sonucunda Nazarbayev'in 1993 yılından itibaren uyguladığı 'Kazaklaştırma' politikası ile kendi ülkelerinde düşmüş oldukları azınlık durumundan sıyrılmaları; Kırgızlar ve Özbekler arasında çıkan etnik çatışma, Özbekistan'daki farklı milletlerden insanların çokluğu ve ortaya çıkan karışıklıklar çalışmamda öne çıkan konular olmuştur. Aynı zamanda Türkmenistan'da nüfusta yaşanan büyük düşüşün Rusların hakimiyetine girilmesiyle beraber Rusya'daki iç savaş ve II. Dünya Savaşı sırasında olduğu göze çarpmaktadır. Burada Rusların uyguladığı iskan politikasının ağırlığı gözlerden kaçmamıştır. Buna örnek olarak; 1926 nüfus sayımı verilerine göre Türkmenistan'ın Merv bölgesinde 9974 Buluç Türkmen'i varken bu rakam 1959 yılı istatistiklerinde neredeyse 7800'e inmiştir. Bu da konar göçer Buluçların yerleşik hayata mecbur bırakıldıklarının ve onların geçimlerini sağladıkları hayvancılık işlerini kolektifleştirme gibi büyük bir Rus müdahalesi ile gerçekleşmiştir.

Genel olarak Rusya'nın tarihi bir Orta Asya politikası vardır ve bu politikası sonucunda da Rusya tarihinde büyük ölçüde genişlemiştir. Artık günümüzde ülkeleri işgal edip koloni haline getirme ve sömürme politikasından vazgeçilmiştir. Sömürülecek ülkelere geçici bir bağımsızlık verilmekte ve ülkenin başına gerçek dışı kukla yöneticiler getirilmektedir. Bunun sonucunda daha az kanlı ve daha kolay biçimde ülkelerin zenginlikleri sömürülmektedir. Ayrıca ülkelerin maddi zenginliklerinin yanı sıra beyin gücü de ele geçirilmekte ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır.

Bu sebeple, Çarlık döneminden Sovyetlere ve hatta oradan da günümüzdeki Rusya'ya kalan tarihi miras neticesinde ve Orta Asya ve özellikle Kazakistan'da bulunan Rus nüfus sebebi ile Rusya'nın Türk Cumhuriyetleri ile ilişkisi hiçbir zaman kesilmeyecek ve bu ilgiye uygun bir yakın çevre politikası geliştirecektir.

Yeni döneme girmesiyle beraber kendini hızla toparlayan Rusya eski Sovyet Cumhuriyetlerini 'yakın çevre' olarak ilan ederek aynı zamanda sınır komşusu olan bu ülkelerde eskiden olduğu gibi çıkarlarını koruyamayacağını 'Yakın Çevre Politikası' doğrultusunda tüm dünya kamuoyuna ilan etmiştir. 'Yakın Çevre' veya 'Arka Bahçe' politikasına göre ise Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu aracılığı ile üye devletlerin etnik, siyasi ve askeri meselelerine müdahale edebilmekte ve bu devletlere çeşitli yollar ile baskı uygulayabilmektedir.

6. KAYNAKÇA

6.1. Kitap ve Makaleler

Akdes, Nimet Kurat, ‘Rusya Tarihi,Başlangıcından 1917’ye Kadar’, Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Akçalı Pınar, ‘ Orta Asya’da İslami Uyanış,Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri’, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003

M. Akşalova , M. Tatimov ’ Kazakstann’ın Derbes Demografiyalık Sayasatının Kalıptasuvı, Almaytı,1997.

Akiner Shırım , ‘Sovyetlerde Müslümanlar’, İstanbul,1995

Arı Tayyar, ‘Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı,Ekonomi ve Dış Politika, Erişim Tarihi: 30.09.2010

Avrupa Ekonomik ve Danışma Merkezi, Profile 99, Ankara 1999

Bakır Murat,Karadağ Muhammed, ‘ Post Sovyet Rusya’ da Demografik Kriz:Kalpgahın Zayıflayan Atardamarı’, Çomak İlhan (derleyen), Rusya Stratejik Araştırmaları 1, TASAM, İstanbul 2006

Büyükakıncı Erhan, ‘Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna’, Phoneix Yayınları, İstanbul 2004

Çarıkçı Emin, ‘Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği’,2006

Demir Abdullah , ' Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler', Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.

Devlet Nadir, 'Çağdaş Türkler', DGBİT, İstanbul 1993.

Ekici Gökçen, ' Özbekistan- ABD İlişkilerinde Soros Faktörü', Stratejik Analiz, Ekim 2004

Erol M. Seyfettin , 'Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri' İrfan Yayınevi, Nisan 1999.

Erler Özgün, "Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Devletlerinde Milliyetçilik" Startejik Öngörü,Sayı 11

Falkingham, Jane. (1999) Welfare in Transition: Trends in Poverty and Well-being in Central Asia, London: Centre for Analysis of Social Exclusion London School of Economics.

Geybullayev Geybulla,Kurubaş Erol,' Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,2002

Gömeç Saadettin, 'Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi', Ankara,2003

Güneş İhsan , 'Açıköğretim Yayınları', Ünite 8

Grant Jonathan, 'Decolonization by Default:Indepence in Soviet Central Asia', Central Asian Survey,v.3, no.1, (1994),

Güloğlu, Tuncay. (1999) Yaşlı Nüfusun Sosyal Güvenliği (Genel Olarak ve Türkiye'de). İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Güloğlu, Tuncay, (2007) Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Yoksulluk. Caucasus and Central Asia in the Globalization Process International Congress. Baku: Qafqaz University.

Kara Fusun, 'Sovyet Döneminde Özbekistan Tarihi', Elazığ 1998

Kara Fusun, 'Rusya'nın Kırgızistan'daki Koloni Siyaseti (1852-1917)', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2007

Kesici A. Kayyum, 'Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan', Şubat 2003, İstanbul

Korobkov Andrei, 'Sovyet Sonrası Göç Hareketlerinin Oluşumunda Etnik ve Mesleki Etkenler, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Büyükakıncı Erhan, Phoneix Yayınları, İstanbul 2004

Konya Ticaret Odası, 'Tacikistan Ülke Raporu', Etüd Araştırma Servisi, Nisan 2009

Kubicek Paul, 'Orta Asyada Topluluklar Arası Etnik İlişkilerin İdaresi: Teori ve Uygulama, Avrasya Etüdları

Kurubaş Erol, 'SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme', 2006

Meşedihasanlı Ramiz, 'Özbekistan-Kırgızistan Tarihi', 14.06.2010

Mütercimler Erol '21. yüzyılın Eşiğinde Uluslar arası Sistem ve Türkiye- Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli' İstanbul Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993

Nezihoğlu Halim, 'Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyeti İlişkileri', Alfa Yayınları, Mart 1999

Oğan Sinan, 'Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri', Avrasya Dosyası, Kış 2001-2002

Oğan Sinan, 'Bağımsız Devletler Topluluğunun 10. Yılında Orta Asya'ya 11 Eylöl'le Gelen Amerikan Miladı' 2002

Onay Yaşar, 'Tarihte ve Günümüzde Rusya' nın Orta Asya Siyasetleri', Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul,1995

Oterbaeva Bakhytnur, 'Kazak Halkının Etnik Kimliğinin Gelişimi', Avrasya Etüdüleri

Öğündür İsa, ' Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Bütünleşme ve İran'ın Bölge Politikası, Stratejik Öngörü

Özdamar Ramazan,' Türkiye' nin Orta Asya Politikası Eksiklikler ve Öneriler', Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı,22.04.2010

Öztürk Necdet ve Satan Ali, ' Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri'

Purtaş Fırat, 'Rusya'nın Demografik Krizi ve Rusya Türkleri'ne Etkisi'

Raşid Ahmed,'Orta Asya' nın Dirilişİ İslam mı Milliyetçilik mi?'

Roy Oliver,'Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişİ', Metis Yayınları, İstanbul Mart 2000

Rywkin Michael,' Asyadaki Rusya', Boğaziçi Yayınları

Saray Mehmet, 'Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk' e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği', İstanbul 2004

Saray Mehmet,'Kazak Türkleri Tarihi', Altın Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1993

Saray Mehmet,' Özbek Türkleri Tarihi',Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık,İstanbul,1993

Saydam Abdullah 'Kuzey Kafkasya'daki Bağımsızlık Hareketleri', Avrasya Etüdüleri İlkbahar 1995

Solak Ferruh ve Avşar Zakir, 'Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri' Vadi Yayınları, Ankara 1998

Şahnazarov Bahtiyar, 'Özbekistan' da Kültürel Çoğulculuk', Avrasya Etüdüleri, 1997, Ankara

Star Fredereric, ' Avrasya'da İstikrarın Sağlanması', Avrasya Dosyası, Kış 1996

Tatimov M., Akşalova M. ' Kazakstannın Derbes Demografiyalık Sayasatının Kalıptasuvı', Almatı 1997

Taşdemir Hakan,' Orta Asya,Avrupa Birliği ve Türkiye', 2. Sosyal Bilimciler Kongresi

Tuncay, A. Can. (1992) Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Tellal,Eren 'Eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa' da Göç Hareketleri', Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Şubat 1994

Uçar Fuat,' Dış Türkler Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldızı', Fark Yayınları, 2007

Ülkü İrfan,'Orta Asya', Kum Saati Yayınları,İstanbul,2002

Vaganov Andrey ' Sokraşenie Çislennosti Naseleniya', Nevazisimaya Gazeta, 12.03.2002

Yalçın Aydın 'Türk Halklarında Milli Uyanış' Avrasya Etüdüleri (Kış 1995)

Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:1, 2002, s.1-26.

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), Ankara,1997

İstanbul Sabah Gazetesi Kültür Yayınları

6.2. İnternet Kaynakları

www.caspianweekly.org Erişim Tarihi: 03.04.2010

www.kazakhstan.org.tr Erişim Tarihi: 04.08.2010

www.msxlabs.org Erişim Tarihi: 03.07.2010

www.ahiskapress.com Erişim Tarihi: 25.06.2010

www.hunturk.net/i/93/turkmenistan Erişim Tarihi: 15.09.2010

www.turkcebilgi.com/tacikistan/ansiklopedi Erişim Tarihi: 22.08.2010

<http://web.firat.edu.tr> Erişim Tarihi: 02.10.2010

www.kto.org.tr Erişim Tarihi: 18.07.2010

www.stratejikboyut.com Erişim Tarihi: 28.05.2010

www.tayyarari.com Erişim Tarihi: 05.06.2010

www.turktarih.net Erişim Tarihi: 17.07.2010

www.hilalulkukurt.tr.gg Erişim Tarihi: 29.09.2010